

VICE VERSA

journalistiek over
mondiale samenwerking

JONGERENSPECIAL 2021

De toekomst is nog jong

*Deze generatie wereldverbeteraars
is absoluut grenzeloos gepassioneerd*

Colofon

Uitgever Stichting Vice Versa
Hoofdredactie Marc Broere
Redactie Eunice Mwaura,
 Cynthia Omondi en Nicera Wanjiru
Eindredactie Edward Geelhoed
Productie Angelique Chin
Medewerkers aan dit nummer
 Haran Kumar, Najuma,
 Eva Nakato, Martha Nalukenge,
 Pius Okore, Marlies Pilon,
 Merel Rumping, Elian Yahye
 en Mark Williams Wasswa

Art director en vormgever
 Selma Sofie van Gorkum
Omslag Mark Williams Wasswa
Drukker Veldhuis Media

Redactieadres
 Koninklijk Instituut voor de Tropen
 Mauritskade 63, 1092 AD Amsterdam
Website viceversaonline.nl
E-mail info@viceversaonline.nl

Lidmaatschap van Vice Versa kost
 50 euro per jaar of 25 euro voor studenten

**Informatie over abonnementen en
aanvraag losse nummers**
Website abonnement.viceversaonline.nl
E-mail abonnementen@viceversaonline.nl

Sinds dit jaar is Vice Versa uitgebreid met
 de sectie *Global*, voor zowel het tijdschrift,
 de website als de organisatie zelf. De redactie
 en medewerkers zijn jonge journalisten uit
 – tot dusver – Kenia en Oeganda, met aan-
 was op komst. Eunice Mwaura coördineert
Vice Versa Global ter plaatse

Deze editie is tot stand gekomen in
 samenwerking met Amref Flying Doctors,
 Both ENDS, NIMD, Simavi, VSO,
 Wilde Ganzen en Woord en Daad

Redactioneel commentaar

Jongeren zijn aldoor op zoek naar de ultieme mogelijkheden om hun omgeving, land, gemeenschap en familie echt te kunnen helpen. Door mondialisering en technologie is de wereld alleen maar kleiner geworden. Voeg daar het oneindige aantal opties tot verbinding aan toe en ze hebben nu de unieke kans zich in solidariteit te verenigen en deze aarde beter te maken. Daarom horen ze in alle sectoren gelijke kansen te krijgen.

De jeugd is machtig door haar onbevreesde optimisme, vooral in dit tijdperk van cynisme. Op onze reizen door Kenia kwamen we steeds jonge wereldverbeteraars tegen, zagen we hun invloed op allerlei gemeenschappen en luisterden we naar de verhalen van mensen die erdoor zijn aangeraakt. Voor ons is het genoeg bewijs dat de jeugd inderdaad de ideeën, creativiteit en juiste energie heeft om de wereld naar haar hand te zetten. Zulke verhalen blijven vaak onverteld, maar zij vormen bij uitstek een bron van inspiratie.

Vice Versa Global, de tak van dit tijdschrift dat door jonge Afrikaanse journalisten wordt verzorgd, leerde ons de kracht van een positief verhaal te begrijpen en te waarderen. Onze filosofie bestaat uit het delen van ideeën en uit het aanzwengelen van het gesprek. We hopen, in zekere zin, te stimuleren: gedrag te beïnvloeden, gedachtegangen te veranderen en acties te ontlocken. Ons mantra – ‘journalistiek voor sociale verandering’ – is leidend in ons streven de beste verhalen te brengen en tot een sociale kentering aan te zetten.

Deze speciale editie staat vol met voorbeelden van jongeren die op hun manier de boel opschudden en problemen oplossen. In de artikelen laten ze steeds zien tot het uiterste te gaan om de kwetsbaren in hun samenleving te helpen – in Oeganda en Nederland, in Colombia, India en Tsjaad. Hulde aan de Nederlandse overheid en ngo's die doorlopend de door jongeren geleide initiatieven steunen.

Al veel te lang denkt men over de jeugd als roekeloos, heeft men haar het stempel van een inherent slechte generatie gegeven, tot stereotype gemaakt – hoewel dat nooit volkomen het geval is geweest.

In één maand wist *Global* een hele reeks indrukwekkende stukken vanuit heel de wereld neer te pennen, die het vermogen van de jeugd tonen om alle mogelijke uitdagingen aan te gaan. Als wij die verhalen niet zouden vertellen, wie dan wel? We hopen dat uit dit nummer blijkt waartoe jongeren in staat zijn, wat hun waarde werkelijk is. De vraag die we allemaal wellicht mogen stellen: hoe kunnen we hun kracht aanwenden?

Eunice Mwaura, Cynthia Omondi en Nicera Wanjiru
Vice Versa Global

14

22

4. **Een besef van gedeelde jeugdigheid**
Samen staan de jongeren zeker sterker
door Elian Yahye
9. **Jong en Afrikaans, een ander verhaal**
de column van Eva Nakato
10. **In gesprek over jongerenparticipatie**
Met Evalin Karijo en Tijmen Rooseboom
door Elian Yahye
14. **De terugkeer naar Samburu County**
Erisen Lengerded neemt er de leiding
door Cynthia Omondi en Eunice Mwaura
19. **Portret: Alyan Khan**
door Marlies Pilon
20. **Portret: Geoffrey Ssebuufu**
door Martha Nalukenge
22. **Drie Indiase dromen van dichtbij**
door Haran Kumar
26. **Jonge vrouwen gaan vol voor SRGR**
Vanuit Rwanda, Zambia en Ethiopië gezien
door Marlies Pilon
31. **Portret: Alseny Sacko**
door Marlies Pilon
32. **Met gevaar voor eigen lijf en leden**
De Colombiaanse activisten zwijgen niet
door Merel Rumping
36. **Meepraten is naar de radio sms'en**
Dankzij Wouter Dijkstra en Trac FM
door Marlies Pilon
38. **Dit is echt méér dan radiomaken**
Het station als spiegel van de
gemeenschap
door Nicera Wanjiru en Cynthia Omondi
41. **Portret: Jan van Hövell**
door Marlies Pilon
42. **'Onze kleine rots' uitgebeeld**
Een illustratie die tekenend is
voor deze tijd
door Najuma en Marc Broere
44. **De milieubeweging aan tafel**
Twee eco-feministen kijken iets dieper
door Elian Yahye

10

48. **Oegandese uitvinders gefotografeerd**
Ooit ongezien talent, nu in het licht
door Mark Williams Wasswa
- BOEKEN**
52. **Nice Leng'ete –**
The Girls in the Wild Fig Tree
door Cynthia Omondi
53. **Portret: Bas de Nijs**
door Marlies Pilon
54. **In Tsjaad slaat het ondernemen toe**
Voor jezelf beginnen is een vlucht
naar voren
door Elian Yahye
58. **En ineens stroomt er water uit de kraan**
Dit bedrijf van 'jonge geesten' regelt het
door Nicera Wanjiru en Cynthia Omondi
60. **De ommekeer van Kwale County**
Kiezen tussen toekomst en jeugdbende
door Eunice Mwaura en Cynthia Omondi

De geboorte van een jongerenbewustzijn

Van de #EndSars-protesten in Nigeria tot de transnationale klimaatbeweging: jongeren staan wereldwijd op voor verandering – en dagen daarbij dikwijls de gevestigde orde uit. Dit momentum moet niet met een ijzeren vuist worden beantwoord, maar met een luisterend oor. Een pleidooi.

Tekst: Elian Yahye

'*Youth are not the future, but youth are the present.*' Er is geen zin die ik zo vaak hoorde als deze, toen ik als Nederlandse jongerenvertegenwoordiger aanwezig was op conferenties van de Verenigde Naties. Bijna al mijn medevertegenwoordigers verwerkten het ergens in de toespraken die we er hielden. De boodschap was: jongeren zijn niet alleen de 'werknemers van morgen' of de 'hoop voor de toekomst', maar verdienen ook nu al een plaats aan de beleidstafel. De zin is in de loop der jaren zó vaak herhaald dat het een cliché was geworden.

Ik vormde twee jaar lang de brug tussen Nederlandse jongeren en de wereld van de internationale diplomatie. In Nederland gaf ik gastlessen over de duurzame ontwikkelingsdoelen, bezocht ik jongerenprojecten en buurtcentra en sprak ik met jonge vluchtelingen.

Hun ervaringen, ideeën en zorgen nam ik mee naar New York en Genève. Daar vormden ze de basis voor mijn speeches, gesprekken met VN-functionarissen en de onderhandelingen over resoluties. Niet alle 198 VN-lidstaten hebben jongerenvertegenwoordigers; tijdens de Algemene Vergadering hadden meestal slechts zo'n veertig landen een jongere in hun delegatie. Bovendien waren het vooral Europese jongeren met het voorrecht om naar de VN af te reizen.

Het High-level Political Forum on Sustainable Development, een conferentie die jaarlijks veelal in de zomer wordt gehouden, was haast niet van het EK voetbal te onderscheiden: alle dertien jongerenvertegenwoordigers waren Europees – terwijl Zweedse, Nederlandse en Oostenrijkse jongeren zeker geen representatieve afspiegeling vormen van de meer dan 1,2 miljard jongeren die er op aarde wonen.

Dat vooral Europese landen ze naar de VN sturen is opvallend, omdat Europa het oudste continent is. Dan volgen Noord-Amerika, Oceanië, Azië en Latijns-Amerika. Afrika is het jongst, met een gemiddelde leeftijd van negentien jaar. De wereldbevolking wordt gemiddeld gezien ouder, maar de mate en snelheid van de vergrijzing gaan niet overal gelijk op.

Vooraf in het Mondiale Zuiden hebben landen vaak zeer jonge bevolkingen. Het allerjongste land is Niger, waar bijna de helft van de bevolking jonger dan vijftien is. Naar mijn weten is er nog nooit een Nigerese jongerenvertegenwoordiger naar een VN-conferentie geweest, terwijl een jongere die in Niger opgroeit een heel ander leven leidt dan iemand in Nederland.

De Gemeenbest van Naties bracht in 2016 met de *Youth Development Index* de maatschappelijke positie van jongeren wereldwijd in kaart. Het kijkt onder meer naar de toegang tot politieke participatie en de economische kansen die jongeren hebben in de landen waar ze wonen. De lijst wordt aangevoerd door rijke, vaak westerse landen zoals Zwitserland, Oostenrijk en Japan. De tien landen met de laagste score liggen allemaal in Sub-Sahara Afrika.

Bovendien bevinden jongeren in het Mondiale Zuiden zich vaak in de voorhoede als het om de negatieve gevolgen van globalisering gaat. Ze migreren het vaakst, de arbeiders die spijkerbroeken in *sweatshops* maken zijn meestal jong – of soms zelfs minderjarig – en tijdens oorlogen worden jongeren het eerst gerekruteerd.

De gevolgen van klimaatverandering raken alle mensen die nu jong zijn disproportioneel, maar jongeren die op Pacifische eiland-

staten zoals de Salomonseilanden wonen (gemiddelde leeftijd: 19) of bij de rivierdelta's in Bangladesh (gemiddelde leeftijd: 27) hebben het meest te vrezen van een opwarmende aarde.

Juist jongeren uit het Mondiale Zuiden zouden dus een stem moeten hebben bij de VN. Hun afwezigheid bij VN-conferenties staat symbool voor een breder probleem. Een toenemend aantal groeit op in landen die aan het kortste eind trekken in een ge-globaliseerde wereld. En Niger en Somalië zijn geen geopolitieke zwaargewichten op het wereldtoneel.

Het allerjongste land is Niger, waar bijna de helft jonger dan vijftien is

Jongeren in zulke landen zijn voor hun welvaart, veiligheid en gezondheid in grote mate afhankelijk van de welwillendheid van het in rap tempo vergrijzende Westen. De scheidslijn tussen het Mondiale Zuiden en dito Noorden loopt tot op zekere hoogte langs de lijnen van de Mondiale Jeugd versus de Mondiale Ouderen.

Opvallend is dat in landen met jonge bevolkingen vaak zeer oude leiders de scepter zwaaien. In de Arabische wereld is de gemiddelde leeftijd 25, maar voor de staatshoofden is het 75. Afrika mag dan het jongste continent zijn, de presidenten zijn er regelmatig ouder dan zeventig of tachtig – en ze lijken veelal te hopen tot hun sterfdag in het zadel te blijven.

De Oegandese president Yoweri Museveni kreeg het in 2018 op 73-jarige leeftijd nog net op tijd voor elkaar dat de maximumleeftijd voor het presidentschap in zijn land werd afgeschaft. Die lag tot dan toe op 75 jaar. Leiders als Museveni klampen niet aan de macht vast omdat ze zo begaan zijn met het welzijn van de goeddeels jonge bevolking.

In 2017 was ik in Senegal om een door Voice4Thought georganiseerde conferentie bij te wonen. Het werd gehouden in het Guédiawaye Hip Hop Center, een cultureel centrum annex buurthuis

Mariam Twahir, van de door jongeren geleide ngo Amani Kibera

in een van de sloppenwijken van Dakar, de hoofdstad. Tieners kwamen erheen om te leren rappen, d'jen of breakdancen. Het centrum was door een bekende Senegalese rapper opgericht om jongeren een alternatief te bieden voor een leven waarin criminaliteit een voor de hand liggende optie was en het gevaar van radicalisering op de loer lag.

Ik sprak tijdens de conferentie met een jonge artiest. Hij maakte zich kwaad over hoe jongeren in West-Afrika door de politiek werden verwaarloosd. 'Het percentage jongeren in West-Afrika is ontzettend hoog', zei hij, maar kansen op werk en onderwijs ontbraken, wat tot grote onvrede leidde. 'Elk verkiezingsjaar lijkt het prioriteit nummer één. Politici beloven ons van alles, maar wat komt ervan terecht? Weinig.'

Intussen namen jongeren in de regio regelmatig zelf het initiatief om hun leefomstandigheden te verbeteren, de oprichting van het hiphopcentrum was er een voorbeeld van.

Hij ergerde zich vooral aan het opportunisme van de politici, die alleen in jongeren geïnteresseerd waren als er verkiezingen aankwamen. Politieke partijen in landen zoals Senegal realiseren zich dat het getalsmatig onmogelijk is verkiezingen te winnen zonder jonge stemmers te trekken. Breed glimlachende jongemannen en -vrouwen prijken op de campagneposters in de straten van Dakar. De gedane beloften over werk en onderwijs werden meestal niet nagekomen.

De jongeren die ik sprak waren niet alleen kritisch op hun eigen politieke leiders, ook westerlingen moesten het ontgelden. 'Jullie zijn alleen in ons geïnteresseerd als het om vluchtelingen gaat', was een van de verwijten die zij Europese landen maakten. Overheden wilden vooral afspraken maken met landen in de regio om migratie zoveel mogelijk tegen te houden.

Die afspraken worden meestal gemaakt met de vaak stokoude leiders, die de belangen van hun jonge bevolkingen niet per se voorop hebben staan. Dat was ook de analyse van oud-diplomaat Marije Balt, die datzelfde jaar in *de Volkskrant* Europese beleidsmakers op het hart drukte: 'Sluit geen deals met oudere leiders, maar richt je op jongeren.'

Een terecht advies. Sindsdien is het alleen maar duidelijker geworden dat veel jongeren in Afrikaanse landen ontevreden zijn over hun leiders, en bereid zijn het roer over te nemen. Er komt een golf op van jongerenemancipatie, vaak de vorm van protest aannemend.

In Soedan liepen jongeren voorop tijdens de demonstraties die in 2019 een einde maakten aan het bewind van dictator Omar al-Bashir. Sinds eind vorig jaar gingen jonge Nigerianen tijdens de #EndSars-protesten massaal de straat op tegen politiegeweld (door de notoire Special Anti-Robbery Squad, in het kort: Sars). De populaire muzikant Bobi Wine is in Oeganda op dit moment de belangrijkste tegenstrever van president Museveni, en zijn bomvolle rally's trekken met name jongeren uit de achterstandswijken.

Stuk voor stuk beschouwen deze jonge demonstranten, politici en activisten hun strijd als een generatiestrijd: een nieuwe generatie leiders die het opneemt tegen een oude politieke garde die hun belangen te lang verkwanseld heeft. Jongeren op het continent kijken ook naar elkaar voor inspiratie.

De controversiële Zuid-Afrikaanse politicus Julius Malema, die graag met harde woorden uithaalt naar de gevestigde orde in eigen land, sprak begin dit jaar tijdens een persconferentie zijn steun uit aan Bobi Wine: 'We hebben niet per se een band met zijn partij,

maar we hebben wel een band met jong, Afrikaans bloed. Als jonge Afrikanen machtsposities bekleden, dan steunen we dat.'

De protestbewegingen op het continent zijn daarom ook jongerenbewegingen. Volgens de Iraans-Amerikaanse socioloog Asef Bayat is daar sprake van als 'jonge mensen een bewustzijn ontwikkelen als zijnde jongeren en collectief hun jeugdigheid verdedigen'.

Anders gezegd: jongeren beginnen door te krijgen dat ze tegen gedeelde problemen aanlopen en komen in verzet. Dit 'jongerenbewustzijn' is duidelijk terug te zien bij de jongeren in landen als Soedan, Nigeria en Oeganda, waar de roep om verandering niet alleen een verbetering van de leefomstandigheden behelst, maar ook gekoppeld wordt aan een politieke wisseling van de wacht.

Jongerenbewustzijn speelde ook mee in de Arabische Lente: jeugdwerkloosheid was een van de belangrijkste aanleidingen voor de golf aan protesten die in 2010 losbarstte in het Midden-Oosten en Noord-Afrika. De wereldwijde strijd tegen klimaatverandering – de grootste uitdaging van deze tijd – wordt aangevoerd door jonge activisten, zoals de achttienjarige Zweedse Greta Thunberg en de 24-jarige Oegandese Vanessa Nakate.

De weg naar de klimaathel is geplaveid met blijе selfies van beleidsmakers

Thunberg nam tijdens haar geëmotioneerde speech bij de klimaat-top in 2019 geen blad voor de mond, en haar kritiek op de aanwezige wereldleiders was doordoesemd van jongerenbewustzijn: 'Jullie hebben ons in de steek gelaten,' verweet zij hen, 'maar jonge mensen beginnen jullie verraad door te krijgen.'

Overall kloppen jongeren op de deur, en in het Mondiale Zuiden kloppen ze het hardst. De uiteenlopende problemen die ze aanklaarten zijn reëel: jongeren komen in het verweer tegen een opwarmende aarde, buitensporig politiegeweld of autoritaire bestuursstijlen.

Dat de verhoudingen tussen jong en oud soms zózeer op scherp worden gezet, heeft vaak meer te maken met hoe de oude garde reageert op jongeren die van zich laten horen. Groeiend jongerenbewustzijn wordt vaak niet gezien als een voedingsbodem voor positieve maatschappelijke verandering, maar met name als disruptie van de status quo.

In veel gevallen hoeven jongeren niet te rekenen op een luisterend oor, maar eerder op traangas en wapenstokken. De #EndSars-protesten tegen politiegeweld werden beantwoord met nog meer politiegeweld: volgens Amnesty International kwamen minstens 56 mensen door toedoen van de veiligheidsdiensten om het leven. De bankrekeningen van de jonge leiders werden bevroren.

In november werd Bobi Wine vlak nadat zijn kandidatuur voor het presidentschap was goedgekeurd opgepakt en tijdelijk gevangengezet. Wat begint als een roep om verandering door een nieuwe

Een vierluik: bij deze bijeenkomst van oppositieleider Bobi Wine, in het Oegandese stadje Masaka, trad de politie hardhandig op – zoals ze onder president Museveni vaker doet om het politieke tegenstanders moeilijk te maken | © Martha Nalukenge

generatie, verandert maar al te vaak in een gesmoorde stem.

Dit valt deels te verklaren vanuit hardnekkige stereotypen over jongeren als zijnde inherent gewelddadig of gevaarlijk. Deze neiging om jongeren vooral te beschouwen als potentiële bron van gevaar wordt ook de *securitisation of youth* genoemd. Niet alleen dictators in verre landen maken zich daar schuldig aan, ook in migratiedebat in Europese landen worden jongeren *securitised*: het idee dat Europa wordt overspoeld door jonge Afrikaanse of Arabische mannen fungeert als effectief schrikbeeld bij het maken van immigratiebeleid.

Het relatief recente discours rond terrorisme heeft er een grote bijdrage aan geleverd, met name sinds de aanslagen van 9/11. Dat het vooral jongeren zijn die zich aansluiten bij gewapende groepen en terroristische organisaties versterkte het beeld van jongeren als inherent gewelddadig, terwijl buitensporig overheids geweld juist de directe aanleiding was voor 71 procent (!) van de jongeren in Sub-Sahara Afrika die zich aansloten bij terreurgroepen, bleek uit onderzoek van het VN-Ontwikkelingsprogramma.

De resultaten van het onderzoek onderstrepen het belang van instituties en de politiek om jongeren tegemoet te treden met een uitgestoken hand, in plaats van met ijzere vuist te regeren.

Die argwaan ten opzichte van jongeren bestaat ook in de wereld van de diplomatie. In 2018 zat Nederland in de Veiligheidsraad, waar jongeren pas sinds kort op de agenda staan. Resolutie 2250 over 'Jongeren, vrede en veiligheid', de eerste jongerenresolutie ooit, werd aangenomen in 2015. Tijdens het Nederlandse mandaat werd die opgevolgd met resolutie 2419.

Algauw werd duidelijk dat niet alle leden van de Veiligheidsraad erg enthousiast waren over de aandacht voor jongeren. Russische diplomaten vroegen zich vooral af of de zinsnede 'alle jeugd bij besluitvormingsprocessen betrekken' betekende dat er ook naar terroristen geluisterd moest worden. Dat het vaak jongeren zijn die in gewapende conflicten vechten werd gezien als reden om ze van de beleidstafel te weren, in plaats van ze uit te nodigen.

In New York zagen wij als jongerenvertegenwoordigers ook een andere reactie op onze aanwezigheid. Menig diplomaat en beleidsmaker was vooral in ons geïnteresseerd om met ons op de foto te gaan, om die vervolgens trots op sociale media te delen. 'Tokenisme' noemden wij dat.

Hetzelfde fenomeen werd omschreven door de Senegalese artiest, toen hij het had over hoe opportunistische politici in zijn land jon-

geren vooral zien als opstapje naar verkiezingswinst. 'Youthwashing' is een vergelijkbare term: jongeren worden door bedrijven, overheden en organisaties gebruikt om een duurzaam, vernieuwend of progressief imago te veinzen.

Dit is niet zo onschuldig als het klinkt. Dat Thunberg tijdens de klimaattop zo'n prominente plek op het podium had gekregen, moest bewijzen dat er wel degelijk werd geluisterd naar de miljoenen klimaatstakers die dat jaar wereldwijd de straat op waren gegaan. Maar het bood de wereldleiders vooral een kans om begaan te lijken met hun lot, zonder daarna *echt* betekenisvolle stappen te zetten.

Ondanks de scherpe verwijten aan hun adres, kon de toespraak van Thunberg rekenen op denderend applaus van de aanwezigen. Velen maakten na afloop van de gelegenheid gebruik om met haar op de foto te gaan. De weg naar de klimaathel is geplaveid met blije selfies van beleidsmakers.

Meer jongeren-vertegenwoordigers uit het Mondiale Zuiden zou een goed begin zijn

Groeiend jongerenbewustzijn hoeft niet per se te ontfaan in een nietsontziende generatiestrijd. Daarvoor moeten jongeren die opstaan voor verandering alleen wel het gevoel hebben dat ze serieus worden genomen, en niet het idee krijgen dat machthebbers jongerenbewegingen het liefst zouden onderdrukken of juist pacificeren. De vraag die gesteld moet worden: hoe kan de energie die jongeren wereldwijd met zich meebrengen wel op een goede manier gekanaliseerd worden? Het antwoord: geef hen op zoveel mogelijk plekken werkelijke inspraak.

Meer jongerenvertegenwoordigers uit het Mondiale Zuiden zou een goed begin zijn. In landen als Congo en Mali, landen waar VN-vredemissies zitten, is het werk van de Verenigde Naties bovendien een veel concretere realiteit dan voor jongeren in Nederland.

Jongerenvertegenwoordigers zouden er een brug kunnen vormen tussen de jonge bevolking en de blauwhelmen en VN-medewerkers. Daar is waarschijnlijk wel steun voor nodig vanuit rijkere landen: regeringen van ontwikkelingslanden stellen vaak (niet geheel ten onrechte) dat programma's voor jongerenvertegenwoordigers een luxe zijn die zij zich niet kunnen veroorloven.

Kijkend naar het Nederlandse buitenlandbeleid valt te zien dat er in de afgelopen jaren een paar flinke stappen zijn gezet. In 2019 werd Tijmen Rooseboom benoemd als ambassadeur van Jeugd, Onderwijs en Werk, waarmee Nederland het eerste land met een thema-ambassadeur was die zich specifiek op jongeren richt.

Een klein jaar later lanceerde het ministerie van Buitenlandse Zaken een speciale jongerenstrategie. Ook werken het ministerie en de ambassades sinds vorig jaar samen met de Nederlandse Jonge Klimaatbeweging, waarbij tientallen jongerenorganisaties aangesloten zijn, om jonge klimaatactivisten in andere landen te helpen

de weg naar de beleidstafel te vinden.

De mondiale golf van jong klimaatactivisme is een goed voorbeeld van hoe jongeren vaak vooroplopen als het gaat om de grootste uitdagingen waar de wereld op dit moment voor staat. Dat werd dit jaar bevestigd door de resultaten van de *People's Climate Vote*, een groot-schalig UNDP-onderzoek naar wereldwijde steun voor klimaatbeleid. Onder de achttien jaar bestempelde zeventig procent de opwarming van de aarde als een noodsituatie, van alle leeftijdsgroepen is die daarmee het meest doordrongen van de ernst van de crisis.

De jonge hiphopartiesten in Dakar lieten daarnaast zien dat jongeren creatieve manieren vinden om bij te dragen aan de veiligheid van hun samenleving, ook als gevestigde instituties en partijen het laten afweten. Graeme Simpson, directeur van vredesorganisatie Interpeace USA, schreef in 2018 een dik rapport over de wereldwijde implementatie van resolutie 2250. Hij noemde jongerenprojecten het 'bindweefsel' dat lokale gemeenschappen en internationaal vredeswerk bij elkaar hield.

Van dit 'vredesdividend' dat jongeren kunnen bieden, wordt alleen nog veel te weinig gebruikgemaakt, concludeerde hij. Jongeren zijn niet per definitie heiligen of helden, maar een wereld met meer jongereninspraak is waarschijnlijk wel een meer vredige en duurzame wereld.

Van belang is dat jongeren dan echt de ruimte krijgen om dingen op hun manier te doen. Of dat nu binnen de wereld van de diplomatie, in de landelijke politiek of bij het werk van gevestigde ontwikkelingsorganisaties is: neem de zorgen die ze aankaarten serieus en laat ze verantwoordelijkheid dragen. Meer jongereninspraak gaat niet om het klaarstomen van jongeren als 'leiders van de toekomst', die gevormd en gekneed moeten worden, maar om de samenwerking met gelijkwaardige partners in het heden.

Anders gezegd: *'Youth are not the future, but youth are the present.'* Ik ben die zin de afgelopen tijd gaan herwaarderen, vanwege het jongerenbewustzijn dat eruit spreekt. De onverminderde stijging van de CO₂-uitstoot en de almaar groeiende kloof tussen arm en rijk bewijzen dat er radicale veranderingen nodig zijn wat betreft onze omgang met de planeet, de verdeling van de welvaart en de manier waarop landen met elkaar samenwerken.

Jongeren en jongerenbewegingen kunnen de aanjagers van die broodnodige veranderingen zijn. Jong en oud plukken daar uiteindelijk de vruchten van. ●

Elian Yahye schrijft over jongerenbewegingen en internationale betrekkingen, voor onder meer NRC en Vice Versa. Van 2016 tot en met '18 was hij de Nederlandse jongerenvertegenwoordiger naar de Verenigde Naties. Yahye (23) richtte zich als zodanig vooral op de positie van vluchtelingen en het tegengaan van radicalisering. Nog steeds is hij bij de VN betrokken, als een van de Nederlandse ambassadeurs voor het 75-jarig bestaan van de organisatie. Deze zomer rondde hij zijn master International Relations: Culture & Politics aan de Universiteit Leiden af

Eva Nakato

Jong en Afrikaans, een ander verhaal

Veel westerse media weten Afrika voortdurend af te schilderen als een continent vol problemen, ziekte en corruptie. De jongeren worden daarbij niet gespaard, omdat ze er de meerderheid vormen. Altijd zijn er de verhalen over hoe ze in armoede, misdaad en drugsmisbruik verstrikt zitten, in het vroege trouwen voor meisjes en het huiselijk geweld dat eruit voortvloeit.

Hoewel die zaken zeker voorkomen, zijn er niettemin miljoenen andere jongeren die voorbeeldige levens leiden en die het verdienen om rekening mee te houden. Zij weten vaak op geweldige wijze verandering in hun landen en gemeenschappen teweeg te brengen.

Zij hebben niet op overheden of buitenstaanders gewacht om hen te komen helpen, noch op anderen om namens hen te spreken. Ze hebben evenmin gewacht totdat ze 'hoge posities' binnen staatsinstanties bereikten vóórdat ze probeerden de grote problemen uit hun omgeving op te lossen. Ze beslisten simpelweg zelf de bringers van verandering te zijn.

In 2010 besloot Jamila Abbas, een Keniaanse computerwetenschapper die toen 26 was, om samen met haar vrienden iets aan de benarde toestand van de kleinschalige boeren te doen, door toepassing van technologie. Ze richtten M-Farm Kenya op, een online-organisatie die boeren helpt de beste benodigdheden te vinden, zaden, weerberichten en markt-informatie. De uitkomst was onvoorstelbaar: honderdduizenden boeren hadden er heel veel baat bij.

Douglas Smith, een 21-jarige Oegandees, is de directeur van SportRise. Het bedrijf produceert voetballen van plastic afval, om sociale verandering te helpen ontstaan voor achtergestelde kinderen en jongeren door ze te laten voetballen en hun aandacht even van hun moeilijkheden weg te leiden, terwijl ze hun tijd goed en gezond doorbrengen.

In Nigeria werden Godwin Josiah en zijn neven – ook bekend als de 'Critics' – online beroemd doordat ze een science-fictionfilm schoten met niets meer dan een smartphone. Slapeloze nachten lang keken ze op YouTube hoe je speciale effecten maakt. Met wat gespaard geld kochten ze een groot, groen laken om het groene scherm na te bootsen – en met hun oude, gehavende materiaal schoten ze hun eerste korte film.

Godwin zegt altijd dat het niet hun bedoeling was beroemd te worden, maar om de wereld te laten weten dat jongeren zoals zij iets bijzonders konden doen. Sindsdien maakten ze nog een aantal fantastische films, met diezelfde beperkte apparatuur.

Door naar Burundi, waar Dieudonné Nahimana's idee voor nationale ontwikkeling opkwam nadat zijn vader en familieleden bruto en in koelen bloede waren vermoord, in de verwoestende oorlog van '93. Hij kon daardoor zijn schooltijd niet afmaken en belandde op straat, waar hij sliep, het was zijn nieuwe thuis en een manier om te overleven. De jonge Dieudonné, onzeker over zijn toekomst, had niets meer behalve hoop, volharding

en een visie.

Het was een kerstavond waarop hij besloot zijn maaltijd met andere straatkinderen te delen. Het bracht een gloed op hun gezicht en wakkerde in hemzelf een denkbeeld aan. Die ene goede daad leidde tot de geboorte van New Generation Burundi, een non-profitorganisatie die straatkinderen voedt en ze tot een nieuwe generatie van dienstbare leiders vormt. Het vermogen van Nahimana om de jeugd ertoe in staat te stellen, te inspireren en te mobiliseren heeft bij duizenden voor ongekende heling, hoop en waardigheid gezorgd.

Wel, déze jongeren zijn niet de enigen die verandering in hun gemeenschap wisten te verwezenlijken, op het Afrikaanse continent. We kunnen wekenlang alle voorbeelden doornemen, als we zouden willen, en al hun namen noemen.

Als ze de kans krijgen, zijn er zóveel jongeren die hun kunde en verdiensten in dit tijdperk kunnen tonen. We zijn nooit te oud of te jong, te rijk of te arm om in deze wereld een verschil te maken. We kunnen allemaal – collectief en effectief – de wereld verbeteren, niet alleen voor onszelf, maar ook voor de komende generaties. Het ultieme doel is niemand achter te laten. Adios, vrienden!

Eva Nakato is een Oegandese activiste op het gebied van hiv en aids en seksueel geweld. Ze is peer-mentor, actrice en oprichter van Aiden Crafts, een start-up in de kunst- en handwerkwereid

Gehoord worden

Tijmen Rooseboom

De stem van deze generatie dringt nu door

Afrikaanse jongeren verdienen meer dan ooit een plaats aan de beleidstafel: dat is de oproep die Amrefs jongerenexpert Evalin Karijo en diplomaat Tijmen Rooseboom samen doen. Ze gaan met elkaar in gesprek over 'tokenisme', anticonceptie en hoe èchte jongerenparticipatie eruitziet. Ze hebben hoop: 'Ik ben eigenlijk heel enthousiast.'

Tekst: Elian Yahye

Waar Europese regeringen zich vanwege vergrijzing druk maken over de houdbaarheid van de verzorgingsstaat, hebben Afrikaanse leiders heel andere zorgen. Afrika is niet alleen het jongste continent op aarde, maar ook het enige waar het aantal jongeren de komende decennia toeneemt. Volgens het Brookings Institution is in 2050 naar schatting bijna een miljard Afrikanen jonger dan 24 jaar.

Dat biedt kansen – een jonge bevolking leidt tot meer 'demografisch dividend' –, maar brengt ook uitdagingen mee: van de hoge jeugdwerkloosheid tot het toenemend aantal tienerzwangerschappen. Bovendien zijn veel Afrikaanse landen gerontocratieën: politieke beslissingen worden vooral door oude leiders gemaakt.

Dat besef begint ook door te dringen bij gevestigde ontwikkelingsorganisaties en westerse overheden, vertellen twee experts via Zoom. Evalin Karijo (34) is de Keniaanse directeur van de Youth and Adolescent Hub van Amref Flying Doctors, de grootste gezondheidsorganisatie die actief is op het continent. De 39-jarige Tijmen Rooseboom is diplomaat en de Nederlandse ambassadeur voor Jeugd, Onderwijs en Werk.

Gezien de demografische ontwikkelingen is meer jongerenparticipatie in Afrikaanse landen volgens Karijo niet slechts een optie, maar noodzakelijk: 'We zitten op een kantelpunt', zegt ze.

Tot voor kort gaf Karijo leiding aan Youth in Action, een initiatief van Amref dat in 2017 is gestart om jongeren te helpen een weg naar de beleidstafel te vinden. Sindsdien is het uitgegroeid tot een beweging waar alleen al in Kenia meer dan achthonderd jongerenorganisaties bij zijn aangesloten.

Sinds enkele maanden coördineert Karijo de tweejarige *Youth and Adolescent Strategy* van Amref. 'We hadden verschillende jongeren-

initiatieven, maar die sloten nog niet genoeg op elkaar aan. Afgezien van de jongerenprogramma's zaten er ook weinig jongeren op leiderschapsposities. De komende twee jaar willen we daar verandering in brengen.'

'Soms betekent het dat oudere generaties hun eigen plaats zullen moeten opgeven'

Rooseboom verkondigt hetzelfde jongerenevangelie, maar dan in de wereld van de diplomatie en de ontwikkelingssamenwerking. In 2019 begon zijn ambassadeurschap. Nederland is daarmee het enige land met een thema-ambassadeur die zich hard maakt voor de belangen van jongeren op het wereldtoneel.

Een klein jaar later onthulde Buitenlandse Zaken een eigen jongerenstrategie, *Youth at Heart*: jongeren moeten centraler komen te staan in de ontwikkelingssamenwerking. De Nederlandse regering werkt samen met meerdere partners, waaronder bedrijven en VN-organisaties, om te investeren in de kansen van jongeren in ontwikkelingslanden. Een van de programma's is een fonds waarbij tweehonderdduizend jongeren in Afrika en het Midden-Oosten worden ondersteund bij het vinden van werk.

In november organiseerde Rooseboom met het ministerie een virtueel *Youth at Heart*-forum, een online-evenement over onderwijs en werk. In vier verschillende opnamestudio's gingen jongeren van over heel de wereld in gesprek met elkaar, met vertegenwoordigers van internationale organisaties en met de minister voor Buitenlandse Handel en Ontwikkelingssamenwerking.

Tijdens het forum werden de *Youth at Heart*-principes gepresenteerd, een jongerenmanifest dat is geschreven door twaalf jonge onderzoekers uit de focusregio's zelf. 'In de kern', zegt Rooseboom, 'gaat het erom dat jongeren overall een plaats aan tafel krijgen. Soms betekent het dat oudere generaties hun eigen plaats zullen moeten opgeven. Dat geldt ook voor mijzelf, hoor, want ik ben ook niet jong meer.'

Al scheelt het niet veel, zeker voor Afrikaans begrippen. De definitie die in veel Afrikaanse landen wordt gehanteerd, is over het algemeen wat ruimer, legt Karijo uit: 'In Afrika word je over het algemeen tot en met je vijfendertigste nog als jongere gezien.' Zij valt er met haar 34 jaar zelf nog net wél onder.

Rooseboom mag dan officieel geen jongere meer zijn, hij spreekt met een jeugdige passie over zijn werk. Zijn interesse in jongerenparticipatie ontstond al voor zijn ambassadeurschap, toen hij als diplomaat in diverse Afrikaanse landen woonde en werkte. 'Daar leerde ik al gauw: je kunt werken in een omgeving met veel jonge

mensen, maar dat betekent niet dat jouw werk het leven van jonge mensen ook werkelijk verbetert.'

Zo sprak hij met jonge ondernemers uit Somalië. 'Ze waren erg sceptisch over gevestigde instituties in hun land, met name over de Kamer van Koophandel. Kort daarna had ik een gesprek met een grote internationale organisatie, die me vertelde dat ze een programma aan het opzetten was voor jongerenwerkgelegenheid, in samenwerking met – je raadt het al – de Kamer van Koophandel. Ik vroeg toen: "Hebben jullie van tevoren eigenlijk wel met jongeren zelf over dat plan overlegd?" Toen was het stil.'

Karijo: 'Het illustreert een breder probleem: een kleine groep mensen neemt beslissingen voor de meerderheid. Driekwart van de bevolking is jonger dan 35, dat zou je niet zeggen als je onze politieke leiders ziet. We hebben nog een lange weg te gaan voordat de Afrikaanse politiek ook de Afrikaanse bevolking weerspiegelt.'

Hoe komt het eigenlijk dat zij vaak zo oud zijn?

Karijo: 'Dat heeft historische redenen. In veel landen is de samenleving niet alleen patriarchaal, maar het zijn traditioneel gezien ook oudere mensen die de beslissingen nemen. Oudere generaties zien het groeiend aantal jongeren vaak als een bedreiging. We moeten naar een ander paradigma: jongeren moeten gezien worden als een *asset*, niet als een *threat*.'

Evalin Karijo

‘Zolang er maar goed beleid is, waarbij landen elkaar kunnen aanvullen. Wij realiseren ons ook: het Westen heeft Afrika nodig, en Afrika heeft het Westen nodig’

Jongeren mogen dan een groeiende meerderheid zijn, dat feit op zichzelf leidt niet per se tot meer politieke inspraak. ‘Veel jongeren leren nooit hoe je beleid kunt beïnvloeden’, zegt Karijo, ‘of hoe je je politiek organiseert. Je kunt dan van alles willen, maar hoe?’

Daar probeert zij verandering in te brengen. Met haar werk voor Amref leert ze jongeren lobbyen en coördineert ze verschillende campagnes. In Kenia vragen door jongeren geleide lokale actie-groepen aandacht bij beleidsmakers voor het hoge aantal tienerzwangerschappen. De jongerenbeweging Youth4UHC (*‘youth for universal healthcare’*) zet zich ervoor in dat er vóór 2030 in alle Afrikaanse landen een collectief gezondheidsstelsel is. ‘Dat we jongeren over landsgrenzen heen met elkaar proberen te verbinden, maakt ons werk echt ontwrichtend – in de goede zin.’

Staan beleidsmakers er wel voor open in gesprek te gaan met mondige jongeren, die de weg naar de beleidstafel weten te vinden?

Karijo, lachend: ‘Het valt me eigenlijk mee, zo vijandig is de sfeer niet. Onze gesprekken met politici zijn over het algemeen vriendelijk. Zij geven zelf vaak toe: “We vinden het moeilijk om jullie te bereiken.”’

Rooseboom: ‘Dat herken ik. Meestal realiseren Afrikaanse leiders zich de kansen en uitdagingen die hun jonge bevolkingen meebrengen wel. In dat opzicht vertel je ze niets nieuws.’ Hij probeert ook buiten de Nederlandse jongerenprogramma’s om aandacht voor de belangen van jongeren te vragen.

‘Vorige week sprak ik samen met de Nederlandse ambassadeur met jongeren uit Burkina Faso. Ze vertelden over concrete problemen waar ze tegenaan liepen op de arbeidsmarkt. Dezelfde dag hadden we een afspraak met een minister van Jongerenzaken, tevens speciaal adviseur van de president. Daar brachten we de zorgen van die jongeren over het voetlicht. Het is een klein voorbeeld, maar zo laten we ook via de diplomatie zien wat wij als Nederland belangrijk vinden.’

Volgens beiden gaat jongerenparticipatie niet om vrijblijvende meetings en eenmalige rondetafelgesprekken, maar moet er écht wat veranderen. ‘Toerekenbaar’ is het woord dat telkens terugkomt. Karijo vertelt over de Youth Power Hub, een digitaal platform dat is opgericht door Youth in Action om jongeren uit Afrikaanse landen een rol te geven bij de Internationale Conferentie over Bevolking en Ontwikkeling, die in 2019 in Nairobi is gehouden.

‘We dachten als jongeren mee over de afspraken die er op die conferentie werden gemaakt’, zegt ze. ‘Nu kijken we ook of beloften worden nagekomen. Dat is niet heel gebruikelijk, hier.’

‘Toen hij eenmaal ging werken, drong ineens het besef door: “Deze wereld is een woestijn en ik heb een duikbrevet”’

Ze legt uit: ‘Landen deden op die conferentie concrete toezeggingen, dat er meer budget vrijgemaakt zou worden voor de bestrijding van seksueel geweld, bijvoorbeeld. We hebben toen een overzicht gemaakt van alle beloften per land en houden bij hoe het met de voortgang gaat. Dat bespreken we tijdens vervolgsessies met beleidsmakers. We laten hen weten op welke vlakken er nog werk te doen is.’

Rooseboom: ‘Wat ik zo sterk vind aan wat Evalin doet, is dat het geen “tokenisme” is: het snel nog even jongeren een plek geven bij een conferentie, op laatste moment. Maar jongeren worden echt in alle stadia erbij betrokken.’

Karijo houdt zich in haar werk vooral bezig met jongerenparticipatie binnen de gezondheidssector. In de Nederlandse Youth at Heart-strategie staat relatief weinig over gezondheid, maar gaat het vooral veel over werk en onderwijs. Vanwaar die keuze?

‘Jongeren’, zegt Rooseboom, ‘bevinden zich vaak in een overgangsfase in hun leven: van *learning* naar *earning*. De strategie richt zich daarom op onderwijs en werk, maar dat is niet alles. We doen ook veel met klimaat, met seksuele en reproductieve gezondheid en rechten (SRGR). Wat dat laatste thema betreft: daar kunnen we in de toekomst misschien nog meer op samenwerken, Evalin. Dus, *keep in touch with the Dutch*.’

Om te vervolgen: ‘Elk jaar komen miljoenen jongeren de arbeidsmarkt op die geen goede baan kunnen vinden. Meestal hebben ze wel een diploma, maar de vaardigheden die ze op school leren sluiten vaak niet goed aan bij het werk dat er is. Een jongen uit Kenia zei het treffend. Hij had altijd hard gewerkt op school en was trots

op zijn diploma. Toen hij eenmaal ging werken, drong het besef door: “Deze wereld is een woestijn en ik heb een duikbrevet.”’

Deze vaardigheidskloof is een hardnekkig probleem op het continent. Volgens een Wereldbank-rapport uit 2017 is er de afgelopen decennia in Afrikaanse landen zeven keer zoveel publiek geld uitgegeven aan onderwijs, maar het heeft tot dusver niet tot veel verbetering geleid.

Speelt er voor Nederland niet ook eigenbelang mee? Zo van: laten we in de vaardigheden van jongeren investeren, want dat biedt kansen voor ons bedrijfsleven?

Rooseboom: ‘Ik snap waar de vraag vandaan komt, maar *Youth at Heart* dient vooral ter verbetering van de Nederlandse ontwikkelingssamenwerking – en als je dat op zichzelf ziet als iets wat landen vooral uit eigenbelang doen, dan zou je dat zo kunnen zeggen.

‘Al onze programma’s vertrekken vanuit de vraag: wat vinden jongeren zelf dat ze nodig hebben? Al zijn meer economische ontwikkeling en meer start-ups ook goed nieuws voor Nederland, natuurlijk.’

Karijo, zie jij westerse landen als bondgenoten in de strijd voor jongerenemancipatie op het continent?

‘Hm... We moeten altijd kritisch zijn op westerse regeringen, maar we proberen ons vooral te richten op de positieve kanten van hun beleid. Ik ben blij te zien dat er steeds meer aandacht is voor jongeren in het Nederlandse buitenlandbeleid. Bovendien: uiteindelijk kunnen we niet zonder elkaar.

‘Kijk naar een onderwerp als migratie: een van de risico’s is dat er een “kennisvlucht” ontstaat. Tegelijk zien we ook dat veel westerse landen vanwege de vergrijzing jonge arbeidskrachten nodig hebben. Dat Afrikaanse jongeren naar Europa of de VS gaan om een inkomen te verdienen, hoeft niet per se een probleem te zijn.

‘Zolang er maar goed beleid is, waarbij landen elkaar kunnen aanvullen. Wij realiseren ons ook: het Westen heeft Afrika nodig, en Afrika heeft het Westen nodig.’

Het valt Rooseboom op dat in het werkveld rond SRGR het belang van jongerenparticipatie al veel hoger op de agenda staat. ‘Als ik kijk naar de partners waarmee we op dat gebied samenwerken, zie ik dat het besef dat het goed is om jongeren te betrekken al veel meer is doorgedrongen. Nederland heeft een speciale SRGR-jongerenambassadeur en we werken nauw samen met Choice. Zie jij dat ook zo, Evalin? Is jongereninspraak in de SRGR-sector een goed voorbeeld van hoe het wel moet?’

Karijo: ‘Ja, daar ben ik het helemaal mee eens. Dat is ook niet zo gek: onderwerpen die met SRGR te maken hebben, zoals anticonceptie, zijn natuurlijk vooral voor jongeren relevant. SRGR loopt als sector inderdaad voorop. In het onderwijs wordt het belang van jongerenparticipatie gek genoeg nog niet echt ingezien – terwijl je dat juist wel zou verwachten. Ik weet niet hoe dat komt.’

Is het niet opvallend dat juist bij SRGR, waar nogal wat culturele en religieuze gevoeligheid omheen hangt, jongeren zo’n grote rol zijn gaan spelen bij besluitvorming?

Karijo: ‘Ja, maar het gaat erom dat de oude aanpak niet werkte. Je zag situaties waar organisaties campagnes startten voor het ge-

‘In de toekomst hoop ik natuurlijk dat deze beweging overbodig is geworden en dat binnen tien jaar jongeren overal een plaats aan tafel hebben’

bruik van anticonceptie, maar vaak werden die bedacht door oudere mensen en die zijn over het algemeen niet-gebruikers. Die campagnes sloegen bij veel jongeren niet aan. Beleidsmakers begonnen zich achter de oren te krabben: “Waarom werkt het niet?”

‘Veel jongeren’, vervolgt ze lachend, ‘willen de morning-afterpil liever in een winkel aan de kassa kopen, in plaats van dat ze naar een gezondheidscentrum moeten waar ze een tante of hun ouders tegen het lijf lopen. Het zijn soms dit soort kleine dingen. Als je jongeren erbij betreft, hoor je zo iets sneller. Dat besef is ook bij de beleidsmakers doorgedrongen.’

Als het aan Rooseboom ligt, is de SRGR-sector binnenkort geen uitzondering meer – en hij heeft goede hoop: ‘Er is een beweging gaande’, zegt hij. ‘Als je kijkt naar wat Amref doet, wat Nederland nu doet en wat jullie bij *Vice Versa* volgens mij ook doen: overal om me heen zie ik dat jongeren steeds meer een stem krijgen. Ik hoop dat Nederland die beweging voort kan blijven duwen, door aandacht te vragen voor de belangen van jongeren in ons contact met de EU, grote VN-organisaties en donoren.

‘Op onze ambassades begint het ook steeds meer te leven, zie ik, vooral het laatste jaar. Sommige hebben zelfs een jongerenkring. Ik ben eigenlijk heel enthousiast door wat ik zie. In de toekomst hoop ik natuurlijk dat deze beweging overbodig is geworden en dat binnen tien jaar jongeren overal een plaats aan tafel hebben.’

Heb jij, Karijo, als jonge, Afrikaanse vrouw nog een advies voor de Nederlandse regering?

Ze denkt even na. ‘Ik zou zeggen: investeer meer in Zuid-Zuid-samenwerking, op zo’n manier dat het ook voor jongeren in ontwikkelingslanden opgaat. Organiseer fora waarop jongeren uit West- en Oost-Afrika gedachten en ideeën kunnen uitwisselen, of bijeenkomsten waar Afrikaanse en Aziatische jongeren elkaar kunnen ontmoeten en samen projecten kunnen opstarten. Zo zorgen we ervoor dat alle jongeren meekomen.’ ●

Terugkomen om iets terug te doen

Tekst en beeld:
Cynthia Omondi en Eunice Mwaura

Tegen alle verwachtingen in is Erisen Lengereded (25) zèlf een rolmodel geworden. Hij groeide op in een gemeenschap die onderwijs onnodig vond, zonder iemand om naar op te kijken, en brengt zijn kennis nu terug naar huis – en zienderogen verandert het daar. 'We wensen inmiddels allemaal dat onze kinderen les krijgen en de leiding nemen.'
Op reportage in Samburu County.

Erisen Lengereded spreekt de jeugdgroep Silango toe

Bij de wevende vrouwen van het dorpje Baawa

Over ruige, stoffige wegen en door glooiend gebied komen we in Samburu County aan. We reizen helemaal naar Maralal, om daar Erisen Lengereded te ontmoeten. Dit is het noorden van Kenia, ten noorden van de evenaar, en het land is hier merendeels droog en onvruchtbaar.

De bevolking van Samburu bestaat uit semi-nomadische veehouders, die door de tijd heen bijna volledig op hun kuddes vertrouwd. Met meer vee dan graasgebied zijn er aldoor conflicten met het naburige Pokot-volk, vanwege de trektochten op zoek naar goede grond. In 2010 escaleerde het en sindsdien is veediefstal aan de orde van de dag.

Onderwijs is hier geen prioriteit, vooral doordat ouders het liefst hun kinderen meenemen als ze met het vee eropuit gaan, van de ene naar de andere plek. Volgens een telling over Keniaanse bevolking en huisvesting uit 2019 is driekwart van de mensen in Samburu ongeletterd – en 63 procent van de kinderen boven de drie jaar gaat er niet naar school.

Erisen Lengereded, in Samburu geboren en door analfabete ouders opgevoed, voelde het verlangen de gemeenschap te veranderen. Hoewel er niemand was om hem te begeleiden, hij ermee worstelde en op veel dagen verzuimde, wist hij toch de basisschool te doorlopen. Hij vervolgde zijn pad op een middelbare school voor jongens die Solai heet, in Nakuru County, waar zijn ambitie werd verankerd.

'Ik had er medeleerlingen uit alle delen van het land', zegt hij. 'Het was een cultuurshock, maar ik leerde veel van hen en met name van de bezoekdagen. Hun ouders kwamen langs met volle winkeltassen, terwijl mijn ouders – ver weg, in het dorp – niet eens wisten wat bezoekdag was. Ik benijdde ze. Mij was het niet gegeven, maar ik wenste het voor mijn eigen kinderen, ooit.'

Een vuur ontbrandde in hem, door de ervaring van het zoeken naar kennis, ver van huis. Hij verwonderde zich over hoe ontwikkeld die grote stad was, en waarom je dat in zijn oude omgeving nergens zag. Hij wilde iets doen voor zijn eigen volk!

'Nadat ik van school ging, kreeg ik inspiratie om het conflict te stoppen. Mijn familie en ik waren er flink door geraakt, we werden gedwongen van Samburu naar Laikipia te vertrekken. Ik dacht na over hoe onze gemeenschappen harmonieus konden leren samenleven. Onze regio is achtergesteld, met weinig ontwikkeling, waardoor conflict over de beschikbare bronnen vroeg of laat oplaait; haast ieder gezin leeft van het vee.'

'Ik puzzelde over hoe een Samburu náást een Pokot of Turkana kon leven, ontspannen. Hoe viel zo iets te regelen? Ik stelde het concept van een Jaarlijkse Culturele Tentoonstelling van Laikipia voor aan het County-bestuur, in een enorme manyatta (een traditioneel Samburu-huis, red.) en met exposities van verschillende stammen, om over elkaar te leren en te leren samen te zijn.'

Zijn idee werd doorgevoerd – zonder zijn instemming en zonder hem zelfs maar in te lichten, vermoedelijk omdat hij 'slechts een jongeling' was, zegt hij. En toch voelde het goed dat het er werkelijk kwam, ook al week het ietwat af. Nog steeds organiseert Laikipia County elk jaar een culturele expositie. En zelf haalde hij een universitaire graad aan de Moi-universiteit van Eldoret, in planning en projectmanagement, en is hij een van de paar afgestudeerden uit Samburu.

'Ik had geen enkel verlangen onder iemand te werken,' zegt hij, 'niet commercieel of bij de overheid, ik wilde niets dan voor mijn gemeenschap werken. Ik wilde wat terugdoen, op mijn manier. Over het "hoe en wat" had ik alleen geen idee, niet totdat ik de Youth in Action-training onderging.'

Hij had het geluk in 2019 drie maanden lang een pleitbezorgingsprogramma te kunnen volgen. Youth in Action was twee jaar eerder onder de hoede van Amref Flying Doctors gevormd door een groep van jonge vernieuwers, voor uitdagingen die door jongeren zelf zijn bepaald. Het biedt op maat gemaakte training, mentorschap en hulp bij coalitievorming.

Dankzij die inspanningen heeft de Afrikaanse jeugd een mogelijkheid erbij om landelijk en regionaal beleid bij te sturen, de moei-

De apotheker die Ethiopië aan de hand neemt

Tekst: Eunice Mwaura

Hiwot Girma ademt niets dan passie en overtuiging als ze over jongeren en hun potentieel praat. De 27-jarige komt uit Addis Abeba en is een gediplomeerd klinisch apotheker, werkzaam in het openbare Gandhi Memorial-ziekenhuis voor kraam- en zuigelingen, in het centrum van de hoofdstad.

Daarbuiten is ze sinds 2018 vrijwilliger voor Amref Health Africa, wat ze een hartstocht noemt, iets dat ze van haar altijd genereuze ouders heeft opgepikt.

Haar werk met de gemeenschap, met vrouwen en meisjes, leverde haar veel bijval op en ze werd zelfs geprezen om haar benadering van genitale verminking, waar vooral vrouwen op het Ethiopische platteland onder lijden.

'Ik heb het geluk gehad', zegt ze, 'dat mijn ouders maar al te goed op de hoogte van die wandaad waren, van de langdurige gevolgen. Maar dat ik ervan gevrijwaard ben gebleven, betekent niet dat ik niet voor mijn zusters hoor te vechten.'

Op dit moment leven er tweehonderd miljoen vrouwen – een ongelofelijk getal – met die consequenties en volgens het VN-Bevolkingsfonds dreigen er vóór 2030 nog eens twee miljoen bij te komen.

Het elimineren van de praktijk liep door

covid een achterstand op, geeft ze toe – en daarom zet Amref nu een tandje bij. De organisatie werkt samen met de veertig-duizend 'aanvullende-gezondheidswerkers' in het land, om de gemeenschappen te informeren over de behoeften van wie met de gevolgen kampt.

'De mensen leven er al jaren mee en als je iets blijvend wilt veranderen, moet je met de gemeenschap werken', zegt Girma. 'Er is al veel gedaan, maar er is meer nodig.' Ze hoopt liever vroeger dan later in een verminkingsvrije wereld te leven.

Het is niet de enige sociale dreiging die ze wil vereffenen. Met de uitbraak van covid laaide het gendergerelateerde geweld op. Niet alleen werkte ze met slachtoffers ervan in het ziekenhuis, maar ze biedt ook vrijwillig geestelijke bijstand aan.

'Met mij praten jonge vrouwen en meisjes al snel zonder schroom, vergeleken met mijn mannelijke of oudere collega's. Veel van hen werken hier al lang en ze zijn zichtbaar vermoeid, terwijl ik als jongeling de energie en vastberadenheid heb niet alleen te luisteren, maar ook uitwegen te verzinnen.'

Vergeet nooit het hoofd, zegt ze. 'De medicijnen die ik voorschrijf kunnen een

infectie voorkomen, maar is dat duurzaam als ze niet in de juiste mentale toestand verkeren?' Daartoe verzamelde ze psychologen en bepaalde verpleegsters om zich heen, om meer raad en bijstand te leveren.

De jeugd dirigeert het tempo al op meerdere machtsterreinen, zegt ze: 'Doordat het onderwijs ontwikkeld is, weten jongeren op andere en betere manieren met mondiale problemen om te gaan. We zijn niet bang om vragen te stellen over zaken die ons aangaan, in tegenstelling tot vorige generaties, die terughoudender waren. Zij hebben misschien de ervaring, wij hebben een frisse kijk op de dingen.'

'Ik opper liever oplossingen dan dat ik over problemen klaag. Het is dezelfde energie die ik bij de andere jongeren aantrof met wie ik heb mogen samenwerken, vooral die van het Amref Youth Advisory Parlement.'

Dat is in 2018 opgezet om een verschuiving aan te tonen: van werken vóór jongeren naar met hen. Hiwot Girma is een van de oprichters. Als Amref met een project start, klopt het Youth Advisory Parlement aan om er zeker van te zijn dat jongeren niet alleen vertegenwoordigd worden, maar ook aan het proces deelnemen, van begin tot eind.

'De projecten worden meestal door volwassenen geleid, dus we gaan er langs om jeugdig advies te geven. Veel lokale jongeren zijn al vooruit geholpen door onze workshops over pleitbezorging en strategie.'

'In meerdere delen van deze stad – en van het land – bestaat er een ontzettende kenniskloof over onderwerpen als seksuele en reproductieve gezondheid en rechten (SRGR) en dekking van ziektekosten.'

'Volgens de VN zijn er nu wereldwijd 1,8 miljard jongeren. Wij moeten aan onszelf werken om duurzame verandering teweeg te brengen, want de toekomst ligt in onze handen. Maar voor een oplossing is er toewijding, passie en volharding nodig; een doel zonder plan is niets en discipline is vereist om het te behalen.'

'Ethiopië heeft momenteel de jongste premier van Afrika, wat laat zien dat jongeren klaar zijn om als gelijken en als pioniers de touwtjes in handen te nemen en het discours richting duurzame verandering en ontwikkeling te sturen.'

In Silango is de maïs geslaagd, maar zijn de bonen mislukt

lijkheden aan te kaarten en vervolgens haar volle potentieel te benutten, te bereiken. Lengerded is er het bewijs van.

'Ná de training', zegt hij, 'begreep ik meer van partnerschappen, samenwerkingen, beleidsontwikkeling en het begrotingsproces. Zo is de reis van mijn eigen gemeenschapsgerichte organisatie begonnen.' Hij vindt dat jongeren eerst zo'n training moeten volgen, vóórdat ze een budget krijgen. Dat komt de impact ten goede, denkt hij.

Velen gaven hun laatste shillings aan mobiele data uit om de training tot het eind te volgen

Zijn Empower Pastoralist Organization of Kenya (Epok) is strategisch ontworpen om de veehoudende gemeenschappen te onderwijzen en bij te staan met projecten voor duurzame ontwikkeling. Het krypt de levensstandaard op, richting een gunstige omgeving met minimale schaarste en betere faciliteiten.

'De training', vertelt hij, 'werd een duidelijke routekaart. Ik pik nu potentiële partners makkelijker eruit, mobiliseer de middelen en stel plannen voor aan investeerders, wat allemaal bijdraagt aan mijn groei.' Jongeren, zegt hij, hebben een geweldige energie die alleen maar geactiveerd hoeft te worden door capaciteitsopbouw, om de maatschappij positief te beïnvloeden.

Zijn liefde voor publieke participatie heeft hem optredens bij de lokale radio opgeleverd, zoals bij de omroep Mchungaji, om Samburu te informeren over hoe ze het best met de overheid kan omgaan en haar leiders verantwoordelijk kan houden over kwesties van ontwikkeling. Hij grijpt elke gelegenheid aan om het evangelie van de publieke participatie te prediken.

En hij bleef in zijn pogingen volharden om professor Patrick Lumumba te bereiken, de bekende Keniaanse advocaat, schrijver en pan-Afrikanist, om de lastige vragen te helpen beantwoorden die hij doorgaans op openbare fora krijgt.

'Ik wist dat hij de juiste man was, maar het viel niet mee. Ik zocht en zocht op internet en vond ten slotte een cv met zijn contactgegevens. Ik sloeg het nummer op en gelukkig was het op WhatsApp te vinden. Na een maand van talloze berichten met blauwe vinkjes ontving ik eindelijk een reactie. Mijn koppige vasthoudendheid betaalde zich toch uit', zegt hij, met een sarcastisch lachje.

Lengerded regelde zestig jongeren uit Samburu County om zich bij talloze anderen uit heel het continent aan te sluiten voor een training per Zoom, over – natuurlijk – publieke participatie. Het duurde vijf dagen en Lumumba deed het gratis, hij merkte de impact toen hij zag hoe toegewijd iedereen was. Zonder vergoeding van onkosten gaven velen hun laatste shillings aan mobiele data uit om de training tot het eind te volgen.

Ze leerden van inzichten over sociale aansprakelijkheid dat als jongeren niet deelnemen in het ontwikkelingsproces, de kans op politieke manipulatie toeneemt – en zo gebeurt het vaak. Het was een eyeopener, een aanzet om voorbij de tribale neigingen te gaan en de Afrikaanse agenda aan te jagen met innovatie en inventiviteit.

Hij bouwde een netwerk van County-ambtenaren op en betreft hen bij vele zaken, waardoor sommigen onterecht denken dat hij stafid van de County-raad is. Als een gewone, doorsnee Keniaan een afspraak met een gouverneur wil maken is dat zo goed als onmogelijk, maar voor Erisen Lengerded is het normaal. Nu kostte het niet meer dan één telefoontje en een paar seconden later had hij voor ons een kort interview met de vicegouverneur geregeld, in diens werkvertrek.

Hij stelt ons voor aan Julius Leseeto, die tijdens het gesprek zijn bewondering voor Lengerded toont. 'Erisen is een rolmodel', zegt hij. 'Hij draagt bij aan de ontwikkeling van Samburu County door zijn tijd en middelen op te offeren om een verschil te maken, in zijn gemeenschap. Hij laat geweldige leiderschapskwaliteiten zien door de mensen het goede voorbeeld te geven.'

Samen met diezelfde Lengerded zetten we koers richting Baawa, een dorp in Noord-Samburu, 25 kilometer van Maralal vandaan.

Het buitengewone zicht op verschillende soorten vee, kamelen, zebra's en geiten beneemt ons de adem, met overal *manyatta's*, en dan is daar het dorp. We worden hartelijk welkom geheten door vrouwen die traditioneel touw weven. Het gesprek gaat direct over onze gastheer.

'Erisen vind je altijd in de voorhoede als het over vrouwen- en jongerenprogramma's gaat', zegt een van hen, Ellie Modester. 'Hij begeleidde ons bij de start-ups en fondsenwerving, zodat we onafhankelijk zijn. Onze gemeenschap was meestal star, wilde niet zomaar het bekende opgeven, een ander levensonderhoud zoeken. Maar door hem zijn we langzaam moestuinen en kleine bedrijfjes begonnen, voor wat inkomsten. Op de radio sprak hij in het lokale dialect, gelukkig kunnen we ook van afstand worden onderwezen.'

Vrouwen zijn de ruggengraat van een gemeenschap en als de vrouwen zich volop ontplooiën, ontplooit heel de gemeenschap zich, het is een gezegde dat Modester volledig omarmt. Ze is een gelukkige begunstigde van Lengerded's werk, van zijn belangenbehartiging, en noemt hem 'een bloeiende roos in de woestijn'. Het is een zegen: iemand uit de eigen gemeenschap, die hun taal spreekt en de weg uit de armoede wijst. Hun eigen zoon!

'Veel kinderen', zegt ze, 'kunnen naar school, nu vrouwen hem als een rolmodel zien. We wensen inmiddels allemaal dat onze kinderen les krijgen en de leiding nemen, dat voelt goed. Je vindt niet vlug een afgestudeerde jongere die terugkomt om terug te geven. De meesten kiezen liever voor een kantoorbaan in de stad.'

Er is hier iets wezenlijk veranderd, sinds deze vrouwen een andere, alternatieve manier vonden om rond te komen. Ze kunnen voor zichzelf zorgen en hun kinderen voeden als het met het vee een keer mislukt. Het is een groei die ze danken aan deze jongeman, Erisen Lengerded.

Op weg naar West-Samburu, naar een dorp genaamd Silango. Het is een rit van horten en stoten en over onmogelijk nauwe en rotsachtige wegen, en het is een mirakel dat we er aankomen, met een leuke band.

Lengerded (links) en vicegouverneur Leseeto

Vier jonge vrouwen en drie jonge mannen wachten ons op, samen vormen ze een jongerengroep, zeggen ze, van elf in totaal – de drie andere mannen zijn met het vee naar groenere oorden toe en de andere jongedame heeft elders wat te doen. Het groepje heet ook Silango, naar het dorp. Het land is hier uitgestrekt en droog, zo ver je kunt kijken, tot voorbij de horizon, zonder struiken en met niets dan verdord gras.

Verrassend genoeg bezit de Silango-groep een omheind stuk land van negen hectare waar ze haar project heeft. Vijf hectare is bewerkt, de overige vier zijn voor de schapen en geiten. Ze zijn een analfabeet, maar scherp volk, en met tussenkomst van een tolk is er uitstekend een gesprek te voeren.

'Als we ophouden hen als junioren te behandelen, zal het een betere wereld zijn'

'We hebben Erisen op een cultureel evenement ontmoet,' zegt een van hen, 'waar hij de jeugd aanmoedigde om de "staatsfondsen voor positieve actie" te benutten door een jongerengroep en een betekenisvol project te beginnen. Na afloop spraken we hem aan, vroegen we nog wat toelichting. Hij was heel behulpzaam en hielp ons met de registratie van de groep en met de fondsen.' En dat is geslaagd.

Ze kochten vijf schapen en nu, vandaag de dag, zijn het er door handel drieënveertig geworden. Vorig jaar namen ze een groter risico door dit droge land te cultiveren, met onvoorspelbaar weer erbij. Ze plantten op deze vijf hectare maïs – en jawel! Ze konden met de oogst een jaar vooruit.

'We waren zó gelukkig toen onze maïs het goed deed', zegt een ander, 'en gingen gemotiveerd verder. Dit jaar probeerden we iets anders, omdat de maïsvoorraad er nog ligt. We kozen voor bonen, maar zoals jullie zien: door het gebrek aan regen zijn ze uitgedroogd.' Het is waar, en het is hartverscheurend: zoveel tijd en moeite erin gestoken en niets eraan overgehouden. 'Als jullie nog eens komen,' zeggen ze, bij het afscheid, 'nemen jullie dan zaden voor ons mee?'

Als het afscheid met Lengerded ook nadert, vragen we hem wat hij over de jongeren denkt, over hun toekomst en over hoe het narratief kan veranderen.

'Onze ontwikkeling is nog ver weg en vooruitgang is alleen mogelijk door *echte*, oprechte betrekkingen tussen beleidsmakers en de gemeenschap. Het is de jonge generatie die de wereld kan veranderen – en alles wat die nodig heeft is middelen en begeleiding.

'Nu zijn we slechts werkers voor de oudere generatie, en de jeugd heeft per definitie nog niet de ervaring die werkgevers voor vacatures vragen. Jongeren horen niet op ervaring, maar op vermogen te worden beoordeeld, op hun potentieel. We moeten het gat tussen ervaren en onervaren overbruggen door jongeren de kans te gunnen zich te bewijzen. Als we ophouden hen als junioren te behandelen, zal het een betere wereld zijn.' ●

ALYAN KHAN

Grenzeloos gepassioneerd: een kleine serie over de nieuwe generatie wereldverbeteraars.

PORTRET

De toekomst van Pakistan

Alyan Khan (midden) vindt het belangrijk voor al het onrecht op te staan, zoals tijdens deze pro-Palestina-demonstratie in Islamabad

Tekst: Marlies Pilon

Elke ochtend om precies vijf uur rinkelt er een wekker op een etagewoning in Islamabad, de hoofdstad van Pakistan. Het is de wekker van Alyan Khan (19).

Als je op je zestiende je eerste boek schrijft, een eigen kinderrechtenorganisatie runt, poëet, muzikant en designer bent, is het zeker een kwestie van vroeg opstaan om alles gedaan te krijgen? 'Ach, ik ben jong, ik heb meer dan genoeg aan zes uur slaap per nacht', lacht hij via Zoom.

De bevoegenheid van Alyan Khan klinkt door in alles wat hij doet. Zo ontbrak het zijn jonge organisatie aan een fysieke plaats om samen te komen.

'Ik treed weleens op in het Nationale Instituut van de Kunsten,' zegt hij, 'hier, in Islamabad. Het heeft een enorm auditorium, een prachtige ruimte. Ik heb toen een berichtje naar de manager gestuurd: of we onze wekelijkse activiteiten er mochten houden. Het is vier keer afgewezen.' Dan, grijnzend: 'Bij de vijfde keer kreeg ik wel groen licht!'

Mede door het onderzoek voor zijn boek, dat over de historische en politieke geschiedenis van Pakistan gaat en pleit voor meer bewustzijn en kennis om als land vooruit te komen, kwam hij zeven maanden geleden op het idee om zijn eigen organisatie op te zetten: de Crossadder Foundation.

'Ik kwam telkens uit bij de jeugd. Daar

zit het potentieel voor verandering, maar jongeren zijn niet goed op de hoogte van hun rechten. Mijn organisatie werkt als een actieplatform dat jongeren voorlichting geeft en met elkaar verbindt.'

De Crossadder Foundation is opgenomen in het mondiale netwerk van KidsRights, dat initiatieven van jonge wereldverbeteraars steunt. Alyan Khan leidt nu de Pakistaanse tak.

Een van de initiatieven van KidsRights is State of Youth: de creatie van een niet-politieke, niet-religieuze digitale 'staat' die de internationale gemeenschap van jongeren tot 24 jaar laat samenkomen om mee te praten over 's werelds meest dringende kwesties.

Alyan Khan ziet dat kinderen in zijn land vaak niet weten wat hun rechten zijn, omdat niemand hen erover vertelt – ook niet op school. Zo is de helft van de kinderen in Pakistan bij de geboorte niet officieel geregistreerd.

Als je officieel niet bestaat en geen identiteit hebt, hoe kun je dan je rechten halen? Het hebben van een officieel geldend document, met een correct geboortjaar, kan daarnaast voorkomen dat je slachtoffer wordt van kinderarbeid of een (vaak gedwongen) kindhuwelijk.

Daar ligt zijn missie: de kennis van jongeren over zaken als genderongelijkheid en het recht op onderwijs en op lichame-

lijke integriteit bijspijkeren. Dat gaat niet zonder horten en stoten, vertelt hij.

'Het is lastig, hoor: als we voorlichting willen geven op scholen zijn de leerlingen niet het probleem, maar de ouders en leraren! Ouders staan vaak niet open om ook van ons te leren. Die oudere generatie zullen we niet meer veranderen, die is zo vastgeroest, we richten ons op de jongeren. Zij zijn de toekomst van Pakistan.'

Waarom is het belangrijk om de wereld beter te maken? 'Mijn antwoord', zegt hij, 'bestaat uit twee woorden: waarom niet? Is dat niet de conclusie van onze evolutie, van alle godsdiensten, de essentie van onze menselijkheid?'

'Als freelance schrijver verdien ik goed, maar ik worstel nog wel met het financiële deel van mijn organisatie. KidsRights steunt ons nu, maar om echt grote acties op touw te zetten zijn meer financiële middelen nodig.'

Mede daarom kreeg hij afgelopen zomer via de Change the Game Academy (geïnitieerd door Wilde Ganzen, samen met internationale partners) een training in fondsenwerving, lobby en support.

'Door die training zijn we professioneler en productiever geworden. Ik ken nu het stappenplan om fondsen aan te trekken, weet hoe je een goede relatie met een donor onderhoudt, dat soort dingen. Daardoor is mijn organisatie en mijn zelfvertrouwen gegroeid.'

De IT-tovenaar

Met heel zijn wezen is Geoffrey Ssebuufu(25) in de computerwetenschap gedoken – en ineens begon het zich uit te betalen. Nu maakt hij apps en loodst hij de volgende computerkunstenaars door onrustige wateren. ‘Jongeren,’ zegt hij, ‘geef niet op vanwege moeilijkheden, maar omarm ze en ga dóór.’

Tekst en beeld: Martha Nalukenge

De financiële problemen stonden het Geoffrey Ssebuufu niet toe naar de zogeheten ‘eerste-wereldscholen’ te gaan, in Oeganda. In de bovenbouw was hij een soort van pionier op zijn school in Masaka, in het zuidwesten. Vanwege zijn voorliefde voor technologie gaf hij er economie, natuur-, wis- en computerkunde en was hij de enige in de wetenschapsrichting van heel die bovenbouw.

Tijdens de examens liet hij zien hoe slim hij was, behaalde hij de beste resultaten. Toen hij die ontving, voelde hij geluk en bedroefdheid tegelijk: hij wist niet of hij een studiebeurs zou krijgen voor een openbare universiteit, er waren heel veel mededingers.

Hij kreeg er geen. In de vakantie bood zijn vorige school hem wel een baan aan, als docent. Het lukte wat te sparen, zodat hij zijn eerste semester aan de private universiteit van Kampala kon betalen, waar hij een onderwijsstudie volgde.

Direct begon Ssebuufu ook aan een onlineprogramma van Harvard over computerwetenschap, CS50 geheten en door David Malan gegeven. Bijna al zijn vrije tijd ging op aan het doorkammen van eendelige slides en presentaties.

‘Het opende mijn ogen voor nog grotere mogelijkheden,’ zegt hij, ‘alsof er poorten opengingen. Het maakte een IT-tovenaar van me die heel het universum moest ontmoeten.’

Tijdens dat eerste semester, in 2017, schreef hij zijn eerste programma: een

verwerkingssysteem voor academische rapporten. Hij kreeg een studiepunt, maar werd er niet voor betaald – althans, niet door de universiteit. Zijn oude school en ook twee andere kochten het voor een klein bedrag.

Met name zijn naaste omgeving was verbijsterd, maar hij gooide het roer hoe dan ook om

Een informatiebeheersysteem voor schoolgeld volgde, zijn tweede programma, dat goed werd ontvangen. ‘Mijn bestaande klanten die in mijn werk geloofden,’ zegt hij, ‘wilden het kopen vóórdat ze het zelfs maar hadden gezien.’

Ruim een jaar later liet hij de universiteit achter zich, hij stopte gewoon, wat nogal een gedurfd besluit was, maar hij wilde zich volledig concentreren op meer revolutionaire apps. Met name zijn naaste omgeving was verbijsterd, maar hij gooide het roer hoe dan ook om.

De lockdown herinnerde hem aan een idee uit de tijd van het tweede programma,

dat het leven van de boekhouders op school makkelijker had gemaakt. Dat kon ook op grotere, commerciële schaal, dacht hij, en zo kwam er de Eddukalyo-app. Losjes vertaald betekent het ‘jouw winkel’.

De app werkt met onlinelocaties en helpt mensen om de juiste winkels en diensten te vinden, waar ze ook zijn, en die winkels zelf om hun voorraad, inkoop, verkoop en schulden bij te houden. En iedereen kan er producten mee verhandelen, gratis en voor niets. Op laptops en telefoons, online en offline.

Naar eigen zeggen is dit zijn beste uitvinding tot dusver en er spreekt de ambitie uit om meer apps te maken die de gebruikers tijd, geld en energie besparen. Maar het ging niet moeiteloos, zegt hij, terugdenkend aan de opofferingen en slapeloze nachten.

‘Het valt zeker niet altijd mee in de IT-gemeenschap,’ zegt hij. ‘Buiten Google om is er hier zo goed als niemand om iets aan voor te leggen.’ Om eraan toe te voegen: ‘Boomsap loopt niet in de boom omhoog door tegengestelde zwaartekracht, maar door het *te boven* te komen.’

Jongeren, zegt hij, geef niet op vanwege moeilijkheden, maar omarm ze en ga dóór. Dat hij eerder heeft lesgegeven komt van pas, nu hij als mentor optreedt voor wie in de computerwetenschap wil beginnen. Net als zovelen aanvaardt Geoffrey Ssebuufu het feit dat de toekomst van de wereld digitaal is – en gelukkig kijkt die ontwikkeling niet naar generaties. ●

Indiase dromen

Tekst en beeld: Haran Kumar

Haran Kumar is fotograaf en kunstenaar en werkt vanuit de Indiase hoofdstad New Delhi. Hij groeide op als straatkind en niet verwonderlijk staat veel van zijn werk in het teken van Indiase jongeren die eenzelfde jeugd doorliepen. Wat ze gemeen hebben is dat ze zich eraan wisten te ontworstelen, maar hun afkomst daarbij niet verloochend hebben. Zo ook de drie jongeren die hij voor deze serie heeft gefotografeerd.

Op een dag namen de ouders van Mushkan Singh haar en haar broertje mee voor een picknick in een park, ergens bij Delhi. Ze waren al gescheiden en vader noch moeder zat op de kinderen te wachten, ze wilden ze niet. Zijzelf was zeven, destijds, en dat is dertien jaar geleden. Op de een of andere manier waren de ouders ineens verdwenen en het urenlange zoeken was tevergeefs. Ze hebben hun ouders nooit meer gezien.

De overheidsorganisatie Child Helpline redde hen van de straat en stuurde ze in 2008 naar de ngo Ujjwal Niketan, waar ze tot 2016 onderdak vonden, om door te verkassen naar het betere Salaam Baalak Trust, dat meer mogelijkheden bood: zij naar het meisjesdeel dat Arushi heet, hij naar het deel voor jongens. Ze begon aan een horeca-opleiding en rondde het eerste jaar af. Nadat ze de opvang verliet, vond ze direct werk in de kantine van Google India, op administratief niveau. Zó hoopt ze door te gaan; een succesvolle, onafhankelijke vrouw te worden.

De naam Usain Bolt is bekend bij iedereen die de sprintwereld volgt. Hij is een van de snelsten ooit – en trainen bij de club waar Bolt traint is de droom van iedere atleet. Een jongen uit de sloppen van Bada Bagh, in het noorden van Delhi, liet die droom door zijn vastberadenheid uitkomen. Het harde werken was nodig, want zijn jeugd was er een van armoede.

Zijn vader rijdt riksja's en zijn moeder doet bij mensen thuis de afwas, ze komen met moeite rond, maar helpen hun zoon zoveel als ze kunnen. Met hun dochter erbij wonen ze met z'n vieren in een piepkleine kamer aan een spoorlijn. Met de maandelijkse zestig euro aan inkomsten valt het niet altijd mee voor eten te zorgen, laat staan de eiwitrijke maaltijden die een sprinter wil, maar Nisar Ahmed is niettemin trots: 'Mijn ouders doen het toch maar, steeds weer.'

Tijdens een recente atletiekwedstrijd in Delhi liep hij twee nationale records (onder de zestien jaar) aan diggelen, met elf seconden op de honderd meter en 22 op de tweehonderd meter. In de leeftijdsgroep van vijftien tot achttien jaar werden de beste sprinters uit Kerala, Tamil Nadu, Uttarakhand, Odisha en Delhi geselecteerd voor een initiatief van het nationale aardgasbedrijf Gail en van Anglian Medal Hunt, dat in het sportmanagement zit.

De Racers Track Club uit Kingston bekeek hun kwaliteiten en potentieel en stemde in met een trainingsprogramma van vier weken. Het was de club van Usain Bolt, het icoon van de sport, en Nisar Ahmed ging erheen, naar Jamaica. 'De goot loopt soms over in ons huis en ik kan mijn vrienden er niet eens uitnodigen', zegt hij. 'Soms huil ik zelfs om dit zware leven dat God me heeft gegeven, maar de armoede inspireerde me om zo hard te sporten, om eruit te komen' – om naar Jamaica te gaan.

Om Singh is inmiddels twintig en bekend, maar op zijn twaalfde liep hij weg van huis, weg uit Jabalpur, uit de deelstaat Madhya Pradesh, omdat zijn oudere broer hem met regelmaat in elkaar sloeg – net als zijn vader, daarvoor. Ze wilden dat hij z'n broer zou helpen hun gemotoriseerde riksja uit te baten, maar hij wilde studeren. Hij verloor zijn moeder aan tyfus en toen zijn vader aan geelzucht en op een zekere dag is hij vertrokken, om nooit terug te keren.

Singh nam de trein en kwam in New Delhi aan. Algauw reisde hij door naar Haridwar, bedelde er om eten, maar vreesde in de handen van de *babas* te vallen (de halfgoddelijke goeroes) en ging naar Delhi terug, het metrostation Chandni Chowk als standplaats nemend. Hij sloep in een park, at bij de Gurudwara Sis Ganj Sahib, haalde flessen uit het vuilnis en verkocht ze, voor tachtig roepie per dag (of: één euro). En raakte verslaafd aan het drinken van bleekmiddel.

De politie bracht hem ten slotte naar Salaam Baalak Trust, een ngo die voor straatkinderen opkomt. Hij kreeg er een nieuw leven en kon naar school gaan. Hij heeft nu de verhalen *Idgah* en *Kafan* van de grote schrijver Munshi Premchand gelezen, maar betreurt het nog steeds dat zijn ouders hem onderwijs hebben onzegd.

Hij ontwikkelde een interesse voor toneel en in 2016 deed hij auditie voor de film *Gali Guleyan*. De regisseur was onder de indruk van zijn talent en levensverhaal en gaf hem een aanzienlijke rol, naast topacteur Manoj Bajpayee.

De film verscheen in 2018 en viel in de prijzen – en zette Om Singh op het spoor om zijn dromen verder na te jagen, door de erkenning gesterkt. Momenteel is hij de middelbare school aan het afronden en daarbuiten leert hij films en video's te monteren, om – ooit! – een invloedrijke filmmaker in Bollywood te worden.

Seks is geen kinderspel

Neem alle jongeren dus serieus

Voorlichting krijgen, condooms mogen kopen, zelf de gezinsplanning doen: veelal is het nog afhankelijk van geslacht, ras, mobiliteit, locatie, geld en gendernormen. De nieuwe generatie vrouwelijke activisten wil de toegang tot seksuele en reproductieve gezondheid en rechten (SRGR) vergroten, ze eist verandering op – in slaap- en bestuurskamer. Zo gaat dat in Rwanda, Zambia en Ethiopië.

Tekst: Marlies Pilon

Rond haar vijftiende begon haar iets op te vallen. Van de ene op de andere dag ontbraken er leerlingen op haar school. Altijd meisjes. 'Dan staarde ik naar een lege schoolbank, waar anders altijd Jeanette zat. Weg! Een week later was ook Immaculee verdwenen.'

Als snel krijgt Marie-Ange Raissa Uwamungu door wat er aan de hand is, vertelt ze vanuit Kigali, via Zoom. Net als overal ter wereld worden ook in Rwanda jonge mensen verliefd, voelen ze hormonen loeien, willen ze zoenen en vrijen.

Maar uitgebreide en jeugdriendelijke seksuele voorlichting is er nauwelijks op school. Bij je ouders hoeft je niet aan te kloppen over de bloemetjes en de bijtjes. Veel jongeren tasten vrijwel volledig in het duister.

'Meisjes worden onevenredig in hun SRGR beperkt', vertelt Uwamungu. 'Hoe kwetsbaarder de situatie, hoe minder toegang ze

tot kennis en informatie over hun lichaam hebben. Maar als een meisje in Rwanda ongewenst zwanger raakt, heeft zij de familie te schande gemaakt. Zij is dan de tienermoeder met een baby op de arm, die moet stoppen met school. Zij is dat lege bankje.'

Uit recent Rwandees onderzoek komt helder naar voren dat tienermeisjes die in arme gezinnen en/of zonder onderwijs opgroeien, veel jonger zwanger raken. Zo is de kans dat zij een soa of hiv oplopen groter, net zoals de kans op extreme armoede, die vaak het gevolg is van een vroege zwangerschap.

Hoewel Rwanda het beter doet dan de omringende landen, steeg het aantal tienerzwangerschappen van vier procent in 2005 naar zeven procent in 2015 – en terug naar vijf procent vorig jaar. Vijftien procent van de negentienjarigen maakt er een zwangerschap mee.

Volgens het parlementslid Suzanne Mukayijori, die zich bezighoudt met bevolking en ontwikkeling, speelt de Rwandese cultuur van stilzwijgen een grote factor bij het probleem van tienerzwangerschappen in het Oost-Afrikaanse land.

In een interview met de Rwandese krant *The New Times* zegt ze erover: 'Meestal weet de gemeenschap wel wie zo'n meisje heeft bezwangerd, maar niemand spreekt zich uit. De familie houdt het stil, de burens ook. Zo ontstaat er een wereld waarin de overtredders geen enkele verantwoordelijkheid dragen en de meisjes in stilte lijden.'

Gelukkig treft niet elk meisje dit wrede lot. De 27-jarige Uwamungu werd in een buitenwijk van de hoofdstad Kigali geboren, waar ze samen met haar jongere zusje, moeder en oma woonde. Vastbesloten om ervoor te zorgen dat haar kleine zusje niet ook per ongeluk de schooltas voor een luiertas zou inwisselen, begon ze in 2016 het Impanuro Girls Initiative, een ngo die zich op gendergelijkheid en het voorkomen van tienerzwangerschappen richt.

'Ik wilde de status quo aanpakken', zegt ze, 'en de meiden om mij heen helpen met seksuele voorlichting en anticonceptie. We pakken ook het onderliggende probleem aan: schadelijke gendernormen. Dus gaan we in gesprek met jongens, mannen en ouders.'

Op planeet aarde, waar 24 procent van de bevolking tussen de tien en 24 lentes jong is, is het absurd dat jonge mensen niet serieus

genomen worden en hun stem niet terug te horen is binnen organisaties en instituties, vindt Uwamungu.

Absurd? 'Ja: hoe zij door hun puberteit navigeren, bepaalt hoe de wereld er de komende decennia zal uitzien. Het klinkt misschien wat dramatisch, maar toegang tot SRGR is vaak letterlijk een kwestie van leven of dood. Al snap ik door mijn persoonlijke strijd nu beter waarom jongeren nog te weinig gehoord worden.'

Uwamungu legt uit dat niet alleen haar geslacht, maar ook haar leeftijd een barrière vormt om maatschappelijke invloed uit te oefenen. In haar wereld leeft nog sterk het idee dat jongeren moeten gehoorzamen aan de oudere generatie.

Het was voor haar als nieuwkomer lastig een plek te veroveren tussen de gevestigde organisaties. 'Ik kreeg als groentje weleens te horen dat ik niet capabel genoeg was om een organisatie te runnen. Ik heb gezien dat andere jonge mensen hun projecten zijn gestopt, omdat ze zich niet serieus genomen voelden.'

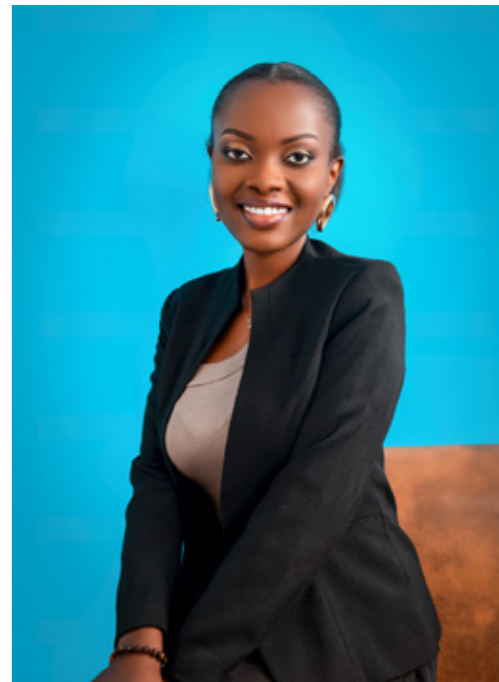
Dat is heel contraproductief, vindt ze, juist als het over het informeren en bewustmaken van jongeren over intieme zaken als liefde en seks gaat.

'Volgens de Rwandese wet', zegt ze, 'moet iemand onder de achttien toestemming krijgen van een ouder om anticonceptie te kopen! Als je die barrière overwint, gebeurt het vaak dat de medewerker van het servicecentrum het je afraadt om seksueel actief te zijn – en condooms zijn sowieso al onbetaalbaar voor een gemiddelde puber, hier.'

Deze catch-22 maakt het voor jongeren welhaast onmogelijk veilige seks te hebben. Het gaf haar meer vuur zich met haar organisatie te richten op inclusie en representatie.

'Om SRGR toegankelijker te maken, hebben jongeren rolmodellen nodig van hun eigen leeftijd, die hen op een respectvolle manier en zonder schaamte en discriminatie informeren en helpen met oplossingen.'

Een op de drie meisjes in zuidelijke landen wordt voor haar achttiende uitgehuwelijkt: een bedreiging voor haar gezondheid, onderwijs en toekomst. De helft van alle slachtoffers van seksueel geweld zijn meisjes onder de zestien jaar. (Bron: Verenigde Naties)

Marie-Ange Raissa Uwamungu, uit Rwanda

Om de situatie voor jonge mensen te veranderen, ziet Uwamungu een rol voor maatschappelijke organisaties weggelegd. 'We moeten de handen ineenslaan', zegt ze. 'Als je je hard maakt voor jeugdriendelijke diensten, zoals uitgebreide seksuele voorlichting en het aanbieden van anticonceptie, zorg dan dat er ook jongeren in het team zitten.'

Volgens haar is er vooral capaciteitsopbouw nodig om de jonge organisaties sterk en veerkrachtig te maken. Sinds ze haar eigen organisatie in 2017 begon, is haar perspectief op SRGR veranderd, zegt Uwamungu.

'Ik zie nu beter in hoe verschillende vormen van uitsluiting doorwerken op jongeren. Op het platteland heb je als meisje nog veel meer te kampen met genderongelijkheid. De man is daar nog vaak de broodwinner en als je als vrouw geen geld hebt, dan is het enige dat je kunt aanbieden je lichaam – in ruil voor eten of onderdak.'

Meisjes en vrouwen in conflict, met een handicap of hiv hebben nog meer afstand tot informatie en zorg. Om ervoor te zorgen dat niemand achterblijft, is ze van plan haar training en activiteiten de komende jaren naar het platteland te verschuiven en te zorgen dat ook de meest gemarginaliseerde jongeren op een jeugdriendelijke manier leren hoe ze zich door hun puberteit kunnen bewegen.

Moeders laten hun baby wegen in Oromia, Ethiopië

‘Natuurlijk richt ik me op wat beter moet, maar tegelijkertijd heeft mijn land ook enorme stappen op het gebied van gendergelijkheid gezet. Rwanda was in 2008 het eerste land ter wereld met een vrouwelijke meerderheid in het parlement.

‘Ik heb geluk gehad dat mijn oma mij door een mijnenveld vol schaamte en taboes heeft geleid, toen ik in de puberteit kwam. Ik besef dat we een lange weg te gaan hebben, en ook een lange weg hebben afgelegd: in haar tijd was wat ik doe niet mogelijk geweest.’

Tegen de oudere generatie wil ze zeggen: ‘Accepteer dat het leven dat jullie vijftig jaar geleden leidden niet hetzelfde is als ons leven nu. De wereld is constant in verandering en jullie kinderen en kleinkinderen veranderen mee.

‘Oude mensen proberen jonge mensen te veranderen, maar verandering komt van binnenuit. Of, zoals we in het Kinyarwanda zeggen: “*Amaraso mashya*”, ons bloed is nog vers. De wereld van vandaag heeft onze verse ideeën nodig – en daarom hebben wij jullie vertrouwen nodig.’

Ruim tweeduizend kilometer ten zuiden van Kigali ligt Lusaka, de hoofdstad van Zambia, waar Uwamungu's leeftijdgenoot Nsofwa Petronella Sampa woont. Naar eigen zeggen is het ‘onvermijdelijk’ dat ze activistisch is geworden; het is haar geleefde realiteit die ertoe dwingt.

‘Ik ben met hiv geboren. Door een slechte behandeling liep ik in 2009 een hersenvlies-

Nsofwa Petronella Sampa, uit Zambia

ontsteking op, waardoor ik blind werd en slechthoerd aan mijn rechteroor. Het is de reden dat ik me nu via mijn jonge organisatie Positive Movement inzet voor een inclusieve samenleving voor jongeren met hiv of met een handicap – of met allebei, zoals ikzelf.’

Ze had in haar puberteit graag een rolmodel gehad, iemand die met dezelfde problemen worstelde, die haar had begrepen. In plaats daarvan was het voor Sampa een kwestie van overleven en de kansen die er lagen met beide handen aanpakken.

‘Toen ik mijn zicht kwijtraakte,’ zegt ze, ‘was ik op de helft van mijn middelbare-schooltijd. Ik moest op zoek naar een blindvriendelijke school – en die zijn er nauwelijks, in Zambia. Ik belandde bij een overheidsinstelling in Lusaka. Leraren wezen daar nog steeds met stokken naar woorden op het bord, in het volle besef dat er in de klas een blinde en twee slechthoerders zaten.’

Het leven viel haar niet makkelijk, omdat ze altijd afhankelijk was van iemand anders om haar te helpen. Wat heeft haar op de been gehouden?

‘Mijn familie geeft me veel liefde en steun. Toen het nog kon, heb ik met eigen ogen gezien wat er in mijn samenleving met mensen met een handicap gebeurt. Ik heb alles op alles gezet om niet zo te eindigen, als een verstoten zwerver, op straat om een aalmoes smekend. Ik gun niemand zo'n lot. Daarom geef ik nooit op.’

Doen mensen doorgaans zo'n drie jaar over het leren van braille, zij deed er drie maanden over. Een enorme opsteker en een bewijs van haar volharding. Ondanks alles haalde ze haar diploma en studeerde ze klinische begeleiding van kwetsbare gemeenschappen. Na haar studie werkte ze in zulke gemeenschappen om mensen te onderwijzen over zaken als hiv, aids, SRGR en gendergerelateerd geweld.

Wat is er nodig om de situatie voor mensen met een handicap of met hiv in Zambia te veranderen? Volgens Sampa begint alles met de manier van denken.

‘Ik weet nog van toen ik een klein meisje was,’ zegt ze, ‘dat als er een albino langsliep, we in ons T-shirt moesten spugen om te voorkomen dat we zelf ook zo zouden worden. Dat geloofden we!’

‘Over mensen met een handicap bestaat het vastgeroeste idee dat we geen toegevoegde waarde hebben en we geen onderdeel van de samenleving zijn. Soms worden

gehandicapte kinderen opgesloten in huis, de ouders schamen zich. Die denkpatronen, die moeten doorbroken worden.’

In Zambia is 4,4 procent van de jongeren tot en met zeventien jaar gehandicapt. (Bron: Zambia National Disability Survey)

Het enige dat Sampa via haar organisatie vraagt, is een eerlijke kans voor iedereen. Het is haar te doen om de mensen die normaal gesproken buiten de boot vallen, tóch aan boord te krijgen.

‘Geef iemand een rolstoel, bouw rolstoelvriendelijke bibliotheken en winkels, zorg dat een leraar op een blindenschool ook braille kan lezen. Dat er een medewerker in het ziekenhuis is die gebarentaal beheerst, zodat een patiënt die doof is niet altijd via een derde persoon hoeft te communiceren, maar de privacy krijgt waar hij of zij naar verlangt.’

Positive Movement gaat over vertegenwoordiging. Net als Uwamungu in Rwanda ziet Sampa dat de jeugd vriendelijke diensten die er in Zambia zijn, veelal door volwassenen worden geleid. Maar gesprekken van jongeren onderling zijn vaak betekenisvoller, ze praten het liefst met elkaar.

‘Het is goed als ook jongeren met een handicap getraind worden om diensten te verlenen,’ zegt ze. ‘Zij zijn een rolmodel en kunnen zich het best verplaatsen in hun lotgenoten.’

Op dit moment is Sampa namens haar organisatie in gesprek met wetgevers, ziekenhuizen en scholen om te onderzoeken hoe ze samen kunnen werken om instituten inclusiever te maken, zodat niemand meer langs de zijlijn staat. En ze gaat met maatschappelijke organisaties in kaart brengen waar kinderen en jongeren met hiv of een handicap precies zitten en hoeveel het er zijn.

‘De gegevens ontbreken. Deze groep is vaak uit het openbare leven verstoten en daarom heel moeilijk te bereiken. Wij willen hen – en hun familie – zich laten realiseren: je hebt rechten! Net als ieder ander mens op aarde.’

‘Velen hebben nog nooit van SRGR gehoord, terwijl zij ook recht hebben op eerlijke en toegankelijke informatie over lichamelijke autonomie, waar ze naartoe kunnen als ze slachtoffer zijn van gendergerelateerd geweld of als ze complicaties

Uwamungu (midden) met jonge meiden die hun certificaat laten zien, nadat ze een training van het Impanuro Girls Initiative hebben gevolgd

ondervinden tijdens de zwangerschap. Juist deze kwetsbare mensen ondervinden de meest verschrikkelijke vormen van onrecht, juist zij hebben onze hulp nodig.’

Voor Sampa draait haar organisatie om het bekende Afrikaans gezegde: ‘Als je snel wilt gaan, ga dan alleen. Als je ver wilt komen, ga dan samen.’

Nu zegt ze: ‘Ik ben geboren in een land waar volwassen mensen zichzelf hebben verdeeld langs etnische en politieke lijnen. Of ieder heeft z'n eigen visie: of vrouwenrechten, of klimaat.’

‘Maar we moeten beseffen dat alles met elkaar samenvalt en dat we niet verschillen van elkaar. We moeten samen sterk staan, ook wij als jonge mensen, en daar hebben we iedereen bij nodig – jong en oud, gehandicapt of niet.’

Het Make Way-programma

Uwamungu, Sampa en Arebu zijn geen willekeurige jonge vrouwen. Vanwege hun gedeelde passie voor een intersectionele blik op SRGR voor en door jongeren krijgen zij de komende vijf jaar begeleiding, training en netwerk mogelijkheden via het programma *Make Way*: een vijfjarig intersectioneel consortium dat wordt gesubsidieerd door het ministerie van Buitenlandse Zaken.

De focus van het programma ligt op het zorgen dat iedereen, dus ook de meest gemarginaliseerden, toegang krijgen tot SRGR. Het wordt uitgevoerd door Akina Mama wa Afrika, de Circle of Concerned African Women Theologians Kenya, het Forum for African Women Educationalists, het Liliane Fonds, VSO en Wemos.

Hanan Arebu (28) uit Ethiopië zit weliswaar 3.800 kilometer noordelijker op de kaart dan Sampa, maar ze delen een gevoel van verantwoordelijkheid voor de wereld om hen heen. Arebu wil niet ‘gewoon leven en dan sterven’, zegt ze.

Nee, ze wil impact maken door mensen te helpen – en dat doet ze als nationale vrijwilliger voor VSO. Via een Zoom-verbinding met Addis Abeba, waar Arebu samen met haar familie woont, legt ze uit hoe ze zorgt dat ook kwetsbare jongeren toegang krijgen tot hun SRGR.

Ze werkte vier maanden in een centrum dat slachtoffers van gendergerelateerd geweld verzorgt. Ze interviewde cliënten, observeerde, analyseerde. Ze zag een groot verschil tussen de diensten die op papier verleend hoorden te worden en de daadwerkelijke actie ter plekke.

‘Er moet nog veel verbeteren op dit terrein’, zegt ze bezorgd. ‘Het grootste probleem is een compleet gebrek aan informatie. Mensen die slachtoffer zijn van gendergerelateerd geweld weten vaak niet eens dat ze ergens hulp kunnen krijgen, ze kennen de locatie van het centrum niet, ze weten niet wanneer we open of dicht zijn. Dat informatiegat is het eerste dat gedicht moet worden.’

Vooraf voor jongeren zijn er veel obstakels. ‘Onze cultuur is heel traditioneel en sterk, jongeren moeten gehoorzamen aan ouderen. Gender speelt absoluut mee; een vrouw heeft – zeker op het platteland – een ondergeschikte rol aan de man. Als je daarnaast een handicap hebt, zit je helemaal in een kwetsbare positie.’

Ze noemt het voorbeeld van een vrouw die is verkracht. In het centrum wordt ze

gediscrimineerd omdat ze een vrouw is en het voor haar een taboe is te zeggen dat ze verkracht is. Een man zal altijd gewoon geholpen worden, wat hem ook is overkomen.

‘Er liep een keer een Ethiopische vrouw binnen, ze heette Abaynesh. Ze had problemen met haar ruggengraat, waardoor ze op krukken aankwam. Ze ging naar het centrum omdat ze zwanger was, maar werd niet gelijkwaardig behandeld.

‘Ze kreeg ondanks protest een injectie in haar rug om de baby via een keizersnede te halen. Na de bevalling kon ze nauwelijks nog lopen en ze is nog steeds aan het revalideren...

‘Dat geeft voor mij aan waarom het goed is met een intersectionele lens naar deze problematiek te kijken en te realiseren dat mensen in kwetsbare en soms dubbel kwetsbare posities veel meer moeite moeten doen om gerechtigheid te krijgen. Dat is een probleem van de samenleving waarin deze mensen moeten opgroeien, niet van henzelf.’

Via haar werk informeert Arebu jonge mensen met een handicap over hun rechten. Want informatie, dat is volgens haar een superkracht.

‘Wij, jonge vrijwilligers, werken binnen die groep van jongeren met een handicap als trainers en onderwijzers. Hoe kun je je rechten halen? Wat moet je doen als je niet eerlijk behandeld wordt? In de toekomst hopen we te werken met rolmodellen met een handicap, die als inspiratie dienen en aan anderen laten zien: het kan wèl!’

Of ze een droom heeft voor haar land? ‘Allereerst wil ik vrede zien. En ik wil dat iedereen in Ethiopië dezelfde kansen krijgt om een respectvol leven op te bouwen.’ ●

Het circus als levensader

Circus Amoekanama in actie

Tekst: Marlies Pilon

Op een strandje van Conakry paret het zweet van de zes gespierde lijven die onder en langs elkaar heen manoeuvreren in een acrobatische dans. Het witte strand is wat de kunstzinnige buurt Matam en de azuurblauwe Atlantische Oceaan van elkaar scheidt.

Het is waar Alseny Sacko jaren geleden met een paar van zijn vrienden begon met trainen. De lijfelijke component van acrobatiek op het ruwe zand is een uitlaatklep voor jongeren die leven in de harde realiteit van de Guineese hoofdstad. Veel kinderen gaan er niet naar school en de helft van de bevolking is werkloos. Rondhangende jongens en meisjes springen en dansen als vanzelf mee.

Toen Sacko met zijn groep acrobaten naar Frankrijk afreisde om mee te doen aan de show van de oud-directeur van het wereldberoemde Cazalia, ontmoette hij de Belgische Nathalie Vandenebeele, die er werkte als paardenartieste.

'Alseny leerde me toen mijn eerste *flipsen* en handstand', herinnert zij zich, 'en ik leerde de andere acrobaten uit Guinee kennen. Ik raakte gefascineerd door de passie van acrobatiek en ook door het samenwerken, hoog in de doeken van het circus.'

Na de show besloot Vandenebeele naar Guinee te gaan, om daar te trainen met Alseny Sacko en zijn vrienden. Al snel was er het idee om in Conakry een circus-school voor jongeren op te richten, hun eerste gezamenlijke project dat ze met steun van het Europese subsidieprogramma *Frame Voice Report* realiseerden: circus Amoukanama.

'Het is onze droom en ambitie om iets aan de jongeren in Conakry te geven,' zegt Vandenebeele, 'dat we de weg voor ze vrijmaken om iets te veranderen in hun gemeenschap. Ik ben de enige Belg van het gezelschap, verder zijn het allemaal

jongvolwassenen uit Guinee die iets van verwondering en kracht willen geven aan de generatie waar ze naar terug komen.

'Het is jammer dat Alseny niet bij het interview kan zijn, hij heeft het heel druk. Als we hier in België en Europa voor jongeren optreden, komt iedereen na afloop naar de artiesten toe om te zeggen hoezeer ze onder de indruk zijn.

'De jonge Guineeërs die hierheen komen voor optredens en uitwisselingen op scholen, zijn als ze teruggaan naar Conakry de veranderaars van hun gemeenschap. Amoukanama geeft ook training en scholing over documenten en administratie – dat is nodig als je te dealen hebt met de oude cultuur van afpersing en corruptie.'

Ze zegt dat de oudere generatie in Guinee nog erg worstelt met migratieproblemen en cultuurverandering. 'Misschien leert die van de jonge generatie weer de speelsheid, de onschuld en de wilde dromen te vinden die ze allicht zelf vergeten is.'

Het Belgisch-Guineese duo heeft razend veel te doen. Naast de circusschool in Conakry realiseren ze een mobiel theater dat door Guinee gaat rondreizen om kinderen in aanraking met cultuur en dans te brengen.

Samen met Belgische documentairemakers volgen ze circus Amoukanama door de ogen van een jong Guinees meisje, en in samenwerking met gemeenten in België doen ze mee met een uitwisselingsproject tussen jongeren op twee scholen in beide landen. En de realiteit is weerbarstig.

'Op dit moment lukt het ons niet jongeren uit Guinee naar België te krijgen: visaproblemen...' verzucht Vandenebeele. Gelukkig is er Amoukanama, een grenzeloze wereld die draait op liefde en verbeeldingskracht.

Aanpakkers zien kansen waar anderen de moed verliezen

Armoede is een grote vijand van vooruitgang en geluk. Maar het is geen onoplosbaar probleem. Dat bewijzen aanpakkers overal ter wereld; mensen die een kans zien en gewoon beginnen. Wilde Ganzen steunt ze, omdat je armoede samen van onderop kunt doorbreken. Met kleine, slimme projecten zorg je voor cruciale vooruitgang in mensenlevens, buurten en dorpen.

Ook jouw euro maakt verrassend veel verschil. Hoeveel? Kijk op wildeganzen.nl

**WILDE
GANZEN**

Klein project Groot verschil

Leven in roodgekleurd gebied

Colombia haalt weer vaker de krant: door dodelijke demonstraties en de vele vermoorde milieuactivisten, nu de meeste van Latijns-Amerika. Maar het goede nieuws is dat het lang niet alle idealen stil krijgt, een jonge generatie leiders zet dóór, voor verandering. Hun missie in vier portretten.

Tekst en beeld: Merel Rumping

Ondanks het sluiten van het vredescontract tussen de Colombiaanse overheid en de Farc, vijf jaar terug, zijn er sindsdien 971 'gemeenschapsleiders' vermoord, activisten die vochten voor milieu- en mensenrechten. Die groep wordt bedreigd, gestigmatiseerd en de mond gesnoerd als nooit tevoren.

Om te begrijpen wat er in Colombia speelt en wat de activisten drijft, neemt *Vice Versa* de stand van zaken op in een van de drie meest complexe en corrupte regio's: La Guajira, door Nederland als 'rood gebied' beschouwd.

In februari lieten het Nederlands Instituut voor Meerpartijdemocratie (NIMD) en de verkiezingswaarnemingsmissie van de Europese Unie er een democratieschool van start gaan om leiders te beschermen en om hun democratische vaardigheden te vergroten.

Op 28 april resulteerde een nationale staking tegen een wetsvoorstel over belastinghervorming in een diepgewortelde

massabeweging tegen armoede, ongelijkheid en geweld, gevoed door de arme, stedelijke jongeren.

De protesten leidden tot wegblokkades, vernielingen en een coronarecord van bijna 35.000 besmettingen per dag. Ze hielden Colombia twee maanden in de greep. Het leger trok de geweren en tachtig mensen, aan beide kanten, kwamen om het leven.

De regering zette de demonstranten weg als 'vandalen' die chaos wilden veroorzaken en ze ging nooit op de echte oorzaken in: armoede (vorig jaar steeg het aantal mensen in extreme armoede met 2,8 miljoen), het geweld (dat het land al zestig jaar teistert) en diepe ongelijkheid (er wordt gezegd dat anderhalf procent van de bevolking 52 procent van de grond bezit) – en de strenge coronamaatregelen verergerden alles.

In de context van het geweld tegen de sociale leiders in Colombia, ontstond het project van het NIMD en de EU-missie om efficiënt politiek beleid te ontwikkelen dat geweld voorkomt en leiders beschermt, met name in de regio's Cesar, Córdoba en La Guajira.

Die laatste deelt haar oostkust met Venezuela en staat via de Caribische Zee in nauw contact met de Antillen. De ligging maakt haar tot een strategische uitvalsbasis voor illegale groepen en tot een transportroute voor smokkelwaar.

Ondanks de economische potentie (vanwege de Cerrejón, een gigantische mijn die meer dan de helft van de nationale steenkoolwinning voor haar rekening neemt) leeft de meerderheid van de bevolking onder de armoedegrens. Leiders die zich inzetten tegen corruptie, armoede of milieu-onttaking worden met regelmaat bedreigd, en het draait er dus om hen beter te beschermen.

Matteo Bullones Rojas

Net als de meeste inwoners van La Guajira komt Matteo Bullones Rojas uit Venezuela. Hij is migrant, voormalig Venezolaans kampioen gewichtheffen (210 kilo) en een transjongen, die zich inzet voor de rechten van de lhbt-gemeenschap.

'Ik ben opgegroeid in Lara', zegt hij. 'We besloten in 2017 te emigreren: wat je in een maand in Venezuela verdient, verdien je in een dag in Colombia. Ik ontmoette hier een vrijere cultuur, het homohuwelijk is gelegaliseerd. Omdat ik me van kinds af aan nooit vrouw heb gevoeld, ben ik dat gevoel in Colombia gaan onderzoeken en sinds 2019 noem ik me Matteo.'

'Ik heb dat ook juridisch vastgelegd; ik ben de eerste transjongen in deze regio en leider van de transbeweging, die uit zestien duizend mensen bestaat. Al is het niet makkelijk om trans te zijn, ik word regelmatig bedreigd en ben op straat in elkaar geslagen.'

'Ik werk zeventien uur per dag, vaak zeven dagen per week, als chef in een fastfoodtentje – náást mijn studie rechten. Mijn lessen zijn online, dus die kan ik vanuit de keuken met een oortje in volgen. Ik wil afstuderen in familie- en commercieel recht en zet me via de ngo Caribe Afirmativo in voor een inclusiever Colombia.'

'Dat doe ik deels door zichtbaar te zijn, zodat anderen weten dat ze niet alleen zijn,

en door voedselhulp aan transpersonen en sekswerkers uit te delen. In grote pannen koken we soep, praten we over het belang van medicatie, vaccins, het risico op hiv en delen we condooms uit. Er is juridische en psychologische begeleiding voor wie er behoefte aan heeft.'

'Er bestaan veel vooroordelen over transpersonen: dat we sekswerkers zijn, dat we alleen op straat willen werken, dat we niet intelligent zijn, dat we van anderen profiteren. De werkelijkheid is dat het voor ons vaak onmogelijk is om bij een bedrijf te werken, daarvoor blijft de meerderheid arm en móeten we op straat werken om te overleven. Er zit veel potentie in de groep, maar die krijgt door discriminatie de kans niet zichzelf te verwezenlijken.'

'Ook helpen we jongeren om inclusieve leiders te worden. Een van mijn doelen is een groep op te leiden die andere mensen uit de lhbt-gemeenschap kunnen ondersteunen, zodat ze weten dat ze veilig zijn, dat ze niet bang hoeven te zijn, dat ze niet alleen zijn en dat er mensen zijn die willen helpen. We richten ons voor tachtig procent op Colombianen en voor twintig op Venezolanen.'

Student rechten, twintig jaar, leider van de transgemeenschap in Noord-Colombia

'Dit land heeft behoefte aan leiders die zich sterk maken voor een sociaal en inclusief Colombia. Dat is nodig om het geweld en vooroordelen te verminderen. Als leider van de transgemeenschap wil ik bewustmaken en vraag ik om erkenning – dat we bestaan en er zullen zijn, ook in de toekomst. Ze moeten weten dat als ze doorgaan met ons doodmaken en onze rechten blijven schenden, er juridische repercussies zullen volgen en dat deze straffeloosheid ooit ophoudt.'

De school

In drie provincies is er een democratieschool opgezet, waar 170 leiders over inclusieve democratie leren. De lessen bestaan uit praktijkoefeningen en theorie en omvatten thema's als goed politiek bestuur, methoden om problemen op te lossen, impact meten en projectmanagement.

In het interactieve praktijkdeel legt de docent een vraag voor aan de groep, zoals: 'Wat is het beste moment om in actie te komen voor een eerlijk Colombia?' Antwoord vanuit de zaal, in groepjes opgesplitst en de antwoorden op plakbriefjes krabbelend: 'Nú! Omdat er haast is, er staan levens op het spel' en 'Nú! Want alleen nu kunnen we problemen in de toekomst voorkomen'.

Of: 'Welke actoren spelen een rol om actie te kunnen voeren?' Antwoord: 'Slachtoffers van het conflict, sociale lei-

ders, de staat, de politie'. Of: 'Hoe kunnen wij dit tegengaan?' Antwoord: 'Door te zeggen: wij zijn actieve leiders, wij vertegenwoordigen de kwetsbaren zonder stem, wij ondernemen actie; door aangifte te doen, door mensen te informeren en op te leiden en door zichtbaarheid te creëren voor ons werk'.

Bijzonder is dat de groepen gemengd zijn, zowel qua leeftijd, etnische achtergrond als politieke oriëntatie; uitersten binnen het politieke spectrum gaan op een ontspannen manier met elkaar in gesprek.

Deze dialoog is op zichzelf al waardevol, maar de leiders leren eveneens concrete manieren om op een veilige manier voor hun rechten te vechten. Ook versterken de lessen en het samenzijn de leiderschapsidentiteit van de deelnemers.

Studente bestuurskunde en Spaanse taal en literatuur, 35 jaar, feminist en burgerrechtenactivist

Sandra Sierra López

Sandra Sierra López is opgegroeid in Riohacha, de hoofdstad van La Guajira. Ze ondervond het *machismo* aan den lijve: haar vader vertrok na haar geboorte en heeft bij andere vrouwen nog dertien kinderen.

Ze maakt zich zorgen over het gebrek aan vrouwelijke participatie in de politiek, en over de waanzinnige corruptie in haar regio. Ze heeft niettemin goede hoop op positieve verandering en wil een nieuw soort leider worden.

'In veel Colombiaanse regio's is de patriarchale cultuur diep in het dagelijks leven ingebed,' zegt ze, 'maar als er één departement in Colombia het *machismo* kan afleren, dan is het La Guajira wel – het is niet

zomaar de enige provincie met een vrouwelijk voorzetsel.

'Vrouwen moeten meer samenwerken om het *machismo* aan te pakken en een groter aandeel in de politiek krijgen. Onze bijdrage is te marginaal, terwijl we in de meerderheid zijn: we vertegenwoordigen 52 procent van de bevolking! Alleen samen kunnen we de kloof dichten.

'Vrouwen kunnen goede politici zijn, misschien zelfs wel betere. Als ik vrouwen in de publieke sector tegenkom, dan doen zij uitstekend werk dat aan de behoeften van de gemeenschap beantwoordt. Mijn land is altijd door mannen geleid. Als de vrouwen samenwerken, kunnen we ervoor zorgen

dat Colombia zijn eerste vrouwelijke president krijgt.

'Riohacha is 470 jaar oud en heeft zoveel potentie! Maar we groeien alleen in aantal, niet in kansen. Er zitten hier zoveel mensen zonder kennis op een plaats, puur en alleen vanwege hun kruiwagen. En het geld komt vaak niet goed terecht: er zou een topziekenhuis – op speciale ziekten gericht – in Maicao gebouwd worden, maar het werd een "witte olifant". Het gebouw staat er wel, maar er worden alleen basale diensten geleverd.

'Mensen zeggen dat de corruptie hier nooit zal ophouden, maar ik ben ervan overtuigd dat geld wel goed besteed kan worden. Maar als politici eenmaal hun plaats bemachtigen,

vergeten ze hun doelen. Heel wat politici zijn hier in de bak beland door diefstal en corruptie, het zit er vol mee. Ik vraag aan God, het universum, en mijn voorouders dat ik op zo'n plaats mag komen en dat ik coherent blijf, dat mijn acties overeenkomen met wat ik denk en zeg.

'Het is mijn droom een ander soort politiek leiderschap te vervullen en de corruptie hier aan te pakken. De wens om anderen te dienen stroomt door mijn aderen, het is fantastisch dat we als mensen onze stem kunnen verheffen als we het ergens niet me eens zijn. De politiek is er om verandering te brengen en de gemeenschap te dienen, te dienen en nog eens te dienen.'

Dana Esther Navarro

Ze loopt stage als inspectrice op een bananenplantage en samen met haar oma is ze lid van de ANUC, de nationale boerenorganisatie die eigenaars en pachters van land registreert, ten behoeve van de landbouw. Meerdere leden van de ANUC zijn sinds het ontstaan in 1967 ontvoerd, bedreigd, gestigmatiseerd en vermoord. Dana Esther Navar-

ro vertegenwoordigt de jeugd uit Aguajira binnen de organisatie.

'Ik controleer het gebruik van pesticiden, water, zuren en olie. Behalve als het erg druk is, dan sta ik van vijf uur 's ochtends tot negen uur 's avonds bananen te stickeren en in te pakken. Als ze te geel zijn of plekje hebben, geven we ze aan medewerkers weg of worden ze op de markt verkocht. Wij moeten ons milieu beschermen, niemand anders doet het voor ons.

'In mei en juni', vertelt ze, 'waren er door heel het land massademonstraties en ook in mijn regio werd er geprotesteerd. In het begin was het chaotisch: er werd veel gevochten, maar al gauw verliep het vreedzaam. Ik kon niet meedoen, omdat ik voor mijn zieke tantes moest zorgen, die uiteindelijk aan covid zijn overleden.

'Mijn vrienden gingen wel. Ze vroegen om een beter leven en om goed onderwijs, dat zijn toch geen redenen om jonge demonstranten in de gevangenis te gooien – of zelfs te doden? Wij doen ons best, maar de overheid moet

ook helpen: dat ze ons, als we voor onze rechten vechten, beschermt. Dat we niet hoeven te vluchten, of bedreigd worden.

'Ik wou dat er in Colombia minder geweld was. Ik heb al veel meegemaakt en mijn oma is ook bedreigd. Vijf gewapende mannen kwamen laatst om drie uur 's nachts op motoren aanrijden. Ze bonkten op de deur en schreeuwden dat we moesten stoppen met ons werk. Mijn oma is een gemeenschapsleider, ze vecht voor de rechten van boeren, net als ik.

'Ik kan jonge mensen veel leren: hoe je veilig voor je rechten of die van anderen kunt vechten, hoe je aan de regering kunt vragen ons bescherming te geven. Door brieven te schrijven of demonstraties te organiseren, of door aangifte te doen. Of over het belang van dialoog en andere manieren om zonder geweld of bedreigingen een doel te bereiken.

'Soms behalen wij, de jongeren, succes. Zo wordt aan studenten sinds kort elk semester vierhonderdduizend peso uitgekeerd (negentig euro, red.). "Jeugd in actie" heet dat programma. Het moedigt jongeren aan te gaan studeren en voorkomt dat ze op straat hangen. Zo kunnen we iets voor een nieuw Colombia doen, het vooruithelpen.'

Studente pedagogiek 21 jaar, mensenrechtenactivist

Yasser Romero

Yasser Romero is etnisch secretaris van de jonge politieke partij Dignidad, die actief is in twintig Colombiaanse provincies. Hij identificeert zich als Wayuu, vecht voor milieu-, mensen- en vrouwenrechten en tegen corruptie, dromend van een eerlijk Colombia, dat iedereen gelijk behandelt.

'Ik sta elke dag om zes uur op om aan mijn thesis te werken,' zegt hij, 'over het orale recht van de Wayuu-gemeenschap, van generatie op generatie overgeleverd. Het is een heel arme gemeenschap, in deze regio komt 87 procent van de Wayuu-gezinnen rond van minder dan vijftig euro per maand, en ze hebben vaak acht tot tien monden te voeden.

'Ook werk ik voor het Comité Cívico por la Dignidad de La Guajira, dat zich inzet voor een eerlijke regio en voor de bescherming van het milieu. We werken samen met vakbonden, we flyereren, dienen aanklachten in en vechten tegen sociaal onrecht en discriminatie.

'En we houden de licenties in de gaten: op dit moment liggen er aanvragen om 97 procent van de natuurlijke grondstoffen in de regio te exploiteren. In dat circuit vindt veel corruptie plaats en zodoende word ik of de organisatie weleens bedreigd. Zoals in 2018, toen ik juridische ondersteuning bij een aan-

gifte tegen corruptie wilde leveren. Ik werd gebeld dat als ik niet zou stoppen, we het niet zouden navertellen.

'Verder werk ik voor een feministische organisatie, waar ik een van de vier mannen ben. We leren met name alleenstaande moeders over het belang van goede voeding en het gebruik van voorbehoedsmiddelen, en we delen voedsel en producten voor persoonlijke hygiëne uit, gesponsord door regionale bedrijfjes.

'Er is hier veel ondervoeding, het is hier erger dan in sommige delen van Afrika: in de afgelopen jaren zijn er in de regio vijfduizend kinderen in ziekenhuizen gestorven, vaak door gebrek aan schoon drinkwater, mede door de mijnbouw die het water vervuult.

'Mijn droom voor Colombia is dat het ooit een eerlijk land wordt, zonder de extreme ongelijkheid. Moge de menselijke waardigheid worden beschermd, moge het zichzelf in stand houden! Dat dingen op een eerlijke manier gaan en er geen discriminatie is.'

Student rechten, 28 jaar, mensenrechtenactivist

Hoe radio

het publieke debat democratischeert

Tekst: Marlies Pilon

Of je nu een schaapherder, weduwe of zakenman bent, via de software van Trac FM kan iedereen met gratis sms'jes aan radiodebatten over land-, water- of mensenrechten meedoen. Een soort *Stand.nl*, maar dan offline en lokaal, in – tot nu toe – Oeganda, Kenia en Nepal. 'Het werkte!' zag Wouter Dijkstra, die aan de wortel staat.

Het verhaal van Trac FM begint dertien jaar geleden, als de Amsterdamse Wouter Dijkstra voor zijn masterstudie naar Oeganda vertrekt om te onderzoeken hoe nieuwe media kunnen bijdragen aan democratisering van onderop. Nogal pittig, in een land waar dan alleen de *happy few* (zo'n tien procent) met het wereldwijde web verbonden zijn.

'Via wat omzwervingen', vertelt hij, via een haperende WhatsApp-verbinding vanuit Kampala, 'kwam ik bij de radio terecht. Meer dan driekwart van de Oegandezen luistert naar de radio als primaire bron van informatie en vermaak. Overall stond wel een radio aan, vaak met een groepje jonge mensen eromheen.'

Oeganda is een van de jongste landen ter wereld, met een gemiddelde leeftijd van 16,7 jaar. 'In die tijd kwam de mobiele telefoon (zonder internet) op, waardoor mensen niet alleen maar naar de radio konden luisteren, maar ook inbellen.'

Hoe levendig en inzichtelijk die radiodebatten ook waren, per show konden hoogstens een stuk of tien mensen eraan

meedoen, door hun mening over het onderwerp te geven. Er was een uitzondering op dat format, ontdekte Dijkstra, toen hij op een namiddag in Kampala een *Ekimeeza* bijwoonde, een 'volksparlement'.

'Daar kwam men fysiek in een grote ruimte bijeen en iedereen mocht zijn zegje doen, zoals over de kwaliteit van openbare ziekenhuizen – en dat werd live via de radio uitgezonden. Het bijzondere van zo'n *Ekimeeza* is dat er naast een leraar of taxichauffeur ook leiders en parlementariërs aan de rondetafel aanschoven.

'Zo ontstaat er een directe dialoog tussen burgers en machthebbers die live te beluisteren is; een unicum in een land waar een kritische middenklasse grotendeels ontbreekt. Die vorm van interactiviteit, de gelijkwaardige structuur van die radiogesprekken, inspireerde me heel erg.'

Terug aan zijn schrijftafel, op een woonboot in Amsterdam, richt Dijkstra zijn afstudeerscriptie op de dynamiek tussen radio en mobiele telefoon. Voortbordurend op de volksparlementen en ander onderzoek beschrijft hij dat het zo toegankelijk moge-

lijk maken van groot belang is om media te democratiseren.

'Wat ik zag', zegt hij, 'was dat het tijdens radiodebatten in Oeganda nog vooral om een paar meningen gaat. Het is dan lastig om het debat naar een hoger niveau te tillen en er representatieve data uit te halen.

'Maar als je een platform bouwt waarop alle luisteraars kunnen meedoen door een duidelijke vraag te beantwoorden, dan zijn de resultaten zóveel veelzeggender.' En om dat technisch te bolwerken, kwam Dijkstra uit op opiniepeilingen.

'Als er tweehonderd mensen – via sms – A zeggen en zeshonderd mensen B, dan kun je dat kwantificeren. Dan heb je via statistiek ineens een helder beeld van hoe mensen hun leefomgeving ervaren, dat ontbrak nog in de Oegandese context.

'Als de radio-dj die statistieken tijdens de uitzending óók nog eens kan bespreken, krijgt iedereen een overzichtelijker en geïnformeerder beeld van hoe de gemeenschap denkt over bepaalde problemen.'

Met zijn diploma op zak besloot Dijkstra zich in het diepe te storten en de belofte van zijn scriptie te toetsen aan de realiteit. Met de hulp van een flinke subsidie van Hivos' *Twaweza* (Swahili voor 'wij kunnen') kreeg hij de kans een technisch platform te bouwen en het een jaar lang in Oeganda te testen.

'Dat was een worsteling', zegt hij. 'Ik was net 28 en ineens moest het echt gaan gebeuren!' Samen met Nick Potier, een Amerikaanse softwareontwikkelaar, zat Dijkstra een paar maanden in Rwanda om het tot leven te roepen.

Het spannendste? 'Het moest een licht programma zijn, daarom kozen we voor *cloud-computing*, dat kwam toen net op. Die software zou de radio-dj gebruiken zodat-ie op een scherm de opiniepeilingen ziet binnenkomen in de vorm van datavisualisaties. Na een paar maanden waren we eruit; Trac FM was geboren. Dat is elf jaar geleden.'

Het was wel even peentjes zweten toen, na lang leuren, het eerste radiostation bereid was de software live uit te proberen. Dat was Radio Wa, speciaal opgericht om de ontvoerde kinderen die in Joseph Kony's gruwelijke Verzetsleger van de Heer moesten vechten terug te laten keren naar hun familie.

Gelegen in het noordelijke Lira, tussen Lira-Gulu en Church Road, zat Dijkstra samen met de radio-dj in een mosterdgeel radiostation, wachtend op de eerste antwoorden van luisteraars.

'Iedereen – ook ik – zat met open mond op de inkomende sms'jes te wachten. Het moment dat de grafieken op het scherm begonnen te bewegen, was werkelijk magisch. Het werkte!' lacht hij.

Op de vraag naar welke publieke dienstverlening meer geld moest gaan, naar de gezondheidszorg, wegen of onderwijs, reagerden tachtig luisteraars, van wie het overgrote merendeel voor gezondheidszorg stemde.

'En zo gingen we steeds verder met testen en verfijnen, er deden meer radiostations mee en langzaam maar druppelden er verzoeken binnen van andere organisaties die de software graag zelf wilden toepassen, om data te verzamelen.'

Elf jaar na die eerste uitzending bij Radio Wa is Trac FM actief in Oeganda, Kenia en Nepal, en luisteren er zo'n twee miljoen mensen naar de programma's. Alleen al in Oeganda doen er per radiopeiling zo'n tien-duizend mensen mee.

Naast Dijkstra telt het team intussen vier

Oegandezen en drie Nederlanders. Trac FM vaart al die jaren nog steeds op de uitspraak van Jürgen Habermas, de Duitse filosoof en socioloog: 'Het democratische openbare leven gedijt alleen als instituties de burgers in staat stellen zaken van openbaar belang te bediscussiëren.'

Inmiddels wordt de data die Trac FM verzamelt in de vorm van infographics in nationale media gepubliceerd en gepresenteerd aan beleidsmakers, zoals instanties en overheden.

Die vorm van pleitbezorging – het maken van campagnes voor sociale verandering – voert Trac FM niet zelf uit, maar in samenwerking met betalende partners, vaak ngo's en maatschappelijke organisaties die al expertise op een bepaald terrein hebben.

'Wij gaan niet zelf de barricade op,' zegt Dijkstra, 'wij willen objectief data verzamelen, zodat samenwerkende organisaties daarmee burgers kunnen betrekken en machthebbers ter verantwoording kunnen roepen.'

Zoals de National Union of Disabled Persons of Uganda (NUDIPU). Dijkstra: 'Dat is een redelijk traditionele organisatie die al dertig jaar opkomt voor een enorm gestigmatiseerde groep, die vaak wordt buitengesloten van de samenleving.'

'Doorgaans gaat een afgezant naar dorpjes toe, om daar een praatje te houden. Samen met NUDIPU hebben we een jaar lang een campagne gedraaid op tien radiostations, waarbij we ons op de sociale omgeving rond die mensen richtten, om het stigma te doorbreken.'

Bij een beperking denk je snel aan iemand in een rolstoel of iemand die niet goed hoort of ziet, maar in de campagne werd ook het gesprek over mentale aandoeningen – zoals depressie en epilepsie – opgegevoerd.

'Dat is een taboe, mensen worden simpelweg als "gek" weggezet en in huis opgesloten, omdat de familie zich schaamt. Om er via

persoonlijke verhalen en radiodebatten een geïnformeerd gesprek over te voeren, in de lokale taal, was voor veel luisteraars een eyeopener.'

Het directe effect is volgens Dijkstra lastig te meten: 'We kunnen niet het aantal waterputten tellen. Ons doel is een bewustzijnsproces op gang te brengen, dat is lange-termijnwerk: om mondige burgers hun lokale leiders, hun clan, de overheid en ngo's kritisch te laten observeren, te controleren en ter verantwoording te roepen.'

Dat de campagnes van Trac FM iets in gang zetten, laat de reportage van de *Vice Versa Global*-verslaggevers hierná duidelijk zien. Zij namen een kijkje in Kajiado County, in het zuiden van Kenia, waar Trac met Simavi een campagne over de toegang tot water opzette.

Dijkstra's organisatie werkt sinds kort ook met Simavi in Nepal aan de campagne *Samudayik Awaaz*, 'Nepalese stemmen'. 'We zien dat men het daar heel snel oppikt,' zegt hij, 'de burgers zijn er mondig – wij doen dan meer de training en organisatie. En binnenkort volgt Brazilië.'

Om meer inzicht in de resultaten te krijgen, keerde Dijkstra met vriend en documentairemaker Maarten Kal naar Lira terug, waar een jaar lang een radiocampagne over landrechten was gehouden.

'Een van de vrouwen, een weduwe, met wie we een paar weken hebben meegelopen, had ooit een stukje land van haar vader geërfd, maar het was onrechtmatig ingepikt door haar broer. Nadat ze op de radio over landrechten hoorde, besefte ze dat ze haar stukje land kon registreren, zodat het officieel in haar handen kwam.'

'Andere vrouwen en burens vroegen haar om hulp en laatst is ze gevraagd of ze namens het lokale bestuur wil meehelpen met het meten en registreren van land voor rechtmatige eigenaren. Naast het verkopen van melk heeft ze nu in die rol aanzien gekregen en is ze ontzettend trots op haar eigen stukje land.'

'Natuurlijk is dit niet alleen de verdienste van Trac FM, maar het is mooi te zien dat zo'n debat op de radio haar meer betrokken heeft gemaakt bij haar directe omgeving, en dat dat effect in de gemeenschap doorsijpelt.'

En dat is precies waar het Wouter Dijkstra vanaf het begin om te doen is geweest: 'Ik hoop dat we mensen kunnen laten voelen dat ze deel zijn van het gesprek, deel van hun eigen gemeenschap en dat hun stem telt.' ●

'Iedereen zat met open mond op de inkomende sms'jes te wachten'

Wouter Dijkstra

Méér dan radio

In het stadshart van Kajiado heeft Victor Juma de gemeenschapszender Bus Radio opgezet, die lokale problemen van directe oplossingen voorziet. Het is het enige Keniaanse radiostation met een licentie dat geheel in handen van jongeren is. Juma hoorde steeds dat het 'onmogelijk' was – en bewees het tegendeel. Dit is zijn verhaal.

Tekst en beeld: Nicera Wanjiru en Cynthia Omondi

Aan de oude Namangastraat, in een van Kajiado's hoogste gebouwen, op de derde verdieping van de linkervleugel, staat de 25-jarige Victor Juma te wachten, levendig zoals hij is: bij Bus Radio is het een warm welkom. Als een voornaam iets zegt, is de zijne toepasselijk: het is een kwestie van victorie, tegen alle verwachtingen in wist hij de zender op te richten.

Tot dusver is dit het enige radiostation in Kajiado County dat door een jongere wordt gedreven. Het zit in een stroomversnelling en werkt met het internationale Trac FM samen om onder meer de regionale waterproblematiek te bespreken en oplossingen aan te dragen.

'Ik ben gezegend met gezond verstand', zegt hij, naar zijn achtergrond gevraagd, 'en al vroeg voor de journalistiek gevallen. Op mijn middelbare school – Kakamega geheten, beroemd om het voetbal en rugby – sprokkelde ik nieuws bij elkaar en presenteerde dat op bijeenkomsten. Terwijl de anderen zich liever uitleefden op het veld, begon ik met de verslaggeving van wat zich daar afspeelde.'

Hij kon niet direct door naar de universiteit, dat lieten de financiën niet toe – hij is door een alleenstaande moeder opgevoed, het was behelpen. Hij nam baantjes in de bouw om van te leven en om wat opzij te zetten, voor het collegegeld, en al die tijd hield hij zijn droom voor ogen.

'In 2010 was Ghetto Radio, uit Nairobi, op zoek naar reporters. Ik waagde het en had geluk, hoewel ik niet de papieren had, maar dankzij mijn schoolverslagen mocht ik toch beginnen. Eerst was er een basistraining en daarna verliep alles meteen soepel.'

Een jaar lang versloeg Juma de actuele gebeurtenissen, onder de hoede van de nieuwsredacteur – en nog een jaar later verliet hij Ghetto Radio om aan Multimedia University journalistiek te studeren, nadat hij van een weldoener die het in hem zag zitten een beurs ontving.

Afgestudeerd en wel bood Ghetto Radio hem nogmaals een baan aan, maar ditmaal sloeg hij het af. Het beste was een eigen station te beginnen, vond hij, geïnspireerd door het deel uit de Keniaanse grondwet dat sinds 2010 macht en middelen naar de *grassroots*-gemeenschappen overhevelt.

Het zou een stem worden voor de plattelandsmensen van zijn County en het zou kansen creëren voor jongeren, iets dat 'onmogelijk' was, hoorde hij om zich heen. 'Ik deelde het idee hier en daar', zegt hij nu, 'en de respons was altijd negatief. Sommigen vroegen waar ik "de miljoenen" vandaan dacht te halen... Het was moeilijk, maar diep vanbinnen wist ik dat het kon.'

Hij verzamelde vrienden met uiteenlopende kennis en kunde en samen stelden ze een voorstel op, om de stichting Chandaria mee te benaderen. Na meerdere presentaties en pleidooien voor hun ontwerp van de gemeenschapszender, die zich direct zou richten op de moeiten van het gemarginaliseerde platteland, schreef de stichting een cheque uit: een half miljoen shilling, of een kleine vierduizend euro.

Het bedrag was meer dan handig, de licentie en frequentie werden ermee betaald en in 2017 was het zover: ze zonden live uit vanuit Kajiado.

En de County telt het meest, staat altijd voorop, met stip op één in de verslaggeving

De oprichtingsmissie bestond eruit 'mensen samen te brengen', mensen aan de basis te bereiken, zoals de grondwet wilde. Hiervóór moest men het in Kajiado met de zenders uit Nairobi doen, die over nationale zaken berichtten. In deze Masai-gemeenschap had dat een vervreemdend effect, het ging nooit over het lokale leven, over de dingen die *hier* speelden.

Het nieuws werd bovendien gekleurd gebracht en was niet van misvattingen vrij, omdat de journalisten van buitenaf rapporteerden. Hoewel er twee zenders waren die in de lokaal gesproken Maa-taal uitzonden, was geen ervan in de County gevestigd en kon er dus niet worden ingezoomd op kwesties van hier. De komst van het radiostation werd daarom met enthousiasme door de bevolking begroet en de telefoon ging zelfs geregeld met de vraag of het echt waar was, dat het vanuit Kajiado zou komen.

Victor Juma's voornaamste motivatie was dienstbaar te zijn. Hij richtte de programma's erop in: *Jukwaa la Kazi* ('platform voor werk') gaat over zaken rondom werkloosheid, *Maji ni Uhai* ('water is leven') over alles wat met water te maken heeft. Een hoofdzaak, hier.

En de County telt het meest, staat altijd voorop, met stip op één in de verslaggeving, ongeacht wat zich verder in de wereld voordoet. Bus Radio spreekt niet alleen over water en werkloosheid, maar ook over genitale verminking van vrouwen, het vroege huwelijk, bestuur en publieke participatie: bijeenkomsten over de County-begroting,

Victor Juma

presentatie van petities, het monitoren van openbare projecten.

Dat doen de zogenaamde *budget champions*, die door het *Watershed*-programma in die zaken zijn getraind, namens NIA en CESPAD – Simavi financierde het voor NIA en het Keniaanse kantoor van Wetlands International voor CESPAD. Simavi probeert het dagelijks leven van meisjes en vrouwen in tien Afrikaanse en Aziatische landen te verbeteren en de Nederlandse ngo doet dat binnen de WASH-sector, specifiek gericht op klimaat- en sociale rechtvaardigheid, mensenrechten, gendergelijkheid en het proces van *shift the power*.

Op hun beurt trainen de *champions* anderen uit de gemeenschap om op bepaalde dingen te letten als de lokale overheid plannen presenteert en om er op diplomatieke wijze navraag naar te doen, zonder zichzelf tégen de staat te keren (in de verschijning van de County-gouverneur, wetgevers en ambtenaren).

Bus Radio had zelfs een aanbod voor ambtenaren om gratis een bericht te laten uitzenden als er een naaste was overleden, ter nagedachtenis. Zoals het gezegde gaat: de hand die geeft, zal ontvangen – en het station wist de lokale overheid als luisterpubliek voor zich te winnen. Het werd erkend als vertegenwoordiging van de gemeenschap en alle stemmen die daaruit opklinken. Soms informeert de overheid zelfs bij Bus Radio naar trends op basis van de inbreng van luisteraars.

De pleitbezorging door Bus Radio trok de aandacht van de Neighbours Initiative Alliance (NIA), die de zender bij Simavi onder de aandacht bracht en die stichting runt een project dat *Wotazella* heet: over bewustwording rondom waterkwesties. Met data in de hand werden rechthebbenden aan de overheid verbonden in een poging tot duurzame oplossingen te komen.

Trac FM, ook een uitvoerende partner van *Wotazella*, zorgde voor de capaciteit die Bus Radio nodig had om de data te verzamelen en het onderzoek op zender uit te voeren. Het leverde niet alleen de gewenste gegevens op, maar ook een rangschikking. Het vond in zowel Kenia als in Oeganda en Nepal plaats en had vier leidende vragen:

'Wat is de grootste uitdaging in het halen van water voor huishoudelijk gebruik?' Waarop 62 procent antwoordde met: 'de afstand tot de waterbron'.

'Wie hoort er prioriteit te hebben in de toegang tot water?' Volgens veertig procent moest de bescherming van waterbronnen in

plattlandsgebieden zoals Kajiado County het hoofdoel voor de overheid zijn.

‘Waarom kon je niet deelnemen aan het planningsproces voor water- en sanitaire voorzieningen in Kajiado?’ Met 44 procent was ‘niet tijdig geïnformeerd’ de meest voorkomende respons.

‘Waarom moet de overheid qua waterkwesties voorrang verlenen op het platteland van Kajiado?’ Zes procent koos voor het dierenrijk, maar met 69 procent verkozen de meesten ‘het huishouden’ als eerste en primaire ontvanger van water.

Bus Radio presenteerde deze resultaten aan de luisteraars en ambtenaren en raadde die eersten aan erover te lobbyen bij de laatste. Een onbedoeld gevolg van het project is dat het de bevolking aanspoorde actief deel te nemen aan de openbare County-vergaderingen.

Het volk heeft er oplossingen gedeeld om het lokale watertekort aan te pakken en meer boorgaten zijn het gevolg, het heeft zich meteen uitbetaald. Ook een samenwerking van allerlei sectoren is eruit ontstaan, van ngo's, het County-bestuur, media en burgergroepen, om zo het waterprobleem te lijf te gaan.

Maar de zender is méér dan dat: Victor Juma begint een kleine remedie tegen jeugdwerkloosheid te worden. Het radiostation stelt elf mensen tewerk, maandelijks betaald, en meer dan zeventig studenten liepen er stage en belandden – goeddeels – bij de grotere mediahuizen. Het verbaast veel stagiairs dat hij de eigenaar is, het idee leeft nog steeds dat de baas ouder hoort te zijn, véél ouder zelfs.

Dat inspireert hem dan weer de stagiairs te motiveren tot het uiterste te gaan en kwaliteit te leveren. Hij biedt ook een platform waarop zij niet alleen zelf bijleren en tonen wat ze al kunnen, maar ook om de eigen sterke punten aan het team over te brengen, het werkt twee kanten op.

Juma hoort geregeld van de gouverneur, die graag informatie inwint over wat de luisteraars te melden hebben, met rapporten en al, en het brengt Juma in de positie om invloed op het beleid uit te oefenen. In zekere zin heeft Bus Radio niet enkel de publieke participatie in het bestuursgebeuren aangejaagd, maar ook de sferen van het County-beleid beïnvloed.

Dat jongeren daarbij betrokken zijn is wereldwijd zeldzaam, maar Juma is erin geslaagd dat voor kernpunten – zoals het lokale begro-

Een deel van de Bus Radio-redactie

tingsproces – te realiseren. Het heeft het vingerwijzen dat je elders ziet, tussen burgers en overheid, weten te voorkomen: de ene kant legt de schuld niet bij de andere als er een kwestie opspeelt, omdat beide kanten samenwerken, er is overleg, inspraak, het is gedeeld beleid.

Toen het duidelijk werd dat de budgettoewijzing voor water te weinig bedroeg, bood de lokale bevolking – van in meerderheid jongeren – handige alternatieven over zoiets als het repareren van pijpleidingen. Het resulteerde in een win-winsituatie.

Het motto van Bus Radio is: ‘Sauti ya Kajiado’, het is de stem van de County – en legitimeert daarmee de vertegenwoordigende rol die het op zich neemt. En de luisteraars identificeren zich omgekeerd uitdrukkelijk met de items en onderzoeken die het station de ether in zendt, het raakt aan hun directe ervaring en aan hun cultuur.

Bij een onderwerp als genitale verminking wordt de echte situatie ter plekke altijd als leidraad gekozen, als uitgangspunt, waardoor de gemeenschap zich serieus genomen voelt en actief meewerkt. Zo bepleit Bus Radio ook gendergelijkheid door dingen over het voetlicht te brengen die meisjes en vrouwen in de patriarchale samenleving direct aangaan.

In het eigen personeelsbeleid is er evenmin onderscheid, alleen kwaliteit telt. Faith, bijvoorbeeld, is het hoofd van de nieuwsafdeling en presenteert in zowel het Swahili als in de Masai-taal.

De zender is een afvaardiging van de gemeenschap, een spiegel. Juma leidt een team dat in waarden en ethiek gelooft, dat liever gewone mensen aan het woord laat dan politici – sterker, de programma's brengen de mensen ertoe naar voren te treden, het bestuur en ambtenaren verantwoordelijk en bij de les te houden.

Ja, het is meer dan radio, de zender strooit ook informatie uit die jongeren tot verandering aanzetten. Nu de landelijke verkiezingen eraan komen en de politieke campagnes lopen, zijn de jonge journalisten van Bus Radio vastbesloten de jeugd van Kajiado County goed in te lichten en ze te behoeden voor misbruik dóór politici, zich niet tot het creëren van chaos te laten verleiden en in de cel te eindigen.

De zender zette ook het eerste openbare forum tussen jongeren en de politie op, iets ongedwongens, wat bij sommigen tot grote verandering leidde: ze begonnen een bedrijfje of werden vrijwilliger binnen de gemeenschap.

‘Het is de hoogste tijd’, zegt Juma, ‘dat de jeugd overweegt banen te schèppen. We wachten al zo lang, maar de mediaveteranen lijken niet binnenkort met pensioen te gaan. Ik voel een verlangen om jongeren zelf werk te zien genereren, wat mij dit radiostation deed beginnen.

‘Maak het onmogelijke mogelijk en geef de rest van de jeugd het goede voorbeeld. Er komen hier veel mensen op bezoek en ze zijn altijd onder de indruk dat ik geen medewerker ben, maar de eigenaar en manager ineen. Vaak staan ze er zelfs op dat ik de papieren laat zien, om het zeker te weten.

‘De jeugd hééft het vermogen, dat geloof ik heilig, en als we zelf meer banen scheppen, helpen we mee de crisis van de jeugdwerkloosheid tegen te gaan. Als ik dit radiostation niet was begonnen, waar hadden deze elf mensen dan gewerkt?’ ●

Bus Radio is van plan zijn verslaggeving uit te breiden en zich aan het maken van televisie te wagen. De zender viert zijn vierde verjaardag, sinds de eerste uitzending, en hoopt over vijf jaar tot 22 landen (met veel gemeenschappen van veehouders) door te dringen

Het kamp, het clubhuis

Sadumba, Isaac Lameck, Rozeta en Jean-Marie in Klabu-tenu voor hun clubhuis

Tekst: Marlies Pilon

Al op vrij jonge leeftijd ontdekte Jan van Hövell het transformerend potentieel van zoiets simpels als een voetbal.

‘Op mijn achttiende’, zegt hij, ‘liep ik stage in een VN-vluchtelingenkamp in Ghana. Het hoogtepunt was tegen het einde van de dag, als ik de voetbal uit mijn tas haalde en iedereen mee kon doen. In zo'n kamp is het vooral veel wachten, er is nauwelijks beweging.

‘De kleintjes spelen nog met van alles, maar voor tieners en twintigers is er niets te doen. Al dat talent hangt daar maar doelloos rond... gekmakend! Na een uurtje voetballen is de vlam weer aangestoken.’

Van Hövell dook na zijn studie rechten het advocatenwereldje van de Zuidas in, maar de herinnering aan Ghana bleef door zijn hoofd gaan. Hij besloot een e-mail naar zijn contact bij de VN te sturen, waarin hij te kennen gaf een oplossing te willen vinden voor het gebrek aan sportmogelijkheden in vluchtelingenkampen.

Zijn mail kwam in Kenia terecht, van waar hij een uitnodiging kreeg langs te komen in het kamp Kalobeyei, in het droge noorden. Daar wonen bijna veertigduizend vluchtelingen, van wie zeventig procent nog geen achttien lentes telt.

Isaac Lameck herinnert zich nog het eerste gesprekje dat hij met Jan van Hövell voerde. ‘Ik ben uit Congo gevlucht’, zegt hij, ‘en zat al jaren in Kalobeyei, in een klein huisje. Ik vertelde hem dat er een gebrek aan materiaal was. Toen kwam het idee van een sportbibliotheek op, waar kampbewoners materiaal konden lenen.’

Van Hövell: ‘Isaac is een soort vaderfiguur voor veel jonge mensen in het kamp. Omdat hij priester is, geniet hij veel aanzien – en bovendien kan hij voetballen als Ronaldo! We besloten de sportbibliotheek in zijn huis uit te proberen.’

Die bleek zó populair dat Isaac Lameck al snel meldde dat er een grotere locatie nodig was. ‘Jonge mensen hebben zoveel energie die nergens naartoe kan. Door samen te sporten geven we hen de kans alles even los te laten en op te gaan in het spel. Er stonden al snel hele rijen voor mijn deur.’

En dus ontstond het idee om een grote, nieuwe sportbibliotheek en een clubhuis te bouwen, midden in Kalobeyei. ‘Het clubhuis leek ons een goed plan. Dat er in het kamp, waar je eigenlijk niet wilt zijn, een plek is waar mensen samenkomen, waar je wél graag wilt zijn’, zegt Van Hövell.

‘Ik kreeg steun van Wilde Ganzen en we zijn een samenwerking aangegaan met de Nederlandse organisatie Roof for Humanity, zij hebben het clubhuis met de mensen uit Kalobeyei gebouwd.’

Daar hoorde een eigen tenue bij, vond Van Hövell. In plaats van tweedehands shirtjes van Paris Saint-Germain in te slaan, liet hij Klabu-shirts maken, die hij internationaal verkoopt. ‘Zo vertellen we het verhaal van Kalobeyei en het talent dat hier rondloopt aan de wereld.’

Intussen draait het clubhuis op zonnepanelen en is het naast sportmaterialen ook uitgerust met een tv om wedstrijden op te kijken, een Playstation om Fifa op te spelen, een muzieksysteem voor artiesten en een

oplaadpunt voor mobiele telefoons.

Een aantal jongeren beheert het clubhuis zelf; ze krijgen er een maandelijks bedrag voor. Isaac Lameck is de manager, Sadumba en Rozeta uit Zuid-Soedan zijn respectievelijk de penningmeester en de meisschef en Jean-Marie uit Burundi regelt de visuele content.

‘Sport’, zegt Rozeta, ‘gezeten achter een enorme kast vol ballen, ‘zorgt ervoor dat de jongeren hun energie kwijt kunnen en samen leren werken en denken.’ Voor Lameck betekent het dat hij zichzelf als meer dan alleen ‘de vluchteling’ ziet: ‘Ik heb een kans gekregen betekenisvol te zijn en iets te maken van mijn leven.’

‘De meerwaarde van werken met jonge mensen’, zegt Jan van Hövell, over het Klabu-team in Kalobeyei, ‘is hun creativiteit bij het vinden van oplossingen, de onbevangenheid waarmee ze de wereld te lijf gaan.’

Zelf bezit Van Hövell ook een niet geringe portie onbevangenheid: ‘Klabu werkt in vluchtelingenkampen, maar evengoed in favelas en sloppenwijken. We hebben het over het aansteken van de spirit van kansarme jongeren, om dat te doen moet een concept schaalbaar zijn.

‘We bouwen nu aan een bewerkte container waar alles in zit, die je op bestemming uitklapt en dan heb je een clubhuis met sportmaterialen, muziek, computerspellen en alles erop en eraan. Een positieve plek vol energie en teamspirit, waar mensen die het meest nodig hebben. Dat is Klabu voor mij.’

Onze kleine rots

Illustratie: Najuma
Tekst: Marc Broere

Wat betekent je naam?

Najuma (22): 'Het is de artiest die vanbinnen zit, die de moed heeft de dingen te zeggen en te doen die gewoonlijk niet kunnen. Dat is Najuma, dat is mijn merk.'

Wat voor kunst maak je?

'Digitale en materiële kunst, tekeningen, schilderijen en illustraties – hoewel dat niet de grens van mijn artistieke reikwijdte is, het gaat soms over in muziek, fotografie of schrijven, waarin ik me stuk voor stuk hoop te ontwikkelen om een doel te dienen dat groter is dan ikzelf.'

Wat wil je met dit beeld (rechts) uitdrukken?

'Het heet *Klein gesteente* en verbeeldt de staat van de aarde, of zoals die wordt gezien door wie het bestudeert. Onze planeet is er één uit miljarden in dit universum, volgens de Nasa, en voor zover wij weten de enige met intelligent leven en ecosystemen die in perfecte symbiose met hun bewoners verkeren. Dit is het enige echte thuis dat we kennen en tegelijkertijd ontwijden we het, misbruiken we natuurlijke bronnen en de dingen die ons in leven houden, in naam van de macht...

'Zoals stieren in een rodeo met sporen worden gekweld en met strak aangetrokken riemen, zo kwellen wij de aarde, door de bronnen uit te putten en met hooguit een magere poging ze te herstellen. Het kan niet verrassen dat we nu de effecten zien van het misbruik van onze kleine rots, die we zózeer nodig hebben en niettemin ondermijnen. Zoals Alanis Obomsawin heeft gezegd: "Als de laatste boom is gekapt, de laatste vis gevangen, de laatste rivier vergiftigd, dan pas zullen we beseffen dat je geen geld kunt eten." En zo is het!'

Behandelt jouw generatie Moeder Aarde anders?

'Op de manier die ons geleerd is, denk ik. Steeds meer mensen zijn zich de klimaatcrisis bewust en sommige mensen of bedrijven nemen zelfs maatregelen om hun voetafdruk te verkleinen, of laten tenminste in de reguliere media zien dat ze het proberen, maar het lijkt erop dat klimaatbewustzijn soms verwordt tot de volgende trend om te volgen, "nu het nog in de mode is".

'Mijn generatie, zoals die ervóór, is geleerd om rond te komen, naam te maken, een gezin te stichten en te sterven. Niet de grote kwesties te overdenken die latere generaties zullen aangaan, nee, onze rol als verzorgers van de aarde te verbeuren, terwijl wij haar verslechtering het vlugst teweegbrengen.'

Hoe zie je de toekomst van jongeren in Afrika?

'Dat ligt eraan hoe hun heden wordt behandeld, door henzelf en door anderen. Oudere generaties, vooral die in de politiek, denken vaak alleen aan de jeugd als het hen baat. Ze noemen ons hun "kleinkinderen" als ze stemmen zoeken, geven "jongerenvertegenwoordigers" een podium om hun medejongeren richting de opinies van de ouderen te sturen en negeren ons niettemin als we iets opperen voor onze eigen ontwikkeling.

'Ik geloof alleen in een mooie toekomst als wij worden versterkt door beter onderwijs en beter bestuur, terwijl de grotere zaken ook op de voorgrond blijven, zoals het klimaat en mensen- en dierenrechten. Jongeren horen hierbij het voortouw te nemen, met begeleiding – maar geen *ingrijpen* – door oudere generaties. Wat ten slotte goed is voor ons, zal ongetwijfeld ook goed voor hen zijn.'

Zij maken de milieubeweging wakker

Jonge activisten geven wereldwijd een impuls aan de milieubeweging en komen met nieuwe ideeën om het activisme inclusiever en effectiever te maken. Gevestigde milieclubs zitten er alleen niet altijd op te wachten. Een gesprek met twee jonge eco-feministen over de jeugd als bruggenbouwer. 'Als de beweging aan zichzelf werkt, worden we ook naar buiten toe sterker.'

Tekst: Elian Yahye

Van de Zweedse Greta Thunberg tot de Oegandese Vanessa Nakate: wereldwijd lopen jongeren voorop in de strijd tegen klimaatverandering. Jonge activisten hebben milieuproblematiek de afgelopen jaren hoog op de politieke agenda gekregen.

In aanloop naar de mondiale klimaatstakingen van 2019 schreef het wetenschapstijdschrift *Nature* een stuk onder de kop: *Hoe het de jonge klimaativisten gelukt is de aandacht van de wereld op zich te vestigen*. Desondanks worden ze niet altijd met open armen ontvangen door gevestigde milieuorganisaties, zeggen Maytik Avirama (30) en Ineza Ineza (25) via Zoom.

Avirama is een activistische duizendpoot in de milieubeweging van Latijns-Amerika. Ze is medeoprichter van een organisatie die jonge milieuactivisten in Colombia met elkaar in contact brengt, nam deel aan een sessie van het VN-klimaatbureau UNFCCC over klimaatrechtvaardigheid en in haar Spaanstalige eco-feministische podcast *Radio Savia* maakt ze zich hard voor de rechten van vrouwelijke 'landverdedigers': milieubeschermers die in Colombia regelmatig met dodelijk geweld te maken krijgen. 'Het is voor mij ook een sociaal en politiek onderwerp', zegt ze.

Ineza woont in Rwanda, waar de gevolgen van klimaatverandering volgens haar steeds duidelijker zichtbaar worden. 'We zien het overall: van toenemende bodemerrosie tot steeds heviger regenval en overstromingen.'

Ze maakt zich vooral druk om de milieubewustzijnskloof, die zich onder de bevolking aftekent over de oorzaken van de milieuproblematiek in Rwanda. 'Het is wat mij betreft de grootste uitdaging op dit moment.' Ineza is oprichter en directeur van The Green Fighter, die creatieve duurzaamheidscampagnes organiseert en de jongeren in het land een grotere stem wil geven bij het maken van duurzaamheidsbeleid.

De interesse in het milieu heeft voor zowel Ineza als Avirama wortels in hun kindertijd.

Ineza vertelt over haar eerste herinneringen. 'Toen ik zeven was, werd ik midden in de nacht een keer wakker gemaakt door mijn moeder. Door een zware stortbui was er water door het plafond van het dak gekomen. Mijn hele slaapkamer was een soort meer geworden.'

Het maakte destijds veel indruk, maar ze verloor haar interesse in het klimaat toen ze op latere leeftijd naar de stad verhuisde. 'Totdat ik op een avond met mijn vader het journaal bekeek. Het nieuws ging over mensen uit een plattelandsgemeenschap die moesten verhuizen door hevige regenval. Vrouwen en kinderen waren het zwaarst getroffen.'

'Door de uitzending moest ik terugdenken aan de angst die ik voelde toen mijn eigen kamer onder water stond. Dat was het moment dat ik besloot milieutechniek te gaan studeren. Toen ik naar de universiteit ging, realiseerde ik me de Rwandese milieukenniskloof pas echt.'

Avirama: 'Ik ben in een inheemse gemeenschap bij het Andesgebergte geboren, maar ik groeide op in het Amazonewoud in het zuiden van het land. Ik kom uit een familie van activisten die zich hard maakten voor de landrechten van de inheemse bevolking.'

'Op die manier ben ik het milieuactivisme ingerold. Ik zag met eigen ogen de ontbossing en de bosbranden, vaak als gevolg van intensieve veehouderij. De plaatsen waar ik van kinds af aan kwam, zag ik door de jaren heen veranderen.'

Allebei willen ze een stem zijn voor hun generatie als het om kwesties van klimaat, natuurbehoud en verduurzaming gaat. Zien zij generatieverschillen qua milieubewustzijn?

Avirama: 'De grootste scheidslijn in Colombia is de kloof tussen de stad en het platteland. De mensen die op het platteland wonen hebben een veel scherper oog voor milieuproblemen: zij zien verstoorde natuurlijke cycli of een veranderende waterstand.'

'De strijd tegen "extractivisme" wordt dus geleid vanaf het platteland, maar er is ook zeker een generatiescheidslijn. Jongeren zijn meer met het onderwerp bezig, deels doordat ze door het internet meer toegang hebben tot informatie en er op universiteiten over horen.'

'Onder jongeren is duurzaamheid bespreekbaarder. In april waren er hier grootschalige protesten, vooral over een impopulaire hervorming in het belastingstelsel. Jongeren liepen voorop. Zij zorgden ervoor dat de milieuproblematiek een groot onderdeel van het publieke debat werd – normaal was het een derde rangskwestie.'

Volgens Ineza is duurzaamheid in Rwanda een veelbesproken onderwerp en speelt de regering een actieve rol in het betrekken

van burgers: 'Er is veel aandacht voor het vinden van de juiste balans tussen *planet, people* en *profit*.' In 2008 werd wegwerpplastic officieel verboden. Mede daardoor werd hoofdstad Kigali datzelfde jaar uitgeroepen tot een van de schoonste steden van het continent, tijdens een conferentie van UN-Habitat.

President Paul Kagame, ooit door Bill Clinton omschreven als 'een van de grote leiders van onze tijd', hamert in binnen- en buitenland op het belang van verduurzaming. Al is hij niet onomstreden: critici wijzen erop dat zijn groene imago z'n autocratische bestuursstijl verdoezelt.

'Er is meer bewustzijn dat klimaatcrisis landsgrenzen overstijgt, en dat is nodig in deze tijd'

In tegenstelling tot Colombia merkt Ineza dat juist de oudere generaties er milieubewuster zijn. 'Traditioneel gezien leefden Rwandezers erg in lijn met de natuur. Het land moderniseert nu heel snel. Dat zorgt er ook voor dat jongeren het contact met die traditionele, duurzame waarden verliezen.'

'We merken het aan kleine dingen. Voor oudere Rwandezers was het veel vanzelfsprekender dat we geen plastic rietjes meer mogen gebruiken dan voor jongeren. Dat bewustzijn probeer ik weer terug te krijgen bij mijn generatie.'

Ineza en Avirama zijn ervan overtuigd dat de milieubeweging jongeren nodig heeft om succesvol te zijn. Wat is er vernieuwend aan de aanpak van jonge milieuactivisten?

Ineza: 'Ik denk dat jongeren zich meer als wereldburgers zien. Er is meer bewustzijn dat klimaatcrisis landsgrenzen overstijgt, en dat is nodig in deze tijd. Jongeren zijn sneller bereid met elkaar samen te werken; we zien dat ze het in Colombia heel normaal vinden om projecten op te zetten met jongeren uit Zuid-Afrika of Zwitserland.'

De decentraal georganiseerde schoolstakers van FridaysForFuture en de barricades opwerpende activisten van de transnationale beweging Extinction Rebellion lieten het de laatste jaren duidelijk zien: voor jongeren mogen landsgrenzen geen obstakel zijn in de strijd tegen klimaatverandering.

Avirama knikt. 'Daarnaast', zegt ze, 'denk ik dat jongeren ook meer verbindingen leggen tussen verschillende *struggles*. Tussen de milieu- en de feministische beweging, bijvoorbeeld. Een of twee generaties geleden werden de problemen waar deze bewegingen tegen streden nog als losse thema's beschouwd. Het idee van klimaatrechtvaardigheid is nu veel algemener geaccepteerd.'

Maytik Avirama

Joke Waller-Hunter Initiative

Ineza en Avirama hebben allebei beurzen van het Joke Waller-Hunter Initiative (JWHI) ontvangen. Het fonds is in 2007 door Both Ends in het leven geroepen, een ngo die met sociale bewegingen en milieu- en vrouwengroepen uit heel de wereld samenwerkt.

Het JWHI heeft tot doel jonge milieuactivisten in het Mondiale Zuiden financieel te ondersteunen in hun persoonlijke ontwikkeling: elk jaar wordt er zestigduizend euro beschikbaar gesteld, verdeeld over bedragen van tweeënhalf- tot zeventuizend euro. Het kan voor uiteenlopende zaken worden ingezet; zo gebruikte Avirama haar beurs om in Barcelona een master politieke ecologie te volgen.

Joke Waller-Hunter is in 2005 overleden en was een Nederlandse VN-functionaris en klimaatdiplomaat, die in de negentiger jaren furore maakte op het wereldtoneel door haar rol bij de VN-milieuconferentie in Rio de Janeiro en bij de totstandkoming van het Kyoto-protocol.

Ze was sinds de oprichting in 1986 bij Both Ends betrokken en liet een erfenis na, met de duidelijke boodschap: ondersteun de nieuwe generatie milieuleiders in het Zuiden. Volgens Daan Robben (33), de JWHI-coördinator van Both Ends, maakte dat destijds veel indruk. 'Mijn toenmalige collega's besloten daarom het initiatief op te richten', zegt hij via Zoom.

Volgens Robben onderscheidt JWHI zich van soortgelijke initiatieven door de expliciete focus op gendergelijkheid en de ruimte die er wordt geboden aan kritische stemmen. 'Over het algemeen', zegt hij,

'zie je dat binnen de milieusector veel fondsen afkomstig zijn van VN-organisaties of overheden. Mensen met een wat kritischer blik zijn daar niet altijd welkom – bij ons wel.'

Hij noemt het voorbeeld van Avirama, die revolutionaire taal over het algemeen niet schuwt. 'Tegen de status quo aanschoppen wordt vaak als niet wenselijk gezien, maar bij ons zit dat in het bloed.'

Robben vindt dat maatschappelijke organisaties uit het Mondiale Noorden meer verantwoordelijkheid moeten nemen om jongeren uit het Zuiden een grotere stem in de milieubeweging te geven.

'Er wordt', zegt hij, 'altijd op een bepaalde manier naar hen gekeken: leuk om een keer op een conferentie uit te nodigen, maar daar blijft het meestal bij. Maar als beweging moeten we juist ruimte bieden voor nieuwe, innovatieve ideeën.' De jongeren die een beurs ontvingen, krijgen zoveel mogelijk vrijheid.

'Ze kunnen zelf hun plannen aandragen en hun eigen deadlines stellen. Dat past bij hoe Both Ends naar ontwikkelingssamenwerking kijkt: dat hoeft ik niet hier, vanuit een kamertje in Amsterdam, allemaal uit te denken en te bepalen.'

De organisatie zet zich ervoor in om dit soort flexibele financiering ook systematisch op andere terreinen, zoals klimaat, toe te passen.

Een van de ontvangers van het eerste uur is de veertigjarige Parineeta Dandekar uit India, coördinator van het South Asian Network on Dams, Rivers and People.

In haar werk houdt ze zich bezig met rivierbehoud en onderzoekt ze de gevolgen van grootschalige damconstructies voor lokale bewoners.

In 2009 kreeg ze een JWHI-beurs. 'Dat gaf me de vrijheid die ik nodig had om te reizen en uitgebreid onderzoek naar rivieren te doen.' Ze schreef verschillende rapporten, onder meer over 'rivierrechten', waarvan er één werd gepubliceerd door het toonaangevende International Rivers. In 2017 ontving ze de Vasundhara Mitra-prijs, voor milieuactivisten in India.

Sinds het jaar van haar beurs is er volgens Dandekar veel veranderd: jongeren sloten zich niet alleen veelvuldig aan bij de milieubeweging, maar hun werk is ook moeilijker geworden. 'De nieuwe generatie activisten heeft veel vaker te maken met gevoelloze, soms ronduit vijandige regeringen.'

Ze wijst naar haar eigen land, waar de regering de laatste jaren steeds harder optreedt. Eerder dit jaar beschreef de Canadese auteur Naomi Klein op *The Intercept* hoe die samenwerkt met techgiganten als Google en Facebook om klimaatactivisten in India monddood te maken.

Tegelijk ziet ze in heel het land jongerenbewegingen voor rechtvaardig milieubeleid opkomen. 'Ik ben trots dat de jeugd deze strijd op zich neemt', zegt ze. In 2020 protesteerden jongeren in heel India tegen plannen van de regering om zwaarbevochten milieureguleringen terug te draaien.

'Ze hebben onze steun harder nodig dan ooit. Niet alleen in de vorm van financiële middelen, maar ook via vriendschappen, mentorschap en opbouwende gesprekken.'

'Daarnaast zorgen wij ervoor dat de beweging "meertalig" wordt. Jongeren vinden nieuwe manieren om mensen te bereiken, zoals door podcasts te maken. Zo bereiken we een groter publiek: een *meme* is soms veel effectiever om informatie over te dragen dan een dik beleidsdocument.'

Volgens Ineza en Avirama vervullen jongeren binnen de milieubeweging de rol van bruggenbouwers: ze leggen verbindingen tussen landen en thema's – en ook tussen generaties, zegt Avirama: 'We zien dat kinderen binnen gezinnen aandacht voor duurzaamheid vragen. Dat stuit eerst vaak op verzet, maar uiteindelijk opent het wel het gesprek.'

Ze ergeren zich eraan dat jongeren die zich willen inzetten voor een meer duurzame wereld vaak niet serieus worden genomen, ook niet binnen de milieubeweging zelf. 'Vaak worden jongeren wel uitgenodigd voor bijeenkomsten,' vervolgt Avirama, 'maar mogen we niet stemmen en geen belangrijke beslissingen nemen.'

Ineza reageert in de Zoom-chat: 'Ja, dat is het tokenisme.'

Avirama: 'Er is in Colombia een jongerenband die aandacht vraagt voor milieukwesties en altijd veel tijd in het schrijven van teksten steekt, de liedjes zijn creatief en hebben een diepere boodschap. Soms treden ze op tijdens bijeenkomsten van de milieubeweging, maar worden dan als bijzaak gezien: spelend in de pauze, als iedereen eet en niemand luistert.'

'Juist onder milieu-activisten is het goed aandacht aan de mentale gezondheid te geven'

Ineza: 'Toen we met The Green Fighter begonnen, deden we een aanvraag bij een groot fonds. Nadat het werd afgewezen staken we veel tijd en moeite in het verbeteren van het projectvoorstel. In plaats van dat het bedrag werd toegekend, kregen we een soort diploma – alsof we dáárop zaten te wachten. Het fonds zei ook eerlijk: eigenlijk vertrouwen we jongeren niet met zoveel geld. Het is voor organisaties in het Mondiale Zuiden sowieso moeilijker fondsen te krijgen, maar voor jongeren is het *extra* moeilijk.'

Ze is ook teleurgesteld in ogenschijnlijke bondgenoten: 'Ik werd een keer uitgenodigd voor een jongerenbijeenkomst van een grote organisatie, die zichzelf graag voordoet als heel inclusief. Maar voordat de meeting begon, kreeg ik een sms'je met de vraag of ik mijn haar niet wilde verven, want dat was niet "professioneel". Als jonge vrouw werd er dus van mij verwacht dat ik mijn eigen cultuur opgaf om mee te kunnen doen.' Ze wijst naar haar kapsel. 'Zoals jullie kunnen zien, heb ik me daar niets van aangetrokken.'

Eco-feministen als Ineza en Avirama geven zo binnen de milieubeweging handen en voeten aan het feministisch adagium dat het persoonlijke politiek is.

Het leidt soms tot onbegrip, zegt Avirama: 'In mijn werk besteed ik veel aandacht aan het belang van zelfzorg binnen de beweging. Juist onder milieuactivisten is het goed aandacht aan de mentale gezondheid te geven, maar dat is een onderwerp waarover nog niet veel wordt gepraat. Eerdere generaties hadden er vaak niet de ruimte voor.'

Dat is volgens allebei de grootste uitdaging voor de milieubeweging op dit moment: mensen van allerlei achtergronden moeten zich er thuis kunnen voelen. Het zijn vooral jonge activisten die daarom hameren op het belang van intersectionaliteit: er moet oog zijn voor hoe verschillende vormen van sociale strijd met elkaar verbonden zijn. Avirama knikt dan ook instemmend als Ineza zegt: 'Om meer te kunnen bereiken, moet de klimaatbeweging inclusiever worden voor alle genders.'

Volgens Avirama heeft die in Colombia op dat gebied nog een slag te slaan. 'Er is nog veel *machismo*, het gebeurt vaak dat mannen vrouwen niet laten uitpraten op bijeenkomsten. Je kunt tegen allerlei maatschappelijke machtsstructuren strijden, maar hoe gedraag je je in het dagelijks leven? Dat bespreekbaar maken is nog een groot taboe.'

Het staat ook de effectiviteit van de beweging *zelf* in de weg. 'Als je dat wilt aankaarten,' vervolgt ze, 'denken mensen dat je de beweging wilt verzwakken – maar het is juist andersom. We voeren strijd tegen het systeem en extractivisme, maar die strijd moet ook vanbinnen worden gevoerd. We leven nu eenmaal in een patriarchale samenleving, en dat kunnen we niet negeren. Als de beweging aan zichzelf werkt, worden we ook naar buiten toe sterker.' ●

Ineza Ineza

Ongeziene uitvinders in het volle licht

Tekst en beeld:
Mark Williams Wasswa

Mark Williams Wasswa is fotojournalist en maker van visuele content, en dat doet hij vanuit Oeganda. Via zijn lens wil hij Afrikaanse verhalen aan de rest van de wereld verbinden, met de blik van de jeugd. 'Déze beelden', zegt hij, 'tonen het ongeziene of onontdekte potentieel van Oegandese jongeren wat innovatie en informatietechnologie betreft. Hun toekomst is hoopvol. Als de overheid en het bedrijfsleven samen komen om hen te ondersteunen, zie ik Oeganda zeker profiteren van alle lokale uitvindingen'

Plastic hergebruiken en een positieve sfeer scheppen, dat is de visie van Patrick Mujuzi, directeur en oprichter van het Ghetto Research Lab. In de sloppenwijken van Kamwokya – een gedeelte van de Oegandese hoofdstad Kampala – creëert hij banen voor lokale jeugd. Hij hoopt dat mensen wereldwijd de achterliggende gedachte inzien en meehelpen plastic uit hun omgeving te ruimen.

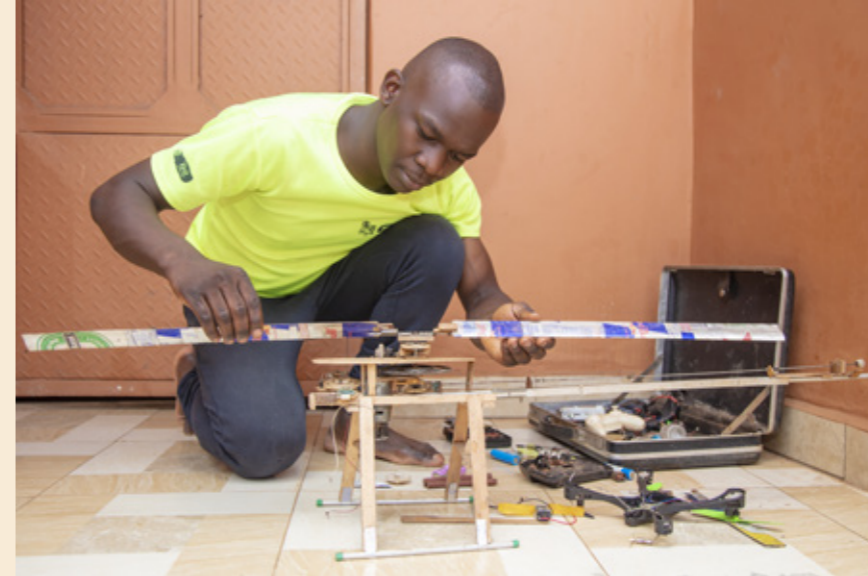
Het Ghetto Research Lab maakt plastic bakstenen door verzamelde plastic flessen met weggegooid plastic zakjes te vullen – en daarvan worden weer huizen gemaakt. Er gaan tweehonderd zakjes in één fles en van 25.000 flessen wordt één gebouw gemaakt, wat het milieu in totaal vijf miljoen zwerfzakjes scheelt.

In een ander project worden er straatstenen gemaakt door plastic om te smelten en zand toe te voegen. Het Ghetto Research Lab ontwikkelt ook composteerbare toiletten in een structuur van plastic bakstenen, om een sanitaire oplossing te bieden.

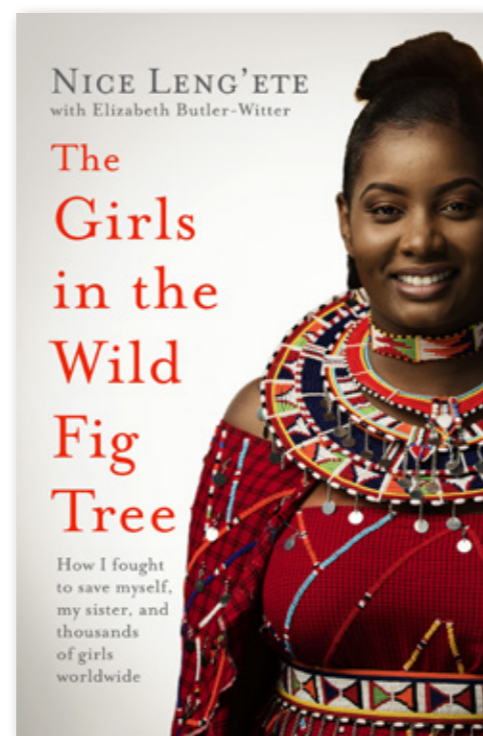
'Ik ben Nakigozi Shamim, 29 jaar, en je kunt me een vernieuwer en metaalbewerker noemen. Ik woon in Mukono en werk in Mbuya, waar ik laadkleppen en dergelijke voor kiepauto's en vrachtwagens fabriceer. Drie jaar geleden ben ik hier begonnen, vanwege mijn vader, die me als autotechnisch ingenieur heeft geïnspireerd.'

'Ik heet Badru Lugalambi, ik ben 23 en ik werk als elektricien en uitvinder. Ik ben gek op luchtvaart en sinds mijn jeugd probeer ik al vliegende voorwerpen te maken, zoals drones en houten vliegtuigjes, dáár liggen mijn wensen en verlangens. Het liefst kijk ik hoe straaljagers in de lucht hangen, hoe raketten en satellieten worden gelanceerd, of naar de mensen die het bewerkstelligen, de mensen die naar de maan gaan. Ik hoop het in mijn land te zullen zien: dat een kind droomt en dan voor piloot studeert en dan een vliegtuig bestuurt.'

Een nieuwe rite de passage

Tekst: Cynthia Omondi

Nice Nailantei Leng'ete, een mensenrechtenactivist die haar leven wijdt aan de strijd tegen genitale verminking, heeft een inspirerend boek geschreven. Het gaat over haar wording van een kind met een gebroken hart, een paria in haar gemeenschap, tot een leider van de Masai – met dat ene doel voor ogen.

'Ik kan niet op ieder podium staan om mijn verhaal te vertellen,' zegt ze via de telefoon, 'maar ik kan wel ik alle boekwinkels liggen.' En daar ligt ze nu inmiddels, met *The Girls in the Wild Fig Tree*. Ze is dertig, won meerdere prijzen en wist zelf aan de snee te ontkomen. Nu bepleit ze een ander soort overgangsrutueel, voor meisjes in haar gemeenschap en wereldwijd.

Het boek begint met hoe ze aan de naam Nice kwam. Ze is met een prachtige huid en met heldere ogen geboren en haar vaders collega – die Engels sprak – zei direct toen hij haar zag: 'Is ze niet... wonderschoon? *Nice baby!*' De vader beviel het en hij noemde haar zo.

Ze werd óók nog Retiti genoemd, naar de oretetiboorn, die in haar vaderland Kenia groeit. Die boom heeft vele gaven, waaronder geneeskrachtige. En zoals één zo'n boom vele mensen kan ondersteunen, kan deze ene jonge vrouw er eveneens veel redden.

Tot in detail legt ze de Maasai-cultuur uit en juicht daarbij het goede toe: alle tradities die bijdragen horen ze te eren, zegt ze, zoals de kleding en het naast wilde dieren

leven, maar de snee valt niet eronder. De bevolking kun je beter onderrichten over de negatieve impact die het heeft, om er vervolgens een alternatief voor te zoeken.

Met steun van Amref Flying Doctors wist ze de gedachtegang van de oudsten te veranderen, de traditie van binnenuit te hervormen en twintigduizend meisjes van de snee te vrijwaren. 'Mijn doel van nul genitale verminking wereldwijd is nog ver weg,' zegt ze, 'maar op een dag zal het zover zijn. Deze twintigduizend meisjes vormen samen al een veranderde generatie.'

'Als je mijn boek leest, lees je mijn getuigenis die kan helpen de algemene denkwijze om te buigen. De wetgeving die de verminking verbiedt, kan het op zich nooit volkomen uitbannen; er is een culturele oplossing nodig. Daarom is de dialoog mijn beste gereedschap om voor nieuwe gebruiken te pleiten die géén leed teweegbrengen.'

Niet heel die rite de passage is slecht, zegt ze, alleen de snee die erbij komt kijken. Met Amref probeert ze dat deel te vervangen door onderwijs, zodat een meisje tot vrouw kan overgaan door onderwezen te worden, niet door besnijdenis.

Van de oudsten in haar gemeenschap kreeg Nice Leng'ete daarvoor de zwarte wandelstok, het teken van leiderschap – dat niet vaak aan vrouwen wordt toebedeeld. In Kimana, haar eigen dorp, begon ze een opvangcentrum dat ze tot Nice Place doop-

te: een veilige haven voor meisjes die de verminking ontvluchten.

Dit goed geschreven boek zal je geïnspireerd en geïnformeerd dichtslaan. 'Verandering betekent niet dat we onszelf moeten miskennen,' zo haalt ze een favoriet citaat aan, 'maar dat we het beste behouden en accepteren dat we moeten groeien. We kunnen het vee hoeden met een mobiele telefoon op zak. We kunnen de ene dag traditionele kleren dragen en een modern pak de dag erop.'

'We kunnen ons eenvoudige maal van vlees en melk eten en ook kip-vindaloo of een koude, frisse komkommersalade. We kunnen de sterke familieband behouden, terwijl onze vrouwen onderwijs volgen en inkomsten vergaren. Ik ben een Masai, ik hoor bij de gemeenschap en het is een deel van mij. Hier is mijn leven begonnen, net als mijn missie nu.'

Het is een achtbaan van een verhaal, een verhaal dat haar evenwel tot een wereldwijd icoon heeft gemaakt: ze belandde op de lijst van honderd meest invloedrijke mensen, volgens tijdschrift *Time*. Dit boek, *The Girls in the Wild Fig Tree*, is het geld en de aandacht waard.

Nice Leng'ete
The Girls in the Wild Fig Tree

Uitgave: Little, Brown and Company, 240 blz.
25,99 euro

Jong geleerd, oud gedaan

Bas de Nijs met leerlingen van de Academy

Tekst: Marlies Pilon

Bas de Nijs kan de reis inmiddels dromen – hij maakt 'm bijna elk jaar, al negen jaar lang.

Na zo'n veertien uur vliegen kom je aan in Kathmandu, waarna je vier uur over de snelweg rijdt. Dan neem je een kleine, hobbelige weg omhoog. Na ongeveer een half uur vind je – hoog tussen de reusachtige, groene bergtoppen – een schoolgebouw versierd met kindertekeningen.

Daar, op het pleintje voor de school, verzamelen elke ochtend 250 kinderen uit de omliggende bergdorpjes. Met de leerkrachten en verzorgers gaan ze in een cirkel staan. Na een meditatie van een minuut volgen er liedjes en gedichtjes. Na het uitwisselen van wereld- en lokaal nieuws loopt iedereen naar binnen en begint de schooldag.

Eigenlijk kwam hij er toevallig terecht. Na de middelbare school ging Bas de Nijs backpacken in Azië en besloot er – op aanraden van een vriend – nog een maandje vrijwilligerswerk in Nepal aan vast te plakken. Zo kwam hij bij de Maya Universe Academy uit, waar hij oprichter Manjil Rana ontmoette.

'Het is de enige private school in Nepal waar je niet rijk voor hoeft te wezen', vertelt Rana over de telefoon, vanuit Parijs. 'Van de ouders vragen we geen geld, maar

we verzoeken ze twee dagen per maand op school mee te werken om een gevoel van verbondenheid te realiseren.'

'Onze leerlingen komen uit kansarme gezinnen en groeien vaak zonder vader op. De meeste mannen zien geen andere optie dan als moderne slaven in Koeweit of de Emiraten te gaan werken. Intussen zijn private scholen veel te duur en op de openbare scholen is de kwaliteit laag, worden kinderen geslagen. Zo kun je niet uit de cirkel van armoede ontsnappen.'

Volgens Rana biedt de Maya Universe Academy die kans wel, omdat het doel is de nieuwe generatie *changemakers* van Nepal te onderwijzen.

Nadat De Nijs net als andere internationale vrijwilligers er een maand meedraaide, liet de bijzondere school hem niet meer los. 'Het werd toen nog echt opgebouwd,' zegt hij, 'tien jaar geleden begonnen we met de eerste groep. Met veel van de kinderen heb ik wekelijks contact. Ze zijn met vlag en wimpel geslaagd.'

Hij vertelt over Babita, die iedereen Bobby noemt. Ondanks een afwezige vader en een zieke moeder is het meisje enorm gemotiveerd. Voor haar diploma haalde ze de hoogst mogelijke score en nu heeft ze een studiebeurs voor de beste school in Kathmandu op zak. 'We hebben

zoveel Bobby's rondlopen. Zij worden de mensenrechtenstrijders en wereldverbeteraars van Nepal', glundert De Nijs.

Met de Nederlandse tak van de Maya Universe Academy hoopt hij genoeg maandelijkse donaties binnen te halen om de school te laten draaien. 'We spreken veel kinderen met een moeilijke thuissituatie, ze wonen vaak te ver weg. Er wonen nu zo'n tachtig kinderen op school, op een prachtig afgebakende plaats met fruitbomen en een voetbalveldje.'

'We hebben daar met hulp van Wilde Ganzen zes slaapzalen en een keuken gebouwd. We werken nu met particulieren en bedrijven in Nederland in de hoop de kinderen in Nepal te kunnen blijven steunen in hun recht op goed onderwijs en op een veilige haven.'

Volgens De Nijs is de meerwaarde van jongeren die zich inzetten voor een betere wereld dat zij nog over een fikse dosis onvervalst idealisme beschikken.

'Die drang om de wereld te veranderen, die houdt ons bij Maya op de been. Oude mensen raken vaak zo verstrikt in regels en in het systeem. Het is nodig te voelen dat alles mogelijk is, dat geven we de kinderen ook mee. Ik hoop dat wij – zij en ik – dat gevoel nooit verliezen!'

Gewoon beginnen

Het avontuur van de entrepreneur

Een kantoorbaan bij de overheid is niet langer de enige carrièrekans voor jongeren in Tsjaad: er is een snelgroeiende groep jonge ondernemers. Het drijven van een bedrijfje zorgt niet alleen voor geld in het laatje, maar geeft ook zelfvertrouwen aan jongeren die te hoop lopen tegen le système. 'Wacht niet, maar kom in actie!'

Tekst: Elian Yahye

Sandrine Ousmane (34) maakt vaak lange dagen: van 's ochtends vroeg tot 's avonds laat gaat ze langs bij huizen en bedrijven om zelfgeperst vruchtensap te verkopen. 'Ik heb verschillende smaken: mango, lychee en gember,' zegt ze, 'afhankelijk van het seizoen.'

Ze runt haar bedrijfje Le Mbakeur in haar eentje. Dat is niet gebruikelijk: jonge vrouwen zoals zij beginnen na hun studie niet snel voor zichzelf. Haar familie was dan ook niet onverdeeld enthousiast toen ze vertelde dat ze ondernemer wilde worden. 'Ze zagen het als verspilling van mijn tijd', vertelt ze via Zoom, vanuit de hoofdstad Ndjamenana.

In datzelfde Zoom-gesprek zit de 29-jarige Clément Madjita. Ook hij heeft ervoor gekozen het pad van de *entrepreneur* te bewandelen. Als directeur van Mar'One beheert hij een evenementenlocatie annex restaurant waar bruiloften, religieuze vieringen en studentenfeesten gehouden worden. Ook zijn familie reageerde aanvankelijk met onbegrip.

'Mijn ouders begrepen het niet', zegt hij. 'Ze hadden verwacht dat ik na mijn studie een normale baan zou nemen, ofwel: een kantoorbaan.' Het vinden van administratief kantoorwerk, het liefst bij de overheid, wordt door Tsjadische jongeren en hun ouders gezien als de beste manier om een stabiel bestaan op te bouwen.

De neiging om het zekere voor het onzekere te nemen is op zich niet vreemd: de Tsjadiërs hebben al langer te maken met een giftige cocktail van sociale problemen. De helft van bevolking leeft onder de armoedegrens en het land is voor een flink deel afhankelijk van buitenlandse hulp.

De in de jaren zeventig ontdekte oliereserves hadden een bron van inkomsten moeten zijn, maar tot op heden plukken daar vooral westerse bedrijven als ExxonMobil en Shell de vruchten van. Tsjaad scoort hoog op de internationale corruptielijstjes en bungelt onder aan de VN-index van menselijke ontwikkeling.

De bevolking groeit razendsnel: had Tsjaad begin jaren negentig nog zes miljoen inwoners, inmiddels staat de teller op meer dan zestien miljoen – en zestig procent is jonger dan 25. Het vinden van een baan is een van de grootste uitdagingen voor de jongeren in het land.

Volgens cijfers van de Internationale Arbeidsorganisatie lag de jeugdwerkloosheid in de steden vóór de uitbraak van de coronapandemie al op dertig procent. 'De huidige *mindset* onder jongeren', zegt Madjita, 'is dat je een baan in de publieke sector moet vinden. Maar daar is vaak niet genoeg werk.'

Die denkwijze is intussen wel aan het veranderen. Jonge Tsjadiërs beginnen hun blik te verbreden en zien in het opzetten van start-ups en eigen bedrijfjes een manier om te ontsnappen aan de armoede. Ousmane en Madjita beschouwen zichzelf als voorlopers, maar om zich heen zien ze steeds meer jongeren die hun geluk willen beproeven in de wereld van het ondernemerschap.

Dat vraagt natuurlijk om creativiteit, maar de potentiële ondernemers hoeven niet per se met baanbrekende ideeën te komen om succes te hebben. 'Mijn plan', zegt Ousmane, 'was eigenlijk best voor de hand liggend. Het is hier heel het jaar erg heet, dus ik zag een markt voor de verkoop van verfrissend fruitsap.'

De bereidheid om soms risico's te nemen is wel een pre, zegt Madjita. Het werd al vroeg in zijn leven duidelijk dat hij over een ondernemersgeest beschikte: als kind verkocht hij op jonge leeftijd al benzineflessen in zijn wijk. Nadat hij gestudeerd had, ging Madjita bij zijn huidige bedrijf werken, om het vervolgens over te nemen.

Dat was een gedurfde beslissing: 'Het bedrijf stond op dat moment op het punt zijn deuren te sluiten.' Zijn omgeving mocht in het begin dan sceptisch zijn, inmiddels wordt hij bewonderd om zijn succes. 'De mensen om me heen', zegt hij, 'zijn allemaal ontzettend trots.'

De interesse in zelfstandig ondernemerschap groeit, maar de sector staat nog in de kinderschoenen. In 2019 vertelde de toenmalige organisator van de *Global Entrepreneurship Week* in Tsjaad aan persbureau Reuters dat het land nog een inhaalslag te maken heeft, zeker in vergelijking met de rest van het continent: 'Tsjaad loopt heel erg achter.'

Het onderwerp begon volgens hem vier jaar eerder pas te leven, toen 'start-uphubs' in andere Afrikaanse landen al een normaal fenomeen waren. Volgens Madjita en Ousmane is een van de grootste obstakels het gebrekkige onderwijssysteem. Ousmane: 'Het draait alleen maar om het halen van zoveel mogelijk diploma's.'

Na het afmaken van hun opleiding komen veel Tsjadische jongeren er vaak achter dat hun met bloed, zweet en tranen behaalde diploma op de arbeidsmarkt vrij nutteloos is. Vooral Madjita is zeer kritisch op de manier waarop er onderwijs wordt gegeven in Tsjaad: 'Wat we leren, sluit totaal niet aan op de realiteit die hier heerst.'

Ousmane knikt en voegt toe: 'Er is op school helemaal geen aandacht voor ondernemerschap. Er wordt je niet geleerd hoe je zaken deals moet sluiten, hoe je je professioneel gedraagt, hoe je succesvol producten aan de man brengt.'

Toen ze net begonnen als ondernemers, waren ze voornamelijk

op zichzelf aangewezen. Nu krijgen ze ook steun vanuit *Job Booster*, een initiatief van de Nederlandse hulporganisatie Woord en Daad. Het programma heeft tot doel jongeren en werkgevers met elkaar in contact te brengen, of jongeren te helpen zelf een onderneming te runnen.

'Ik hoorde van *Job Booster* via FM Liberté, een lokale radiozender in Ndjamenana', zegt Madjita. Hij en Ousmane ontvangen training over hoe ze hun administratie moeten bijhouden en hoe ze een goede strategie opstellen. 'We hebben allebei ook een eigen coach.'

'Wat we leren, sluit totaal niet aan op de realiteit die hier heerst'

Hal Souakar Ambera (34) is een van de coördinatoren van het *Job Booster*-programma in Tsjaad. 'Het ging in 2019 echt van start – en niet lang daarna werd de eerste lockdown afgekondigd', vertelt hij, via Zoom. 'Vrijwel heel het land ging op slot, dat maakte het voor jongeren *extra* moeilijk werk te vinden.'

De coronacrisis en de daaropvolgende maatregelen hakten er diep in. De parlementaire commissie voor economie en planning liet er geen gras over groeien: de pandemie had het 'failliet van de Tsjadische economie blootgelegd'. Tsjaad moest bij het IMF aankloppen voor een lening van 560 miljoen dollar.

De overheid is intussen zelf ook tot de conclusie gekomen dat het promoten van zelfstandig ondernemerschap onder jongeren voordelig kan zijn, zegt Ambera. Vorig jaar werd er een fonds opgezet van

Sandrine Ousmane

zo'n dertig miljard CFA-frank (of: 4,5 miljoen euro), bestaande uit leningen om jonge ondernemers financieel op weg te helpen.

Het voorstel werd unaniem aangenomen door het parlement. 'De toenmalige president begon steeds vaker te spreken over het belang van ondernemerschap', zegt Ambera. Bij alle ministeries is het ondertussen een *hot topic* geworden.

Hij maakt zich wel zorgen over de vraag of het geld ook echt bij jongeren terecht zal komen: 'In de praktijk zie je vaak dat dit soort goede plannen slecht uitgevoerd worden. Er is hier veel corruptie.' Het gebrek aan goed bestuur wordt deels verklaard door cliëntelisme en spanningen tussen etnische groepen en regio's, legt hij uit: 'Equity is hier een onbekend begrip.'

In april werd president Idriss Déby vlak na zijn herverkiezing doodgeschoten, toen hij zijn leger aanvoerde tegen rebellen groepen in het noordwesten van het land. Zijn zoon, generaal Mahamat Déby, greep daarna de macht en is op dit moment – de facto – de leidsman.

'De dag dat de president werd vermoord,' zegt Ambera, 'konden we niet naar kantoor, daarom werkten we thuis. In alle straten liepen militairen.' Déby senior was al dertig jaar president toen hij werd omgebracht, en stond erom bekend dat hij zijn eigen partij- en clan-genoten voortrok in het landsbestuur. 'Dat zette veel kwaad bloed bij de rest van de bevolking.'

In de middeleeuwen was Tsjaad een knooppunt in de trans-saharahandel. Zoals meer landen in de regio ligt het op een cultureel grensgebied: het noorden valt onder de Arabische invloedssfeer en is voornamelijk islamitisch, onder de zwarte Afrikanen in het zuiden is het christendom de grootste godsdienst. Tsjaad mocht dan ooit een handelskruispunt zijn, 'nu worden buitenlandse investeerders afgeschrikt door het geweld', zegt Ambera.

In 1960 werd Tsjaad onafhankelijk van Frankrijk, na lang het ondergeschoven kindje van het Franse koloniale rijk in Afrika te zijn. Sindsdien wordt het land geplaagd door verschillende militaire conflicten, waaronder de 'Toyota-oorlog' met Libië, vernoemd naar de wagens waar de Tsjadische soldaten in reden.

Clément Madjita

Hal Soukar Ambera

Job Booster

'Als één persoon een baan krijgt, profiteren daar gemiddeld vier anderen van', staat er op de website van Woord en Daad over *Job Booster*. Op dit ogenblik worden er in verschillende landen meer dan twintigduizend jongeren door het programma ondersteund – en zo'n tachtigduizend familieleden plukken daar dus de vruchten van.

In 2018 is het eerste *Job Booster*-project in Tsjaad begonnen. Het is sindsdien snel uitgegroeid en bestaat nu uit drie netwerken van jongeren, waarvan de leden zelfstandig ondernemers zijn, uit verschillende sectoren.

Een van de deelnemers is een jonge boer, die de teelt van aubergines pioniert in woestijngebieden. Een ander is een biologiestudent die in Ndjamena zijn geluk in de telecomsector beproeft.

Volgens coördinator Ambera zijn veel jongeren de laatste tijd ook geïnteresseerd in ICT. 'Maar dat is nog wel een uitdaging; veruit de meeste mensen zijn hier niet met het internet verbonden.'

De interesse van jongeren in ondernemerschap is volgens hem deels te verklaren door hun teleurstelling in wat zij bij de publieke sector zien: 'Daar draait succes vooral om het kennen van de juiste mensen.'

Dat probleem ziet hij minder terug in

het bedrijfsleven en bij de grote internationale organisaties die actief zijn in Tsjaad, zoals de EU en de Amerikaanse hulporganisatie USAID. 'Het hebben van connecties is daar niet het allerbelangrijkste. Er wordt volgens professionele standaarden samengewerkt.'

Door het *Job Booster*-programma worden ambitieuze jongeren omgevormd tot echte *entrepreneurs*. Deelnemers krijgen training over allerlei onderwerpen: van lessen over belastingwetten tot boekhoudcursussen. Sinds de uitbraak van corona is er ook een training digitale marketing aan toegevoegd.

Na het volgen van een training over het opstellen van een goede ondernemingsstrategie zagen veertig entrepreneurs eind 2020 hun omzet met meer dan tien procent stijgen.

Job Booster voelt voor de jonge ondernemer Madjita als een soort anker. Zijn huidige leven ziet er heel anders uit dan het kantoorbestaan dat zijn familie voor hem voor ogen had.

Elke dag is hectisch: 'Ik begin om acht uur 's ochtends', zegt hij, 'en dan maak ik samen met de werknemers de locatie schoon. Daarna heb ik *meetings* en krijg ik training. In de loop van de middag ga ik meestal naar de stad om met nieuwe

zakenpartners in contact te komen.'

Job Booster helpt hem richting te vinden in het dagelijks tumult. 'En als ik tegen problemen oploop, vraag ik mijn coach om hulp.'

Het ondernemersbestaan kan soms eenzaam zijn. In het kantoor van *Job Booster* vind je daarom sinds kort flexplekken, waar de entrepreneurs kunnen komen werken. Uiteindelijk is het de bedoeling dat dit uitgebreid wordt tot een compleet zakencentrum.

Coördinator Ambera werkt nu aan het volgende grote project: 'We zijn samen met RVO Nederland bezig met het opzetten van het *Agri Job Booster*-project in het zuiden van het land. Het doel is om vóór 2025 meer dan drieduizend landbouwbedrijfjes op te richten.'

Madjita en Ousmane hebben in *Job Booster* een gemeenschap van gelijkgestemden gevonden. 'Ik vind het mooi om te zien hoe mensen met ambitie hier echt een kans krijgen', zegt Ousmane.

In de toekomst zou zij graag willen dat de jonge ondernemers meer hulp krijgen bij het gebruik van sociale media: 'Zodat we nog zichtbaarder kunnen worden.' Madjita knikt instemmend. 'Want zichtbaarheid is natuurlijk *alles* voor de ondernemer.'

De in Libië getrainde rebellen groep Front pour l'Alternance et la Concorde au Tchad (Fact), waartegen president Déby ten strijde trok toen hij omkwam, vormt op dit moment de voornaamste uitdager van de regering. 'Sinds de onafhankelijkheid vechten we elkaar de tent uit', verzucht Ambera.

De spanningen tussen bevolkingsgroepen eroderen ook het vertrouwen in de staat: 'Men heeft weinig fiducia in de overheid.' Dat is een van de redenen dat sociale inclusie een speerpunt van *Job Booster* is. 'We hebben officieel vastgelegd dat minstens een tiende van de jongeren uit de meest kwetsbare gemeenschappen moet komen.' Ook is er oog voor de genderbalans, vervolgt hij: 'Veertig procent van de deelnemers is vrouw.'

'Als je niet op de overheid kunt vertrouwen, moet je zorgen dat je onafhankelijk wordt'

In Tsjaad staan niet alleen bevolkingsgroepen tegenover elkaar, er is ook sprake van een generatiekloof – en soms zelfs generatiesrijd. In 2019 werd een jonge taxichauffeur doodgeschoten door een vooraanstaand lid van de regeringspartij. Jongeren uit de arme stadswijken waren het op sociale media met elkaar eens: de moord onderstreepte hoe weinig hun leiders om hen gaven.

Om grootschalige protesten te voorkomen, werd de dader snel gearresteerd. Maar het wantrouwen tegenover de regering zit diep, vertelt Ambera: 'De oude generatie leiders wil de macht niet overdragen, die blijft de boel graag zelf managen – het liefst tot hun dood.'

Het politieke stelsel en de publieke sector worden door Tsjadische jongeren *le système* genoemd: een gesloten circuit waar vriendjespolitiek de norm is en waar je alleen een baan krijgt als je bij de juiste partij bent aangesloten. Het verzet ertegen groeit, ziet Ambera, die zelf een achtergrond heeft in het jongerenactivisme.

'Ik zie overal om me heen jongerenorganisaties ontstaan', zegt hij. 'Jongeren organiseren symposia en bijeenkomsten, waar ze het hebben over de manieren waarop hun rechten geschonden worden, of om elkaar te helpen om projecten op te starten.'

In 2018 probeerde de door jongeren geleide beweging Iyina ('wij zijn het zat') een volksoptand te ontketenen. Datzelfde jaar zei de 38-jarige Succès Masra zijn baan op als topeconoom bij de Afrikaanse Ontwikkelingsbank en richtte hij de politieke beweging Les Transformateurs op. Masra is alomtegenwoordig op sociale media.

Door de minimumleeftijd voor het presidentschap te verhogen naar veertig jaar lukte het president Déby om zijn jonge tegenstrever uit te sluiten van de verkiezingen, dit jaar. Toch is de druk voelbaar, stelt Ambera: 'Déby stelde vóór zijn dood twee ministers aan die jonger zijn dan dertig.'

De groeiende interesse in ondernemerschap onder de jonge Tsjadiërs draait volgens Ambera om meer dan het vinden van werk: het is ook een manier voor jongeren om een plaats in de samenleving op te eisen. 'Als je niet op de overheid kunt vertrouwen,' zegt hij, 'moet je zorgen dat je onafhankelijk wordt.'

De twee jonge ondernemers Madjita en Ousmane vertellen allebei enthousiast over het zelfvertrouwen dat ze kregen door het runnen van hun zaken. 'De belangrijkste les', zegt Ousmane, 'die het ondernemerschap mij geleerd heeft: wacht niet af, maar kom in actie!'

Met het oog op de demografische ontwikkelingen valt het nog te bezien of het massaal beginnen van start-ups een duurzame oplossing is om de werkloosheids crisis het hoofd te bieden. Maar de interesse onder jongeren legt ook iets anders bloot: zij willen niet aan de zijlijn staan, maar actief betrokken raken bij het oplossen van de problemen in het land. Madjita vertelt trots: 'Dit avontuur heeft me geleerd dat ik ook *zelf* een bijdrage kan leveren aan de welvaart van Tsjaad.' ●

'Bij ons waterbedrijf is de oudste 33'

'De kleding die je aan de waslijn ziet hangen, was nooit zo fris als nu'

Judith Soila Parantai

Binnen de County was Isinet het meest afgesloten en vergeten deel, wat toegang tot water betreft. Decennialang moest men er kilometers ver voor lopen en als ze het vonden, was het meestal vervuild. De Neighbours Initiative Alliance (NIA) – gesteund door Simavi – werkte in 2020 samen met het bedrijf van Soila Parantai om huizen en gebouwen aan te sluiten op de waterleiding, namens het WASH First-project.

'Zoals je ziet staat er nu één grote opslagtank, dus stel je voor hoe het éérs was. Niets geeft me zoveel geluk als de mensen hier thuis water zien gebruiken: er zijn nu zo'n zestig huishoudens, met gemiddeld vijf personen, aangesloten.'

In deze gemeenschap is er niet alleen opluchting over het schone drinkwater, maar het frequent handenwassen is er ook door mogelijk gemaakt, om het coronavirus tegen te gaan. Terwijl het aantal besmettingen in Kenia opliep, noemde de regering het een van de beste preventieve manieren – de betere hygiëne meegerekend.

Waar water schaars is, lopen de mensen een verhoogd risico covid te krijgen. 'In mijn geboortestad Kajiado-West', zegt ze, 'lijdt men nog steeds aan watertekorten. Dit project is het eerste in zijn soort dat met het waterbedrijf samenwerkt om die toestand te verbeteren.'

Het project

WASH First wordt door het Nederlandse ministerie van Buitenlandse Zaken gefinancierd en draagt bij aan de beloofde bestrijding van de pandemie. Het doel is een betere hygiëne na te streven om de verspreiding van covid-19 in risicoland te verminderen, door meer toegang tot WASH-diensten te leveren en de bewustwording erover te vergroten.

In de vijftien maanden die het loopt (van september 2020 tot november '21) wordt het in zes landen uitgevoerd. In Kenia heeft Simavi de leiding en zijn SNV en Plan International de andere consortiumleden. De Neighbours Initiative Alliance (NIA) is in Kajiado County de partner van Simavi. 'WASH' staat voor Water, Sanitation and Hygiene – en dat dus éérs.

Toegang tot schoon water was allerm minst vanzelfsprekend, herinnert Judith Soila Parantai zich uit haar jeugd: het was altijd ver weg en veelal smerig. Nu is ze teruggekeerd naar haar geboortegrond en heeft ze een dorp van leidingwater voorzien. 'Niets geeft me zoveel geluk.'

Tekst en beeld: Nicera Wanjiru en Cynthia Omondi

Bij de uitbraak van de pandemie drongen de Wereldgezondheidsorganisatie en de Keniaanse overheid erop aan vaak de handen te wassen, maar in gemarginaliseerde gemeenschappen zoals die van Isinet ging dat niet zo eenvoudig. Het ligt aan de voet van de Kilimanjaro, in het verre zuiden, met een waanzinnig uitzicht op de berg, en hier is het WASH First-project opgezet om de verspreiding in te dammen.

In Isinet staat Judith Soila Parantai al te wachten. De 26-jarige waterbouwkundige is joviaal en bescheiden tegelijk en in deze County opgegroeid. Vroeger zag ze hoe de gemeenschap worstelde met het halen van water; met haar moeder liep ze urenlang naar de bron toe.

'Na de middelbare school', zegt ze, 'kreeg ik de kans om ergens ver van huis les te geven. Daar zag ik met eigen ogen hoe moeilijk de vrouwen het er hadden, omdat het water schaars was. Soms gingen ze met honger naar bed, omdat er geen water was om mee te koken. Iets in mij werd aangewakkerd: er moest wat gebeuren, ook in mijn oude omgeving.'

'Gelukkig ontving ik een beurs en kon ik gaan studeren, aan het Keniaanse Waterinstituut, en kreeg ik daarna een baan bij het water- en rioleringsbedrijf van Loitoktok. Het zit vol jonge en innovatieve geesten – de oudste werknemer is 33. De directeur zet de jeugd altijd voorop.'

'Mij viel de eer ten deel de technische kant van het WASH First-project uit te voeren, gesteund door het vertrouwen van de directeur. Hij liet me helemaal vrij en zo nu en dan rapporteerde ik over de voortgang. Eerst regelden we een "waterkiosk" voor Isinet en nu heeft de gemeenschap alle redenen te glimlachen, want we slooten ook vijf scholen en zes kerken aan, gratis. Het maakt een flink verschil', zegt ze tot slot, met een oplichtend gezicht.

Judith Soila Parantai, Patrick Mwanza van Simavi, Kenny Matampash van NIA en een aantal stafleden van het waterbedrijf wandelen naar een paar huishoudens toe, om de situatie van nu te vergelijken met die van toen. De eerste halte is bij Esther Kasoi Kasoo thuis.

'Als groenteboer', zegt ze, 'liep ik altijd meer dan drie uur om water te halen en ik kan je vertellen: dat viel niet mee. Ik stond heel vroeg op om groente in te kopen, nam die vlug mee terug en ging dan op pad om water te halen. Dat was mijn dagelijkse gang van zaken en soms bleek het water, bij aankomst, niet schoon te zijn.'

'Ik kon dan niet anders dan het toch mee te nemen en thuis te wachten tot de troep naar de bodem zakke, om het bovenste deel te gebruiken. De kleding die je aan de waslijn ziet hangen, was nooit zo fris als nu – door het tekort viel er niet te wassen. Vandaag de dag ben ik een gelukkige vrouw en ik verzeker jullie: ook mijn bedrijfje loopt beter, omdat ik veel meer verkooptijd heb en zelfs even kan rusten.'

Een paar meter verderop staat Loyce John, die doorgaans vijf uur liep voor haar water. Haar man zorgde voor het vee, zij voor het huishouden. 'Het was zwaar,' zegt ze, 'die tweeënhalve uur heen en tweeënhalve uur terug... Ook daar was het bijna nooit schoon – en toch hadden we het er jarenlang maar mee te doen.'

'Op dit moment ben ik buitengewoon opgelucht dat er kraanwater onder handbereik is. Verdwenen is de tijd dat ik die halve dagen moest wandelen om te halen wat er nu eenvoudigweg is. Het stelt me zelfs in staat wat bijbaantjes te nemen, om het gezinsinkomen aan te vullen.'

En dat alles dankzij jongeren als Soila Parantai. De directeur van het waterbedrijf zegt absoluut geen spijt te hebben dat hij hen gelijk aan het werk heeft gezet, direct uit de collegebanken, zonder veel ervaring. 'Bij het wél ervaren personeel zit er soms wat hoogmoed in de weg, terwijl de jongeren uiterst gedreven zijn en zoveel mogelijk willen leren. Hun energie helpt ook mee, zelfs bij noodgevallen midden in de nacht staan ze er.'

Soila Parantai zegt trots te zijn op haar positie, vooral omdat ze uit de Maa-gemeenschap komt, waarin het de norm is dat vrouwen wel gezien, maar niet gehoord worden. Voor jongeren wil ze een rolmodel zijn en het narratief veranderen – en werkgevers roept ze op de jeugd de kans te geven al werkend ervaring op te doen.

'Jeugdwerkloosheid', zegt ze, 'begint een crisis te worden die nogal eens tot depressie en zelfmoord leidt. Veel jongeren hebben wel het diploma, maar nog niet de ervaring – waardóór ze geen baan krijgen. Hoe kun je ervaring opdoen als je de mogelijkheid ertoe niet krijgt?' ●

Je machete aan de wilgen hangen

Een christelijk, islamitisch en gemeenschapsteam, klaar voor de wedstrijd

Voor duurzame vrede is het nodig jongeren in het middelpunt van het gesprek te plaatsen. Decennia lang zijn ze ingezet om conflicten te ontlokken, om vervolgens de gevolgen ervan te ondergaan. In Kwale County besloten ze het tij te keren, al is het niet altijd makkelijk: 'Wie weigert, wordt "mtoto wa mama" genoemd, Swahili voor moederskindje, je zou zwak zijn...' Maar het kàn, het kan.

Tekst en beeld: Eunice Mwaura en Cynthia Omondi

Het is een vroege zaterdagmorgen en het gebouw is witgeschilderd, met veel sprekende teksten eroverheen. De graffiti laat de kwalen zien die hier, in Kwale County, onder jongeren opspelen. De 43-jarige Mohamed Mwachausa houdt in dit gebouw kantoor – en hij is vastbesloten de jeugd die aan de kwalen ten prooi valt te helpen. 'Wij willen hun wereld weer kleur geven', zegt hij.

Daartoe heeft hij SambaSports Youth Agenda opgericht, dat 'de kwesties in de kiem probeert te smoren', zegt hij, als hij het gebouw binnenloopt. Kwale County ligt aan de Keniaanse kust en kent een jonge bevolking, en hoge jeugdwerkloosheid. Het zorgde voor een afglijden tot steeds meer drugsgebruik, jeugdbendes en extreme ideologieën.

Mohamed Mwachausa is hier geboren en getogen en beschrijft zijn jeugd als een en al onzekerheid, zelfs eten was soms een luxe. 'Mijn achtergrond motiveerde me om SambaSports te beginnen', zegt hij. Door de ontberingen is hij bekend met de 'ondeugden' die hier om de hoek liggen, waar tieners zich al te gemakkelijk in kunnen verliezen.

'Ik wilde dingen veranderen zoals de jonge, kwetsbare Mohamed van toen dat nodig had. Ik wilde dat de jeugd een waardig leven kon leiden en op een betere toekomst kon hopen, zaken die ik vroeger heb gemist.'

In tegenstelling tot andere organisaties zoals SambaSports voor een preventieve en geen *curatieve* benadering, door jongeren tot achttien jaar te onderwijzen en te betrekken vóórdat ze uit beeld verdwijnen.

'De puberteit is een heel gevoelige fase en als je jongeren niet aldus begeleid, wordt het een broedfase voor onwenselijkheden. Het is gewoon geworden om tieners met machetes te zien zwaaien, drugs te zien gebruiken en met bendes rond te hangen. Veel valt terug te voeren tot een gebrek aan begeleiding, niemand kijkt buiten school en buitenshuis naar ze om.'

Door zinvolle activiteiten te verzinnen, wisten Mwachausa en anderen voor een vangnet te zorgen dat een veilige overgang naar de volwassenheid waarborgt. 'Als ze waarden en een gevoel van eigenwaarde aanleren,' zegt hij, 'dan zien ze het ineens als iets eervols om productief te zijn en een doel te hebben.'

Geen reis is eenvoudig en het begin van SambaSports Youth Agenda was dat evenmin. De dagelijkse gang van zaken kende al veel uitdagingen, maar na een jaar doemden de meest intense op: financiële moeiten. Sommige activiteiten – zoals het voetballen – vroegen weliswaar om een geldinjectie, maar ze lieten zich er niet door tegenhouden.

'Omdat de nood hoog was,' zegt Mwachausa, 'waren we consistent.' Een tijd lang betaalden ze alles uit eigen zak – totdat er een subsidie arriveerde, van het *Shared Futures*-programma van Kerk in Actie, via ICCO. Het was een werkelijk keerpunt, zegt Mwachausa, en maakte dat hun model kon voortduren.

Shared Futures helpt in Kwale County met het versterken van de cohesie tussen mensen met verschillende religieuze en culturele achtergronden. Het beoogt 'interreligieuze samenwerking van jongeren' voor 'sociaaleconomische ontwikkeling' – en in de anderhalf jaar dat het tot nu toe draait, zijn er inderdaad zulk soort activiteiten: voetbal en sketches, met een maatschappelijke boodschap, zoals dat 'diversiteit een gemeenschap sterker maakt'.

Op vijf minuten lopen ligt een veld waar ieder moment een wedstrijd tussen jonge christenen en moslims kan beginnen. 'Het is belangrijk het zaadje van diversiteit al vroeg in hen te zaaien', zegt Ali Mabavu, die het programma uitvoert.

'Voor je het weet', zegt Vincent, 'ben je een bendelid met een machete als ID-kaart'

Voor aanvang is er gebed, in dit geval islamitisch, door een van de spelers verzorgd. Iedereen doet geduldig mee. Op hun felgekleurde sportkleden staan zinnen als 'veroordeel me niet om mijn godsdienst'. Na elk kwartier ligt het spel stil en is er een moment van bewustwording. In één zo'n sessie gaan religieuze leiders voor.

Neem dominee Shadrack, die met een grap het ijs breekt en de lachers op zijn hand heeft, om vervolgens te zeggen dat iedereen een kind van dezelfde God is en dat ze allemaal naar dezelfde hemel gaan, ongeacht hun verschil van geloof. Sheikh Amani reciteert een kort vers uit de Koran en verbindt het aan iets soortgelijks in de Bijbel, tot verrassing van de jonge toehoorders. Ze zijn één, willen ze maar zeggen.

Dat Ali Mabavu het programma prijst, staat niet op zichzelf. Je ziet het ook in de *maskani* terug, een ontmoetingsplek, waar jongeren ontspannen en socializen. En dat is óók de plek waar ze vaak worden beïnvloed en overgehaald om aan de riskante dingen mee te doen die veelal tot radicalisering en indoctrinatie leiden, tot geweld.

Het programma heeft het oog op negen van zulke maskani's, waaronder Shikaadabu; jongeren tussen de achttien en 24 jaar worden er economisch bijgestaan en onderwezen. Ontmoet Abel Mulama Peter, die hier namens de Anglican Development Services van Pwani werkt.

Hij is al tien jaar jeugdleider in zijn gemeenschap en is zelf een jongeling onder dorpsoudsten, een titel die hem bevalt, zowel als voorbeeld richting de jongeren als vanwege de breuk met het stereotype onder ouderen dat er van de jeugd niet veel te verwachten valt.

Van dag tot dag coördineert en faciliteert hij de dialoog tussen de verschillende religies, tussen de leiders, ouders en jeugd. Hij vertelt hoe ontzettend veel jongeren er zich hier in drugs verloren, en sommige kwamen het nooit te boven. Anderen verloren het leven na aanvaring met de overheid, nadat ze de criminaliteit waren ingedoken.

Het leidde hem naar dit jongerenwerk. 'Als ik het niet doe, wie dan wel?' zegt hij, retorisch. 'Ik kan niet staan toekijken hoe ze in die zaken wegglijden, zonder iets te dóen.' Zijn ingrijpen heeft veel voorkomen, zegt hij, maar de strijd is nog allerminst gestreden.

'In deze samenleving', zegt Fredrick, die door Abel Mulama Peter is geholpen, 'ontbreekt het aan mentors, mensen die onze hand vasthouden als we op weg naar volwassenheid zijn. De meesten kunnen hun gemaakte "fouten" helaas niet navertellen, maar ik leef nog omdat Abel het geduld had me uit het ravijn te trekken.'

Het Shared Futures-programma

Het programma wordt gefinancierd en ontwikkeld door Kerk in Actie en loopt in Pakistan, Kenia en Egypte. In Kenia wordt het sinds juli 2019 door ICCO uitgevoerd, met vier lokale partners: de Anglican Development Services van Pwani (ADS), het Jamii Action Center (JAC), SambaSports Youth Agenda (SSYA) en Africa Youth Trust (AYT).

ICCO leidt en ondersteunt het programma en verhoogt het vermogen van de lokale partners qua monitoring, evaluatie en ontwikkeling

van kennisproducten die informeren over beleid voor interreligieuze samenwerking en economische empowerment, omwille van de vrede.

In januari van dit jaar is ICCO met Cordaid gefuseerd. De gedeelde visie in al hun programma's is om jongeren niet louter als ontvangers, maar ook als partners en leiders te betrekken in het proces van vredesopbouw, het zorgen voor werkgelegenheid en het vergroten van veiligheid in hun gemeenschap.

En Vincent vertelt over zijn reis van radicalisering tot opleving en hoe de dood van zijn vriend het keerpunt vormde. 'Het begint altijd bij het rondhangen', zegt hij. 'Iemand komt met een softdrug aanzetten, zoals khat, en je wordt gedwongen het te nemen. Wie weigert, wordt "mtoto wa mama" genoemd, Swahili voor moederskindje, je zou zwak zijn...'

De volgende keer komt iemand met marihuana en 'voor je het weet', zegt Vincent, 'ben je een bendelid met een machete als ID-kaart. Ik herinner het me nog goed dat mijn broer belde, die bij de politie zit, met het nieuws over mijn overleden vriend.' Hij zucht diep, de tranen verschijnen in zijn ogen.

'We groeiden samen op', vervolgt hij, 'en deden aan dans en drama, totdat ook hij bij een jeugdbende ging. Mijn broer sprak me toe door de telefoon, vermaãnde me, dat ik "de volgende" zou zijn als ik niet veranderde.'

Dankzij Shared Futures en Abel Mulama Peter is Vincents leven ten goede gekeerd, zegt hij zelf. Hij werkt nu als klerk voor de jeugdraad van Mombassa en is directeur van Visionary, een gemeenschapsgeleide organisatie die jongeren bewustmaakt over misdaad, drugs en extremisme. 'Ik word inmiddels als rolmodel gezien door mijn leeftijdgenoten, die ook hun leven om willen gooien.'

Zijn werk, in de volle omvang, kan daarbij helpen, denkt hij. Jongeren zèlf horen in staat gesteld te worden hun medejongeren te helpen uit de problemen te komen. Laat hen dus het voortouw nemen, is zijn advies aan overheid en ngo's, om duurzame vrede te bereiken.

Door de jaren heen zijn de religies bewapend om sociale, economische en politieke oorlogen uit te vechten – en de jeugd is er, als grote groep, vaak in verzeild geraakt. De islamitische militanten van Al-Shabaab, een filiaal van Al-Qaida, begrijpen die grieven. Ze bespeken het heersende ressentiment om zich sterker te positioneren en de kwetsbaren te rekruteren.

De harde hand heeft inmiddels bewezen niet het beste middel te zijn om veiligheid te verkrijgen, om radicalisering tegen te gaan, omdat die de veerkracht en verhoudingen in een gemeenschap ondermijnt. Re-integratie is beter en zorgde al voor heropname van oud-strijders, die ermee hun burgerschap terugkregen.

In Kenia is dat in 2015 begonnen, na afkondiging van amnestie door president Kenyatta, en dient het als nationale strategie om gewelddadig extremisme tegen te gaan. Sindsdien, is de schatting, zijn er in Kwale en Mombassa County meer dan duizend oud-strijders in hun gemeenschap gere-integreerd.

'De religies zijn hier met wapens uitgerust om conflicten te beginnen en om politieke boodschappen over te brengen'

'Deze regio kent heel veel terugkeerders', zegt Mulama Peter. 'De terreurgroepen leven met ons samen in de maatschappij, terwijl de jeugdbendes vatbaar zijn voor radicalisering. Als een jongen van twaalf een machete kan leren hanteren, wat houdt hem dan tegen te leren schieten, een geweer te nemen?'

'Dit toont des te meer het belang van bewustwording over de gevolgen van een leven in de misdaad en van het gesprek tussen religies, omdat die hier met wapens zijn uitgerust om conflicten te beginnen en om politieke boodschappen over te brengen.'

De impact van harmonie tussen godsdiensten is intussen bekend. In 2015 was er een bus onderweg naar Mandera en had Al-Shabaab een hinderlaag gelegd. In een daad van eenheidsbesef beschermden de moslims de christenen, binnen in de bus, door de vrouwen een hoofddoek te geven. De militanten eisten dat de christenen zich kenbaar zouden maken, maar de moslims zeiden dat als ze hun medepassagiers wilden executeren, ze iederéén maar moesten neerschieten.

Die dag werden angst en onverdraagzaamheid overwonnen door een liefde voor heel de mensheid.

'We moeten ook de risicofactoren verkleinen', zegt Mulama Peter niettemin. 'Werkloosheid, een gevoel van uitsluiting, marginalisering, een gemis aan kansen. Dat is de realiteit die de milities kennen en uitbuiten door jongeren de strijd in te lokken, eentje die valse islamitische waarden vertegenwoordigt.'

Het is nodig sterke capaciteiten en strategieën te ontwikkelen, want anders overspoelen de bedreigingen straks de opgebouwde veerkracht. Daarom mochten de jongeren uit de negen maskani's stgelopen, in het laatste deel van het programma, in samenwerking

Abel Mulama Peter

Faith Wamalwa en Vincent

met lokale sociale-dienstverleners. Ze waren welkom bij loodgieters, schoonheidsspecialisten en technici, onder anderen.

Nancy Achieng Adino kan nu in een schoonheidssalon gaan werken – of er zelf een beginnen. 'Ik was wat je een "slechte meid" noemt, of directer: ik gedroeg me als een crimineel', zegt ze. 'Ik was aan het stelen en rookte joints, maar nu is mijn leven veranderd. Door de training kon ik erover praten met de meiden uit de bende, van toen.' Haar opvallende, geblondeerde haren zijn er eveneens een gevolg van. 'Wanneer jullie weer in Kwale komen,' zegt ze, 'mogen jullie altijd langskomen, dan zal ik jullie haar en make-up doen.'

Ook SambaSports steunt enkele ondernemingen die tijdens het project zijn gestart. Een team van vier heeft nu een stofzuiger en een wasmachine. Het doel is om een eigen kantoor en een wasserette te beginnen, met het bescheiden bedrag dat ze nu verdienen, en hun leeftijdgenoten er werk te verschaffen.

Aan het eind van de interviews is er ineens nog een toegift die tot bezinning aanzet: 'Deze groep', zegt iemand, 'symboliseert de hoop voor alle andere jongeren, hier. Zoals wij versterkt worden, zo wordt de rest van de samenleving versterkt en de verandering die wij wensen, zal door ons worden ingezet.' ●

WORD
LID VAN
VICE VERSA
voor slechts
4 euro
per maand

NEEM EEN ABONNEMENT

Ondersteun journalistiek
over mondiale samenwerking
en neem een abonnement op
Vice Versa.

verdiepend **mondiaal** nieuws,
spraakmakende **events**,
inspirerende denkers en doeners,
geïnformeerde **opinies** en
actuele **achtergrondverhalen**

VICE VERSA

journalistiek over
mondiale samenwerking

Ga snel naar

www.viceversaonline.nl/abonneren